קונטרס

שערי מועד

פסח

מאה ארבעים שאלות
ומהלך אחד של תירוץ
בעניני חג הפסח

קונטרס

שערי מועד

פסח

מאה ארבעים שאלות
ומהלך אחד של תירוץ
בעניני חג הפסח

קונטרס זה יוצא לאור

לעילוי נשמת

הר״ר שמואל משה ב״ר גדליה זצ״ל

מרת רבקה ב״ר יחזקאל ע״ה

ר׳ מרדכי אריה ב״ר יו״ט נטיל ז״ל

ר׳ יהודה מיכאל ב״ר בנימין שלמה ז״ל

ת.נ.צ.ב.ה.

ניסן תשפ״ג

הערות והארות יתקבלו בברכה

054-8450781

ניתן להשיג את הקונטרס בירושלים

בשכונת רמת שלמה במספר הנ״ל.

וכן ניתן לקבל את הקונטרס בבקשה למייל:

A0548450781@gmail.com

כל הזכויות שמורות

תוכן העניינים:

חלק א' - ביאור ענינו של חג הפסח ..... א
יסוד א' - מצבם הרוחני של בנ"י במצרים ..... ד
חידושם של הרמח"ל וה'בית הלוי' ..... י
תירוץ השאלות ע"פ יסוד א' ..... יא
ביאור דברי הגמ' בברכות (דף ט.) ..... יד
עוד שאלות ותשובות ליסוד א' ..... טז
חלק ב' - ביאור ענין החירות שביציאת מצרים ..... יח
יסוד ב' - ביאור החירות שביציאת מצרים ..... כ
תירוץ השאלות ע"פ יסוד ב' ..... כג
ביאור השם "פסח" ..... כד
עוד שאלות ותשובות ליסוד ב' ..... כו
טעם חומרתו של איסור חמץ ..... כט
חלק ג' - ביאור המושג חירות ..... ל
יסוד ג' - ביאור המושג חירות ..... לג
תירוץ השאלות ע"פ יסוד ג' ..... לה
חלק ד' - עיקרו של חג הפסח ..... לח
יסוד ד' - עיקרו של חג הפסח ..... מ
תירוץ השאלות ע"פ יסוד ד' ..... מג
מצות ציצית ..... מו
חודש ניסן ..... מט
עוד ענינים בחג הפסח ..... נא
חלק ה' - קרבן פסח ..... נד
יסוד ה' - ביאור עיקרו של קרבן פסח ..... נה
תירוץ השאלות ע"פ יסוד ה' ..... נז
עוד שאלות בענין קרבן פסח ..... נח
שבת הגדול ..... סב
זמן שחיטת קורבן פסח ..... סה

חלק ו׳ - שביעי של פסח ..... סט
יסוד ו׳ - שביעי של פסח.....עב
תירוץ השאלות ע״פ יסוד ו׳ ..... עה
חשיבות אמירת השירה בפסוקי דזמרה ..... עז
שירת הים ..... עז
חלק ז׳ - גמר גאולת הגוף והנפש ..... פ
חלק א׳ – הלל בליל פסח.....פ
חלק ב׳ – שני שלבים ביציאת מצרים ..... פג
חלק ג׳ – שתי בחינות לחג שביעי של פסח ..... פז
חלק ח׳ - מצות הבאת קרבן העומר .....פט
חלק ט׳ - הוספות .....צג
הוספה א׳ – מטרתה של גלות הנפש ..... צג
הוספה ב׳ – הרמז בפסוקים לגלות הנפש ..... צו
הוספה ג׳ – יסודות האמונה שהתבררו בעשרת המכות ..... צט
הוספה ד׳ - גזירת ארבע מאות שנה ..... קב
הוספה ה׳ - דברי הזוהר והרמח״ל בעניין החירות ..... קד
הוספה ו׳ – עיקר ענינו של ליל פסח אמונה או עבדות.....קו
סיכום היסודות שהתבארו בקונטרס.....קח

הקדמה

"במה אקדם ה' אכף לאלוקי מרום", ששם חלקי מיושבי בית המדרש ולא שם חלקי מיושבי קרנות, וברב חסדיו זיכני להוציא קונטרס זה לאור עולם.

מטרתו של הקונטרס היא לרומם את החג, להוסיף טעם וחיבור למצוות החג ומנהגיו. להדגיש את הענינים המרכזיים ולהאירם, כדי לקרבם ללב המקיים. כתב המאירי בשיטה מקובצת ב"ק (דף יז.): התלמוד מייפה את המעשה ומשלימו, **והמצוה מהודרת יותר כשיוצאת מפי היודע ענינה**, עכ"ל. ע"י כך תמשך השפעתו של חג הפסח על עבודת ה' במשך כל השנה.

בספר 'פניני רבנו יחזקאל' מובא בשמו של הגר"י אברמסקי שיש טעם מיוחד לדבר תורה הנאמר כתירוץ לקושיא שקדמה לו, שמתוך אי הבהירות של השאלה מתעצמת העריבות של הדברים הבאים כתירוץ.

ואמר שלמד זאת מדברי דוד המלך בספר תהילים. במזמור 'בצאת ישראל ממצרים' הנאמר בהלל, שואל 'נעים זמירות ישראל' ארבע שאלות: מה לך הים כי תנוס? הירדן תיסוב לאחור? ההרים תרקדו כאלים? גבעות כבני צאן? ועונה: מלפני אדון חולי ארץ מלפני אלו-ה יעקב. לכאורה היה אפשר לומר את אותם דברים כעובדה ולא כשאלה, הים ראה וינוס: הירדן יסוב לאחור וכו', מלפני אדון חולי ארץ וגו'.

ללמדנו כי יש עריבות ומתיקות מיוחדת לדברים הנאמרים כתשובה לשאלה. כשנשאלת שאלה הלב סקרן ומשתוקק לדעת מה התשובה, וכשיש השתוקקות של הלב התשובה נכנסת ללב עמוק יותר. ע"פ דברים אלו יש טעם בריבוי השאלות שבקונטרס, למען יתיישב היסוד שכתוב בתשובה על לב הקורא.

כדבריו מבואר ברמב"ן בהשגות לספר המצוות (שורש א) שכתב: הרב השיב על בעל ההלכות ז"ל ארבע תשובות (השגות) יפות וטובות, **מעוררות הלבבות ומולידות מחשבות, לאשר להם עינים פקוחות ואזנים קשובות**, עכ"ל.

נראה להוכיח כדבריו ממצות "והגדת לבנך" שנתנה תורה בליל פסח. הצורה בה תיקנו חז"ל לקיים את המצוה היא שהבן שואל ארבע קושיות, ואז האב עונה את התשובה עבדים היינו לפרעה. עוד תיקנו חכמים לעשות שינויים בליל הסדר כדי שהבן ישאל את אביו עליהם, ומתוך כך יענה לו אביו ויספר את סיפור יציאת מצרים. וצ"ב מדוע הוצרכו חז"ל לכל זה, הרי אפשר שהאב יספר לבנו בלי שהבן ישאל אותו. וע"כ הביאור הוא כדברי הגר"י אברמסקי, שיש טעם מיוחד בתשובה שבאה כתירוץ לקושיא, ולא כאמירה בפני עצמה.

בדומה לכך נכתב ב'שיחות מוסר' (לגר"ח שמואלביץ') בכמה מקומות: מצות סיפור יציאת מצרים היא מצוה שקשה לקיימה, כיון שהכל ידוע מכבר משנים רבות, **ולכן ציוותה תורה לספרה בדרך של שאלה ותשובה, כי השאלה מעוררת ומגבירה את ההתענינות את עירנות החושים ואת הרצון לשמוע, ואז יחוש השואל בתשובה טעם של חידוש ואפילו כשאדם שואל את עצמו**, עכ"ד.

וכן נראה מדברי הגמ' בסנהדרין (דף צג:) שכתוב בה שאחת ממעלותיו של דוד המלך היא שהוא **יודע לשאול**. וצ"ב הרי לכאורה שאלה מעידה על חוסר בהבנה, וא"כ מה המעלה של דוד בזה שיודע לשאול. אלא וודאי כנ"ל, שע"י שאלה יסודית כל הענין מתבאר יותר, ולכן לדעת לשאול היא מעלה בלימוד התורה.

אפשר שמטעם זה רבינו הקדוש בסדרו את המשניות בכמה מקומות כתב את דברי המשנה בצורה של שאלה ותשובה, כגון המשנה הראשונה במסכת ברכות: **מאימתי** קורין את שמע בערבית, משעה שהכהנים נכנסים לאכול בתרומתם. לכאורה יכלה המשנה לומר את אותו דבר בלי שאלה ותשובה. קורין את שמע בערבית, משעה שהכהנים נכנסים לאכול בתרומתם. מדוע נכתבה המשנה בצורה של שאלה ותשובה. אפשר לבאר משום שע"י שאלה מתחדד לב הלומד לרצות לדעת את התשובה, וע"י כך נכנסים הדברים יותר עמוק בלבבו.

יש להוסיף בחשיבותן של הקושיות. הסתפקו האחרונים האם ארבעת הקושיות שבנוסח "מה נשתנה", הן עצמן גם חלק ממצות "והגדת לבנך", או שרק התשובה "עבדים היינו וכו'" היא המצוה, והשאלות אינן חלק מקיום המצוה,

אלא הן רק הדרך להגיע לתשובה. ונפ״מ האם צריך לומר ״מה נשתנה״ על הכוס, ולגלות את המצה. וכן האם אפשר לשאול את הקושיות מבעוד יום, ורק התשובה תהיה בלילה. וכן האם אפשר לצאת י״ח אמירתן ע״י קטן.

הגר״ח מבריסק (מובא בהגדת ׳מבית לוי׳) דייק מדברי הרמב״ם (פ״ח ה״ב) שלא יוצאים ע״י קטן, וע״כ משום שהקושיות הן עצמן חלק מהמצוה. ז״ל הרמב״ם: מוזגין הכוס השני, וכאן הבן שואל, **ואומר הקורא** ״מה נשתנה הלילה הזה מכל הלילות״, עכ״ל. וצ״ב מדוע הקורא צריך לומר ״מה נשתנה״, הרי כבר הבן שאל מה נשתנה, ולאב הקורא לא נותר אלא לומר את התשובה. נראה שהרמב״ם ס״ל שלא יוצאים ידי חובה ע״י הקטן, כיון שהשאלות עצמן הן חלק מהמצוה.

כצד זה שהקושיות הן חלק מהמצוה, דייק בהגדת ׳רבי אליהו ברוך פינקל׳ מדברי הרמב״ן במלחמות (פסחים כד. מדפי הרי״ף) שכתב: כשמזגו לו כוס שני, **והתחיל במצותו לשאול עליו ולדרוש**, אינו רשאי להפסיק בשתיה, עכ״ל. משמע שהשאלה על הכוס היא חלק מהמצוה.

יש ללמוד מכך שקושיות אינן רק דרך להגיע לתירוץ, אלא הן עצמן תורה, שאל״כ אין הבנה לכך שבמצות ״והגדת״ גם הקושיות אין חלק מהמצוה.

זכיתי לשמוע במשך כמה שנים שיעורים בישיבת מיר המעטירה, מפי מו״ר הגאון רבי רפאל הלוי שמואלביץ זצ״ל. כך הייתה דרכו להרבות קושיות בסוגיא, ואז לומר יסוד שעל ידו הייתה מתבררת הסוגיא, ומתיישבות כל השאלות. כעין דברי רבי יוחנן (ב״מ דף פד.) שע״י שריש לקיש היה מקשה בכל ענין כ״ד קושיות, ממילא רווחא שמעתתא.

חלק מהשאלות והיסודות בקונטרס לוקטו מהספר ׳מזמור לדוד׳ (ח״א) למו״ר רה״י הגר״ד כהן. וכן מהספר ״רח למועדים׳ להגר״י אלשין ר״י לייקווד (ארה״ב). וכן מהספר ׳בן מלך׳ להגר״ל מינצברג זצ״ל. ומהספר ׳ממצרים גאלתנו׳ להגרי״פ גולדווסר מנהלה הרוחני של ישיבת אור ישראל. וכן ממה ששמעתי בשיחותיו של הגר״א דיסקין ומספרו ׳נחל אליהו׳. וכן מקונטרסו הנפלא של הר״ח קרלינשטיין זצ״ל על עניני פסח. ועוד שאר ספרים.

השתדלתי בכל מקום לציין את המקור המדויק שממנו נלקחו הדברים, כדי שהמעוניין לראות את הדברים בהרחבה יעיין שם. במקומות שצוטטו דברי רבותינו ויש אי הבנה בדברים, יתלה הקורא את הדבר בחוסר הבנת המלקט.

חילקתי את היסודות שעליהם מושתת הקונטרס לפרקים, למען ירוץ הקורא בדברים. בכל פרק הובאו מקצת שאלות לפני היסוד ומקצת שאלות אחריו.

ישנן בקונטרס שאלות רבות שאפשר לתרצן גם באופ״א, ואעפ״כ לא נמנעתי מלהביאן, ע״פ יסודו של הגר״ח מבריסק על המבואר בירושלמי שיש ד׳ סימנים לשוטה, היוצא בלילה, לן בבית הקברות, מקרע את כסותו, ומאבד מה שנותנין לו. מוסיף הירושלמי שדווקא אם עשה את כל המעשים הללו, אבל אם עשה רק אחד מהם אין הוכחה שהוא שוטה, משום שכל מעשה בנפרד אפשר להסביר למה עשה אותו, ואין הכרח שעשה אותו משום שטות. והקשה הגר״ח שגם אם עשה את כולם אינו מוכרח שהוא שוטה, מפני שאולי עשה כל אחד מהסיבה שלו, וכמו שבאר הירושלמי שם. ותירץ שמסתבר לומר תירוץ אחד שהוא שוטה, מאשר לומר כמה תירוצים למה עשה כל מעשה בפני עצמו.

למדנו מדברי הגר״ח שיש עדיפות לתירוץ אחד שמתרץ כמה שאלות, מאשר הרבה תירוצים שכל אחד מתרץ שאלה אחת.

יש בנותן טעם להוסיף גם את דברי הרמח״ל בהקדמה לספרו ׳דרך ה׳. ז״ל: **אולם מה שראוי לו שישתדל אליו הוא ידיעת הכללים, כי כל כלל בטבעו כולל פרטים הרבה, וכשישיג כלל אחד נמצא משיג מאליו מספר רב מן הפרטים,** ואע״פ שלא הבחין בם עדיין ולא הכיר היותם פרטי הכלל ההוא, כי הנה כשיבוא כל אחד מהם לידו לא יניח מלהכיר אותו, כיון שכבר ידוע אצלו הענין הכללי אשר אי אפשר להם להיות בלתו, **וכבר אמרו חז״ל ״לעולם יהיו דברי תורה בידך כללים ולא פרטים״**, עכ״ל.

תודה מיוחדת לאבי מורי שהגיה את הקונטרס, והעיר ותיקן כמה פעמים ע״מ שיהא דבר נאה ומתקבל. מנשים באוהל תבורך רעייתי הנושאת במסירות בעול הבית והילדים אשר חנן אותנו ה׳ יתברך, ובזכותה יכול אני לשבת במנוחה באוהלה של תורה בישיבת מיר, יזכנו ה׳ לראות יחדיו רב נחת מכל צאצאינו.

חלק א׳

ביאור ענינה של גלות מצרים

א. בברית בין הבתרים אמר הקב״ה לאברהם אבינו: ״ידוע תדע כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם, **ועבדום ועינו אותם ארבע מאות שנה**״. והתקשו המפרשים בחשבון השנים, שהרי בנ״י היו משועבדים במצרים רק מאתים ועשר שנים ולא ארבע מאות שנה.

ידועים תירוצים רבים לקושיא זו, (הובאו בהרחבה בהוספות ד׳), כגון שקושי השעבוד השלים. אך עדיין צ״ב, מדוע הקב״ה אמר לאברהם שגזירת השעבוד תהיה ארבע מאות שנה, אם בכוונתו הייתה שהשעבוד יהיה רק מאתים ועשר שנים של שעבוד קשה שיחשב כמו ארבע מאות שנה.

ב. הגרי״פ גולדווסר בספרו ׳ממצרים גאלתנו׳ (מאמר כב) הביא שהקשה ה׳זוהר חדש׳ (פרשת יתרו) מדוע מודים לקב״ה על שהוציא אותנו ממצרים, הרי הקב״ה הבטיח לאברהם שאחר שתושלם גזירת השעבוד שבגללה ירדו למצרים הוא יוציא את עמ״י משם, ממילא כשנשלם זמן השעבוד צריך הקב״ה לקיים הבטחתו. משל לאדם שעבר על החוק ונשפט למאסר, האם צריך הוא להודות לשופט בתום זמן המאסר על כך שיוצא לחופשי.

ג. בתורה נאמר כמה פעמים שיציאת מצרים הייתה בחיפזון. כבר בציווי על קרבן פסח נאמר שיש לאוכלו בדרך חיפזון, שנאמר (שמות יב): ״וככה תאכלו אותו מתניכם חגורים נעליכם ברגליכם ומקלכם בידכם **ואכלתם אותו בחיפזון** פסח הוא להי״״. וצ״ב מה ענינו של החיפזון שהיה ביציאת מצרים, מדוע אי אפשר היה להמתין עוד זמן מועט שבנ״י יוכלו לאפות את בצקם כראוי, ולא יהיו צריכים לקחת לדרך בצק שלא תפח ונאפה למצות מחום השמש.

ד. ביותר צ״ב שלכאורה החיפזון גרע מעוצמת הגאולה, בגלל החיפזון הגאולה הייתה בעל כורחם של בנ״י, כמו שכתוב בפסוק ״ויאפו את הבצק אשר הוציאו ממצרים עוגות מצות כי לא חמץ, כי **גורשו** ממצרים ולא יכלו להתמהמה״.

ה. התורה ציוותה לעשות זיכרון לחיפזון שהיה ביציאה ממצרים. המצוות העיקריות של חג פסח הן אכילת מצה ואיסור חמץ, שענינן להדגיש שלא הספיק הבצק להחמיץ, כי ההבדל בין מצה לחמץ הוא החיפזון שבו נעשה הבצק.[1] גם הפסוק מדגיש זאת (דברים ט״ז) ״לא תאכל עליו חמץ, שבעת ימים תאכל עליו מצות לחם עוני, **כי בחיפזון** יצאת מארץ מצרים״. וצ״ב מדוע החיפזון הוא דבר כ״כ חשוב שצריך לעשות לו זיכרון.[2]

ו. הקב״ה הודיע למשה כבר בשעה ששלח אותו לפרעה שהגאולה תהיה בחיפזון, כמבואר בסוף פרשת שמות: ״ויאמר ה׳ אל משה עתה תראה אשר אעשה לפרעה וכו׳ וביד חזקה **יגרשם מארצו**״, ופירש רש״י: על כורחם של ישראל יגרשם, ולא יספיקו לעשות להם צידה. וכן הוא אומר (שמות י״ב-ל״ג) ״ותחזק מצרים על העם למהר לשלחם״. מוכח מזה שמה שהייתה הגאולה בחיפזון אינו ענין צדדי אלא הוא מצורת הגאולה, וצ״ב מדוע.

ז. ״ויאמר משה מי אנוכי כי אלך אל פרעה וכי אוציא את בנ״י ממצרים״ (שמות ג׳). וביאר רש״י: וכי אוציא את בנ״י, ואף אם חשוב אני, **מה זכו ישראל**

---

[1] ההבדל בין המילה חמץ למילה מצה הוא רק באותיות ח-ה שאין ביניהם אלא קו קטן, להורות שההבדל בין חמץ למצה אינו אלא משהו כהרף עין.

[2] הרמב״ם בספרו ׳מורה נבוכים׳ (ח״ג מ״ו) ביאר שעוד כמה ממצוות חג פסח מלבד איסור חמץ ומצות אכילת מצה, הם לזיכרון היציאה בחיפזון. שכתב: אמנם החוקים המיוחדים בפסח, והוא שיאכל צלי אש לבד, ובבית אחד, ועצם לא תשברו בו, כל אלו טעמם מבואר, כי כמו שהמצה מפני החיפזון שלא היה שם פנאי לעשות תבשיל ולתקן מאכלים, ואפילו להתאחר לשבור עצמותיו ולהוציא מה שבהן נאסר, כי כבר זכר עיקר הענין בכל אלו, והוא אמרם ״ואכלתם אותו בחיפזון״, ואין עם החיפזון פנאי לשבר העצמות, ולא לשלוח ממנו מבית לבית ולהמתין השליח עד שישוב, שאלו כולם מעשה ההתרשלות והפנאי, והכוונה הייתה להראות החיפזון והמהירות.

שתעשה להם נס ואוציאם ממצרים. וצ״ב מדוע צריכים ישראל לנס כדי לצאת ממצרים, הרי הבטיח ה׳ לאברהם שאחר שתושלם הגזירה הוא יוציא אותם.

ח. רש״י בפרשת בא (י״ב-ו) מביא את דברי המכילתא: ״ואעבור עליך ואראך והנה עתך עת דודים״, **הגיעה שבועה שנשבעתי לאברהם שאגאל את בניו, ולא היו בידם מצות להתעסק בהם כדי שיגאלו**, וכו׳ ונתן להם שתי מצות דם פסח ודם מילה, שמלו באותו הלילה, עכ״ל. וצ״ב מדוע היו צריכים מצוות להתעסק בהם כדי שיגאלו, הרי הבטיח הקב״ה לאברהם שיגאל את זרעו.

ט. מדוע נתן הקב״ה לבנ״י דווקא את שתי המצוות האלו כדי שיוכלו להגאל.

י. במשנה בפסחים (פ״י מ״ה) מובא מה שנאמר בהגדה: ״לפיכך אנחנו חייבים להודות וכו׳ למי שהוציאנו **מעבדות לחירות**, מיגון לשמחה, ומאבל ליו״ט, ומאפילה לאור גדול, **ומשעבוד לגאולה**״, עכ״ל. וצ״ב שלכאורה יש כפילות לשון במשנה, שהרי ״מעבדות לחירות״ ״ומשעבוד לגאולה״ הם היינו הך.

יסוד א' - מצבם הרוחני של בנ"י במצרים

במשנה בפסחים (דף קטז.) העוסקת בדיני מצוות סיפור יציאת מצרים, אחד הדינים הוא: "מתחיל בגנות ומסיים בשבח". ונחלקו בגמ' באיזו גנות צריך להתחיל. רב אמר: מתחילה עובדי ע"ז היו אבותינו, ושמואל אמר: עבדים היינו.

שיטת רב צ"ב, הרי בהגדה מבואר ש"מתחילה עובדי ע"ז היו אבותינו" הכוונה לתרח אבי אברהם, במה ענין זה שייך לאבותינו במצרים. עוד צ"ב להלכה פסקו הרי"ף והר"ח שעושים גם כרב וגם כשמואל, וצ"ב טעמה של הכרעה זו.

בספר 'מזמור לדוד' (מאמר י"ד) למו"ר רה"י הגר"ד כהן ביאר את שיטת הרי"ף והר"ח ע"פ דברי הגר"א בפירושו להגדה: **שהיו ב' עניני גלות, גלות הנפש וגלות הגוף, ומפרש תחילה גלות הנפש ואח"כ גלות הגוף**. לכן להלכה מקיימים "מתחיל בגנות" באמירת שתי הפרשיות, משום שהיו שני חלקים בגלות מצרים, גלות הנפש וגלות הגוף. כנגד גלות הנפש אומרים מתחילה עובדי ע"ז היו אבותינו, וכנגד גלות הגוף אומרים עבדים היינו.

והוסיף שכמו שהיו שני ענינים בגלות, כך גם היו שני ענינים בגאולה. וכ"כ הגר"א בפירושו לישעיה (ב-ה): הנה בגאולת מצרים חשב שם שתי גאולות, הצלה מעוני מצרים, וקריבתן תחת כנפי השכינה, עכ"ד. לכן גם במה שמסיימים בשבח יש שני חלקים, כנגד שני חלקי הגאולה. כלפי גלות הנפש, הגאולה הייתה במה שקרבנו המקום לעבודתו, וכלפי גלות הגוף, הגאולה הייתה במה שהוציאנו לחירות בניסים ונפלאות.

וכן מדויק ברמב"ם הלכות חמץ ומצה (פ"ז ה"ד) שכתב: וצריך להתחיל בגנות ולסיים בשבח, כיצד מתחיל ומספר שבתחילה היו אבותינו בימי תרח ומלפניו **כופרים וטועין** אחר ההבל ורודפין אחר ע"ז, ומסיים **בדת האמת** שקרבנו המקום לו והבדילנו מן התועים וקרבנו לייחודו. וכן מתחיל ומודיע **שעבדים היינו** לפרעה במצרים וכל הרעה שגמלנו, ומסיים בנסים ונפלאות שנעשו לנו

ובחירותנו, והוא שידרוש מארמי אובד אבי עד שיגמור כל הפרשה, וכל המוסיף ומאריך בדרש פרשה זו הרי זה משובח, עכ״ל.

ביאר הגר״ד כהן שתוכנה של גלות הנפש הוא, שבנ״י היו שקועים בטומאת מצרים ועבדו עבודה זרה עד שהגיעו ל-מ״ט שערי טומאה. כמו שכתוב בנביא יחזקאל (פ״כ ו-ט) שבנ״י עבדו ע״ז במצרים. וכן נראה ממה שאמרו המלאכים לקב״ה בשעת קריעת ים סוף, הללו עובדי ע״ז והללו עובדי ע״ז, ולא ראו המלאכים הבדל בין ישראל למצרים.

כתוב ביחזקאל שם: ״ואמר אליהם איש שיקוצי עיניו השליכו ובגילולי מצרים אל תטמאו, אני ה׳ אלוקיכם. **וימרו בי ולא אבו לשמוע אלי, איש את שיקוצי עיניהם לא השליכו, ואת גילולי מצרים לא עזבו**, ואומר לשפוך חמתי אליהם לכלות אפי בהם בתוך ארץ מצרים. **ואעש למען שמי לבלתי החל לעיני הגויים אשר המה בתוכם**, אשר נודעתי אליהם לעיניהם להוציאם מארץ מצרים״, עכ״ל. (מבואר שהגאולה הייתה כדי שלא יהיה חילול ה׳, ולא בזכות עמ״י).

והביא מספר ׳שיח יצחק׳ (דרוש לפרשת בשלח עמ׳ רנט) לגרי״א חבר שכתב: כי בעת שהיו במצרים משועבדים לפרעה, **היה להם שני מיני עבדות, האחד עבדות הגוף בשעבוד לבנים וחמר וכל עבודה בשדה, וגם שעבוד הנפש כי היו ״גוי בקרב גוי״** כמו שאמרו חז״ל הללו עובדי ע״ז והללו עובדי ע״ז וכו׳. **וביציאתם ממצרים זכו לחירות הגוף וחירות הנפש** וכו׳. וגאולות אלו הזכירו חז״ל ומבוארים בכתוב. ״והוצאתי אתכם מתחת סבלות מצרים״ הוא האחד, שהוא שעבודם בגופם בחומר ובלבנים, והשני הוא ״והצלתי אתכם מעבודתם״, שהוא ענין העבודה לאל זר שהיו שקועים בגילולי מצרים, עכ״ל.

גם מדברי המדרשים נראה שבנ״י היו שקועים בע״ז. במדרש רבה (בא טז-ב) כתוב: **וכן אתה מוצא לישראל כשהיו במצרים היו עובדין עבודת כוכבים ולא היו עוזבין אותה**, שנאמר (יחזקאל כ-ח): ״איש את שקוצי עיניהם לא השליכו״.

שערי פסח **מועד**

א״ל הקב״ה למשה כל זמן שישראל עובדין לאלהי מצרים לא יגאלו, לך ואמור להן שיניחו מעשיהן הרעים ולכפור בעבודת כוכבים, עכ״ל.

עוד כתוב במדרש ילקוט שמעוני (וארא קעח): הרי הוא אומר ״ולא שמעו אל משה מקוצר רוח״, וכי יש לך אדם שמתבשר בשורה ואינו שמח, נולד לך בן זכר, רבך מוציאך לחירות, ואינו שמח, א״כ מה ת״ל ״ולא שמעו אל משה״, **אלא שהיה קשה בעיניהם לפרוש מעבודה זרה**. וכן הוא אומר ״משכו וקחו לכם״, משכו ידיכם מע״ז והדבקו במצוות, עכ״ל.

עוד כתוב במדרשים על הפסוק ״כשושנה בין החוחים״: ר״א פתר קרייה בגאולת מצרים. מה שושנה זו, כשהיא נתונה בין החוחים, קשה לבעלה להלקט כך גאולתם של ישראל הייתה קשה לפני הקב״ה, הה״ד ״או הנסה אלהים לבא לקחת לו גוי מקרב גוי״. ״גוי מקרב עם״ ו״עם מקרב גוי״ אין כתיב כאן, אלא ״גוי מקרב גוי״, **שהיו אלה ערלים ואלה ערלים, אלה מגדלים בלורית ואלה מגדלים בלורית, אלה לובשי כלאים ואלה לובשי כלאים. א״כ לא הייתה מידת הדין נותנת שיגאלו ישראל לעולם. אלולי שאסר הקב״ה עצמו בשבועה לא היו ישראל נגאלים לעולם**, הה״ד: ״לכן אמור לבני ישראל אני ה׳, והוצאתי אתכם מתחת סבלות מצרים״, ואין לכן אלא שבועה, כמד״א ״לכן נשבעתי לבית עלי״.

כתב הרמב״ן (שמות יב-מב): **ומן הידוע שהיו ישראל במצרים רעים וחטאים מאד, ובטלו גם המילה,** דכתיב: ״וימרו בי ולא אבו לשמוע אלי איש את שקוצי עיניהם לא השליכו ואת גלולי מצרים לא עזבו״.

׳הכלי יקר׳ (שמות א-ט) מפרש שהעצה של פרעה ״הבה נתחכמה לו״ הייתה להחטיא את ישראל בע״ז. ז״ל: בוודאי עיקר כוחם ועוצם ידם בעבור שהם דבקים במצוותיו ותורותיו ינצורו, ע״כ הבה נתחכמה לו ליתן ריוח בין הדבקים (בנ״י והקב״ה), כי ע״י שנעשה אותם רעים וחטאים לה׳ סר כוחם. כמו שפירשו בפסוק ״וירעו אותנו המצרים ויענונו״, כי הו״ל לומר ״וירעו לנו המצרים״, אלא נקט ״אותנו״ לומר, **שהמצרים עשו אותנו רעים וחטאים לה׳**, וע״י זה

"ויענונו". (וכן ביארו ה'אור החיים בפרשת כי תבוא, והשל"ה ועוד מפרשים בביאור הפסוק "וירעו **אותנו** המצרים", שהמצרים עשו את ישראל רעים).

לפי זה יש לבאר את שיטת רב שצריך לומר מתחילה עובדי ע"ז היו אבותינו והכוונה לתרח אבי אברהם. הרמב"ם בתחילת הלכות ע"ז מתאר כיצד האנושות נמשכה אחרי ע"ז ושכחה את ה', עד שבא אברהם ופרסם בעולם שיש אלוקים אחד שלו ראוי לעבוד, ואחריו עשו כן גם יצחק ויעקב. ומוסיף: **עד שארכו הימים לישראל במצרים וחזרו ללמוד מעשיהן ולעבוד כוכבים כמותן**, חוץ משבט לוי שעמד במצות אבות, ומעולם לא עבד שבט לוי עכו"ם, **וכמעט קט היה העיקר ששתל אברהם נעקר וחוזרין בני יעקב לטעות העולם ותעיותן**.

מבואר ברמב"ם שמחמת השעבוד במצרים כמעט חזרו בנ"י למצבו של תרח אבי אברהם, מפני שהשתקעו בעבודה זרה של מצרים. לכן בליל פסח כשמודים לקב"ה על ההצלה שהציל אותנו, וצריך להתחיל בגנות, צריך להזכיר שמתחילה עובדי ע"ז היו אבותינו והכוונה לתרח אבי אברהם.

אמנם בנ"י לא נמשכו אחרי הע"ז במצרים מרצונם הפנימי האמיתי, אלא מתוך אונס, כמו שכתוב במדרש ילקוט שמעוני (בשלח רלד): ירד סמאל ואמר לפניו רבש"ע לא עבדו ישראל ע"ז במצרים ואתה עושה להם נסים, והיה משמיע קולו לשר של ים ונתמלא עליהם חמה ובקש לטבען. מיד השיב לו הקב"ה שוטה שבעולם, **וכי לדעתם עבדוה, והלא לא עבדוה אלא מתוך שעבוד ומתוך טרוף דעת**, ואתה דן שוגג כמזיד ואונס כרצון, עכ"ל.

עוד הביא בספר 'מזמור לדוד' (מאמר ח) את דברי הגר"ח מבריסק בביאור נוסח ברכת הגאולה. "ונודה לך שיר חדש על **גאולתינו** ועל **פדות נפשינו**", וצ"ב שלכאורה הוא כפילות, מה חילוק יש בין גאולה לפדיון. כפילות כעין זו מצאנו בעוד מקומות ביחס ליציאת מצרים, "ממצרים **גאלתנו** ה' אלוקינו ומבית עבדים **פדיתנו**". "כי **פדה** ה' את יעקב **וגאלו** מיד חזק ממנו", וצ"ב.

וביאר הגר״ח שחלוקה גאולה מפדיון. גאולה היא העברת רשות בעלמא, כמו לשון התורה בחזרת שדה אחוזה ביובל לבעלים, ״גאולה תהיה לו״. אבל פדיון הוא שינוי במהות של הדבר, וכמו שלשון התורה בשינוי הקדושה של מעשר שני והקדש היא לשון פדיון, שבתחילה היה הדבר קדוש ונעשה חולין, שהוא שינוי במהות של הדבר.

יש בעבדות שני חלקים: **א.** שעבוד, שהעבד טורח בשביל אדונו. **ב.** תואר עבדות, גם בזמן שאינו עובד את האדון בפועל, מ״מ הרי הוא עבד בחפצא.

גם ביציאת מצרים היו שני חלקים: **א.** הקב״ה גאל את בנ״י מהשעבוד שלא יעבדו עוד בפועל לפרעה. **ב.** ביציאת מצרים נאמר ״עבדי הם״, ודרשו חז״ל ״ולא עבדים לעבדים״, שבנ״י נעשו בני חורין בעצמותם ואינם עוד עבדים בחפצא.

זה הביאור בנוסח ברכת הגאולה, ״על גאולתינו״ - הכוונה שהקב״ה גאל את עמ״י מהשעבוד בפועל לפרעה. ״ועל פדות נפשינו״ - הכוונה שהקב״ה פדה את עמ״י מהיותם עבדים במהות ובנפש, עכ״ד הגר״ח.

וביאר הגר״ד כהן את דברי הגר״ח ע״פ דברי הגר״א, שני ענינים אלו הם שני חלקי הגלות, מה שעבדו לפרעה בפועל הוא גלות הגוף של קושי השעבוד, ומה שהיו עבדים בחפצא הכוונה שבדרגתם הרוחנית נעשו חלק מהאומה המצרית.

מובא במדרש ילקו״ש (ואתחנן תתכו): ״ואתכם לקח ה׳ ויוצא אתכם מכור הברזל״, כשם שהזהבי הזה פושט ידו ונוטל הזהב מן הכור, כך הוציא הקב״ה את ישראל ממצרים. וכעובר שהוא נתון בתוך מעיה של בהמה, והרועה נותן ידו ושומטה, כך ״הנסה אלהים לבא לקחת לו גוי מקרב גוי״, עכ״ל. וצ״ב מה כוונת המדרש בשני משלים אלו. ומדוע צריך שני משלים לאותו ענין.

המהר״ל (גבורות ה׳ פ״ג) ביאר את דברי המדרש הנ״ל: ביארו בזה המדרש שני דברים גדולים מאוד שהיו במצרים, האחד שהמצריים היו מחזיקין וגוברין עליהם בחזקת היד שלהם שלא יצאו ישראל מרשותם. השני מעצמם של ישראל

שהיו בתוך מצרים כאילו היו מחוברין למצרים טפלים עמהם אין להם מציאות בפני עצמו. ולפיכך על הראשון אמר שהיו ישראל כמו הזהב שהוא בכור וכו׳, **וכנגד השני אמרו שהיו ישראל דומין כעובר במעי בהמה מחובר לאם טפל אצלה שהוא ירך אמה ואין לו מציאות בעצמו**, עכ״ל.

נראה שכוונת המהר״ל היא כנ״ל. כנגד החלק של עבדות הגוף הביא המדרש את המשל לזהב שנמצא בכור ברזל. כשם שהאש שבכור מחממת ושורפת את הזהב, כך המצרים עינו ושעבדו את ישראל, והקב״ה הצילנו וגאלנו משעבודם של מצרים. וכנגד החלק של שעבוד הנפש במצרים, הביא המדרש את המשל לעובר במעי אמו, שהעובר מחובר וטפל לאמו והוא גוף אחד איתה, וכך גם היה המצב של בנ״י, שהיו כ״כ שקועים בטומאת מצרים עד שכמעט נטמעו באומה המצרית ונעשו חלק ממנה, כפי שעובר נחשב ירך אמו וחלק ממנה. הקב״ה הוציא אותם מתוך טומאת מצרים כאדם ששומט את העובר ומנתק אותו מהחיבור שלו במעי אמו עד שנולד גוף חדש.

הרבה מהאחרונים האריכו בענין זה, שבשעבוד מצרים הייתה גם גלות הנפש מלבד עול השעבוד הגופני, והביאו בשם האר״י (ומקורו ב׳זוהר׳) שבנ״י לפני יציאת מצרים הגיעו עד מ״ט שערי טומאה. ואם היו נשארים במצרים עוד זמן מועט, היו נכנסים לשער החמישים ולא היה כבר את מי לגאול.

אם בנ״י היו נכנסים לשער ה-נ׳ ולא היה הקב״ה גואל אותם, לא הייתה זו הפרה להבטחה שהבטיח לאברהם אבינו בברית בין הבתרים שאחרי השעבוד הם יצאו ממצרים, משום שההבטחה הייתה לגאול את זרעו של אברהם, ואם לא נשאר רושם האבות בבנים, הם אינם נחשבים זרע אברהם, ולא עליהם הייתה ההבטחה, וכמו שבני עשיו וישמעאל אינם נקראים זרע אברהם, משום שאין רושם של אברהם בבני עשיו ישמעאל, כך כמעט היה גם לבנ״י.

חידושם של הרמח"ל וה'בית הלוי'

ה'בית הלוי' (דרוש ב') מבאר מדוע בנ"י יצאו ממצרים אחרי מאתים ועשר שנים, אע"פ שעדיין לא עברו ארבע מאות שנה. ע"פ המבואר לעיל שבנ"י במצרים עבדו ע"ז והגיעו עד מ"ט שערי טומאה. מחמת שבנ"י הגיעו למצב כ"כ ירוד, היה הקב"ה צריך להוציא אותם ממצרים לפני שנשלם הזמן של ארבע מאות שנה, בזמן שעדיין היו נקראים זרע אברהם שעליו הייתה ההבטחה של הגאולה, ואת המשך קיום הגזירה ישלימו בשאר גלויות.[3]

והוסיף שכך מפורש במדרש (ילקוט שמות קצ) על הפסוק "החודש הזה לכם": "קול דודי הנה זה בא מדלג על ההרים", בשעה שבא משה ואמר להם בחודש הזה אתם נגאלים, אמרו לו: לא כך אמר הקב"ה לאברהם אבינו "כי גר יהיה זרעך וכו' ארבע מאות שנה", **והלא אין בידינו אלא ר"י שנה.** א"ל הואיל והוא חפץ בגאולתכם **אינו מביט בחשבונכם, אלא מדלג על ההרים על הקצים והחשבונות**, עכ"ל. מבואר במדרש שבאמת הגאולה הייתה לפני הזמן[4].

כדברי ה'בית הלוי' מבואר ברמח"ל (תיקונים חדשים ח'). ז"ל: אלמלא סבלו ישראל גלותא שלים, פורקנא נמי שלים הוה, דלא הוי אבתריה גלותא,

---

[3] לפי הנ"ל מדויק מה שאומרים בהגדה: "ברוך **שומר** הבטחתו לישראל", וצ"ב מדוע לא נאמר ברוך **מקיים** הבטחתו, מהו לשון שומר. וי"ל כיון שהיה הקב"ה צריך לדאוג שלא תתבטל השבועה שייך בזה לשון שמירה, ולא רק לשון קיום.

[4] אמנם ברש"י על שיר השירים נראה שכוונת המדרש היא שהקב"ה חישב את זמן הגזירה מלידת יצחק, ולא שדלג לגמרי על חלק מהשנים. שכתב: קול דודי הנה זה בא - לפני הקץ כמדלג על ההרים ומקפץ בגבעות. ובהמשך שם הוסיף: כי הנה הסתיו עבר - אלו ארבע מאות שנה **דלגתים למנותם משנולד יצחק**. (רש"י לשיטתו בפירושו לתורה בבראשית שמנין הארבע מאות שנה התחיל מלידת יצחק).
עוד מצאתי במדרש רבה (בא טו): ענה דודי ואמר לי מה את עושה כאן במקום טמאים אשר בשר חמורים בשרם וכו', קומי לך רעיתי יפתי ולכי לך, **אמרו לפניו ריבון העולמים ארבע מאות שנה אמרת לנו להשתעבד ועדיין לא שלמו, אמר ליה כבר שלמו, שנאמר: "כי הנה הסתיו עבר"**. ממדרש זה נראה שבאמת נשלמו שנות השעבוד שלא כמו המדרש שהביא ה'בית הלוי', ואולי מדרשים חלוקים הם.

אבל כיון שלא יכלו למסבל גלותא ואצטריך לאתקצרא, לא נטלו כולהו קליפין כל דילהון, ולבתר שלטו כל חד באתריה בד' מלכויות, עכ"ל.

סיכום הדברים: בגלות מצרים היו ב' עניני גלות, גלות הגוף וגלות הנפש. גלות הגוף היא השעבוד בעבודת פרך. גלות הנפש ענינה הוא שבנ"י הגיעו עד מ"ט שערי טומאה, וכמעט שלא היה את מי לגאול, כי לא נשאר בהם רושם מהאבות. ברמח"ל וב'בית הלוי' כתוב שמחמת כך באמת הוצרך הקב"ה לגאול את ישראל לפני הזמן, כדי שלא יגיעו לשער החמישים.

כמו שהיו שני ענינים בגלות, כך היו שני ענינים בגאולה, הייתה גאולה לגוף, והייתה גאולה לנפש.

תירוץ השאלות ע"פ יסוד א'

א. לפי הנ"ל אפשר לבאר מדוע אמר הקב"ה לאברהם שגזירת השעבוד היא ארבע מאות שנה, אע"פ שהגזירה הייתה רק מאתים ועשר שנים של שעבוד קשה, משום שמתחילה הגזירה הייתה אמורה להיות ארבע מאות שנה של שעבוד קל, אך היות שבנ"י התקלקלו במצרים, ע"י שעבדו ע"ז והגיעו עד מ"ט שערי טומאה, ואם היו נשארים שם עוד זמן מועט, לא היה את מי לגאול, הוצרך הקב"ה להוציאם לפני שיעברו ארבע מאות שנה. אך כדי שתתקיים גזירת השעבוד, הוסיף הקב"ה קושי לשעבוד, וע"י מאתים ועשר שנה נחשב כאלו עבדו ארבע מאות שנה.

לעיל בסוף יסוד א' הובא תירוץ נוסף של ה'בית הלוי', באמת בנ"י יצאו לפני שנשלם זמן הגזירה, וזאת משום שאם היו נשארים עוד במצרים כבר לא היה את מי לגאול, משום שהיו נכנסים לשער החמישים.

ב. ה'זוהר' ביאר מדוע מודים לקב"ה שהוציאנו ממצרים אע"פ שהבטיח לאברהם אבינו שאחרי שתושלם תקופת הגלות הוא יוציא את זרעו, משום שבאמת עיקר ההודאה לקב"ה היא לא על עצם ההוצאה ממצרים, אלא על מה שהוציא את בנ"י מהטומאה שהיו שקועים בה במצרים, ועל זאת לא הבטיח הקב"ה לאברהם. (בהוספות ו' בסוף הקונטרס הובאו דברי ה'זוהר' בהרחבה).

לפי דברי הרמח"ל ו'הבית הלוי' אפשר לבאר שמודים על יציאת מצרים, משום שבאמת לא נשלם זמן השעבוד והקב"ה הוציא את בנ"י לפני הזמן.

ג-ד. הטעם שיציאת מצרים הייתה בחיפזון, בארו רבותינו ('אוה"ח', של"ה, וחיד"א) כדי שלא יכנסו לשער הנ' של טומאה. נביא מקצת מדבריהם בענין זה.

הקשה ה'אור החיים' על הפסוק "ראה ראיתי בעני ישראל אשר במצרים", מדוע נאמר בפסוק פעמיים לשון ראיה, "ראה ראיתי". ותירץ: ירצה לומר ראה הצער שישנם בו, ועוד ראיתי עוני עמי שהם חלק ה' עמו והעוני הוא אשר הם במצרים, **כי אם ישראל מתעכבים עוד הם נאבדים ב"מ**, על דרך אומרם (הגדה) ואילו לא הוציא הקב"ה את אבותינו ממצרים עדיין וגו' **כי אם היו מתעכבים שם עוד, היו נכנסים ב-נ' שערי טומאה ולא הייתה תקומה, לזה גאלם מיד ולא שהו אפילו שיעור שיספיק בצקם להחמיץ**, הגם שכבר בטלה עבודה מהם.

כתב השל"ה (מצה שמורה אות רי"ג): מצה זו שאנו אוכלין על שום מה, על שום שלא הספיק בצקם של אבותינו להחמיץ. כבר ביארתי זה בכמה מקומות (אות קנח, שפט), **שענין החיפזון היה הצלה גדולה לישראל, אשר נשתקעו בקליפות במ"ט פנים טמא, ואילו לא הוציא הקב"ה ברגע זו ממש, אז היו נשקעים לגמרי יורדין ולא יעלו ח"ו**, והרי אנו ובנינו ובני בנינו משועבדים. על כן חיפז הקב"ה שלא יחמיץ לגמרי, עכ"ל.

לפי דברי הרמח"ל וה'בית הלוי' אפשר לבאר באופן נוסף בטעם שנעשתה הגאולה בחיפזון, משום שבעצם לא הגיע זמן הגאולה כי לא נשלמה הגזירה, וכל

עוד יכלו לקיים את הגזירה של השעבוד היו צריכים לקיימה, ולכן היציאה הייתה ברגע האחרון כשכבר לא היה אפשר להשאר עוד.

ה-ו. לפי זה אפשר לבאר מדוע עושים הרבה מעשים לזכר היציאה בחיפזון, וכן מדוע הודיע הקב"ה למשה מראש שהגאולה תהיה בחיפזון, וזאת משום שהחיפזון מבטא את השגחת ה' ודאגתו לעם ישראל, שלא ירדו לשער החמישים שממנו אי אפשר לצאת.

ז-ח. ע"פ הנ"ל שבנ"י נטמאו במצרים בע"ז והגיעו עד מ"ט שערי טומאה, אפשר לבאר את דברי רש"י שבנ"י היו זקוקים לנס כדי לצאת ממצרים, וכן את דברי המכילתא שנתן הקב"ה לבנ"י מצוות להתעסק בהם כדי שיהיה אפשר לגאול אותם, ולא הספיקה ההבטחה שהבטיח הקב"ה לאברהם אבינו, משום שההבטחה על הגאולה הייתה רק על זרע שממשיך את דרכו של אברהם, ולא כמו שבנ"י היו באותו זמן במ"ט שערי טומאה.

לפי הרמח"ל ו'הבית הלוי' אפשר לבאר שבנ"י היו צריכים לנס כדי להגאל, משום שבאמת הגאולה הייתה לפני שהושלם זמן השעבוד.

ט. אפשר לבאר את הטעם שנתן הקב"ה לבנ"י דווקא מצוות אלו כדי שיגאלו, משום שע"י מצוות אלו חזרו בנ"י ללכת בדרכו של אברהם אבינו. מצות מילה היא הברית שנכרתה עם אברהם אבינו, וכמו שאומרים בנוסח הברכה שמברכים על המילה, "להכניסו **בבריתו של אברהם אבינו**".

וכן מצות קרבן פסח משתייכת מאוד לאברהם אבינו, משום בהקרבת הפסח עזבו בנ"י את הע"ז של מצרים. (כמו שיבואר לקמן בהרחבה). ואברהם אבינו עסק רבות בלהפריש בני אדם מלעבוד מע"ז, כמו שהאריך הרמב"ם בתחילת הלכות ע"ז (א-ג): התחיל לעמוד ולקרוא בקול גדול לכל העולם ולהודיעם שיש שם אלוה אחד לכל העולם ולו ראוי לעבוד, והיה מהלך וקורא ומקבץ העם מעיר לעיר וממממלכה לממלכה וכו', עד שנתקבצו אליו אלפים ורבבות, והם אנשי בית אברהם, ושתל בלבם העיקר הגדול הזה, וחבר בו ספרים, והודיעו ליצחק בנו,

וישב יצחק מלמד ומזהיר, ויצחק הודיע ליעקב ומינהו ללמד וכו׳. עד שארכו הימים לישראל במצרים וחזרו ללמוד מעשיהן ולעבוד כוכבים כמותן, חוץ משבט לוי שעמד במצות אבות וכו׳. וכמעט קט היה העיקר ששתל אברהם נעקר וחוזרין בני יעקב לטעות העולם ותעיותן, עכ״ל.

כתב הריטב״א בפירושו להגדה: ״ויהי שם לגוי״ מלמד שהיו ישראל מצויינין שם. יש גורסים מסויימין שם, כלומר שהם ניכרים במלבושיהם ובעניניהם, כגון ציצית בבגדיהם וכיוצא בו וכו׳. אלא ודאי לפי שהיו מצויינין שם או מסויימין בטכסיסיהם **וכל רואיהם יכירום כי הם זרע אברהם אבינו**, עכ״ל.

י. ע״פ דברי הגר״ח שהובאו לעיל, אפשר לבאר את כפל דברי המשנה בפסחים: ״לפיכך אנו חייבים להודות וכו׳ למי שהוציאנו **מעבדות לחירות**, וכו׳, **ומשעבוד לגאולה**״. מעבדות לחירות - הכוונה שיצאנו ממציאות של עבדים בחפצא לחירות הנפש שנעשינו בני חורין בעצמותינו. ומשעבוד לגאולה - הכוונה שיצאנו משעבוד גופני ועבדות בפועל לגאולה ושחרור.

ביאור דברי הגמ׳ בברכות (דף ט.)

בגמ׳ בברכות (דף ט.) כתוב: ״דבר נא באזני העם״, אין נא אלא לשון בקשה, א״ל הקב״ה למשה בבקשה ממך, לך ואמור להם לישראל, בבקשה מכם, שאלו ממצרים כלי כסף וכלי זהב, שלא יאמר אותו צדיק (אברהם אבינו) ״ועבדום ועינו אותם״ קיים בהם, ״ואחרי כן יצאו ברכוש גדול״ לא קיים בהם.

א. הקשו רבים וכי אם אברהם אבינו לא יאמר כן, לא צריך הקב״ה לקיים את הבטחתו שבנ״י יצאו ברכוש גדול.

ב. מדוע אברהם מכונה בגמ׳ בתואר ״אותו צדיק״ ולא נקרא בשמו אברהם.

הרבי מקלויזינבורג ביאר את דברי הגמ׳ ע״פ הנ״ל שבנ״י בהיותם במצרים הגיעו עד מ״ט שערי טומאה. כוונת הגמ׳ היא שלא מגיע לבנ״י את הרכוש הגדול שהבטיח הקב״ה לאברהם, משום שהבטחת הרכוש הייתה רק לזרע אברהם, היינו מי שהולך בדרכו של אברהם ולא למי שעובד ע״ז. על טענה זו יאמר אברהם לקב״ה, שאם לגבי ״ועבדום ועינו אותם״ הם נחשבים זרע שלי, אז גם לגבי ״ואחרי יצאו ברכוש גדול״ הם צריכים להחשב כזרע שלי ומגיע להם הרכוש.[5]

באופן נוסף ביאר המגיד מדובנא (׳אוהל יעקב׳ יד) שהבטחת הרכוש הגדול היא לא לרכוש גשמי, אלא לרכוש רוחני שעמ״י קנה ע״י העבדות במצרים כמו שיובא לקמן (יסוד ד׳) מדברי האחרונים. ומ״מ אברהם אבינו יטען לקב״ה שאחרי שבנ״י השתעבדו כ״כ הרבה שנים והגיעו למ״ט שערי טומאה, הם לא יבינו שהרכוש הרוחני הוא הרכוש הגדול, והם יאמרו שהקב״ה לא קיים את הבטחת הרכוש הגדול, ולכן יבקש שינתן להם גם רכוש של ממון גשמי.

עוד י״ל ע״פ דברי הרמח״ל וה׳בית הלוי׳ שבנ״י יצאו ממצרים לפני הזמן המיועד, וכיון שלא נשלמה גזירת השעבוד אין הקב״ה חייב לקיים את הבטחתו, משום שההבטחה הייתה ״**ואחרי כן**״, דהיינו אחרי שתושלם גזירת השעבוד של ארבע מאות שנה.

אלא שא״כ צ״ב מה יטען אברהם לקב״ה, הרי לא הושלמה הגזירה ועדיין לא מגיע לבניו את הרכוש הגדול, אלא לבני בניהם כשתושלם גזירת השעבוד.

---

[5] ביאור זה אמר הרבי מקלויזינבורג בהיותו במחנות השמדה, כשרצה לנחם יהודי מתבולל שביכה את מר גורלו ואמר לרבי, מילא יהודים שחיו כל חייהם כמו שיהודי צריך לחיות ע״פ תורה ומצוות, אע״פ שעכשיו הם סובלים במחנות, מ״מ אחר מותם הם יקבלו עולם הבא כמו של יהודים, אבל אני שכל חיי היו חיי גוי, ולא אקבל עולם הבא של יהודים, למה אני סובל במחנות כמו יהודים. ניחמו הרבי ע״פ דברי הגמ׳ האלו, שמי שנחשב כיהודי לגבי צער וסבל שיהודים סובלים בעולם הזה, הוא יחשב כיהודי גם לגבי קבלת שכר שיהודים מקבלים בעולם הבא.

ביאר המגיד מדובנא (׳אוהל יעקב׳ בא) שאברהם יטען לקב״ה שעבדום ועינו אותם קיים **בהם**, הכוונה באלו שהשתעבדו במצרים, ואילו את הרכוש הגדול לא קיים **בהם**, אלא רק בצאצאים שלהם.

אפשר לתרץ מדוע הגמ׳ מכנה את אברהם בתואר ׳אותו צדיק׳ ולא בשמו אברהם ע״פ הנ״ל, שבאמת לא נגמרה גזירת השעבוד ואין הקב״ה צריך לקיים את הבטחתו להוציא את בנ״י ברכוש גדול, אבל לאברהם שהיה צדיק ונהג לפנים משורת הדין, לו יכולה להיות טענה שלפנים משורת הדין אפשר להחשיב שגם ע״י מאתים ועשר שנות שעבוד התקיימה בבניו גזירת ״ועבדום ועינו אותם״, וממילא צריכה גם להתקיים הבטחת ״ואחרי כן יצאו ברכוש גדול״.

בספר ׳ברכת נחמן׳ (לגר״נ טוקר) הוסיף ביאור בגמ׳ זו, ע״פ הפסוק בנחמיה שהובא לעיל ״ותקם את דבריך כי **צדיק** אתה״, מבואר בפסוק שקיום ברית בין הבתרים היה מכח מידת ״צדיק״ ולא מעיקר הדין. הטעם שזכה עמ״י שהקב״ה ינהג עמו במידה זו, הוא מידה כנגד מידה לאברהם אבינו שהיה צדיק, לכן מכנה הגמ׳ את אברהם בשם ״אותו צדיק״ כי ע״י צדקותו קיים הקב״ה את הבטחת ברית בין הבתרים, וע״י כך קיבל עמ״י את הרכוש הגדול שהובטח בברית זו.

עוד שאלות בענין יסוד א׳

א. כשיעקב אבינו ירד למצרים א״ל הקב״ה: ״**אל תירא מרדה מצרים,** אנוכי ארד עמך מצרימה, ואנוכי אעלך גם עלה״. הקשה ׳הבית הלוי׳ (דרוש ב) מדוע פחד יעקב אבינו לרדת למצרים עד שהוצרך הקב״ה לחזקו ולומר לו אל תירא.

ב. הקשה ׳האור החיים׳ מה הייתה כוונת ההבטחה שהבטיח הקב״ה ליעקב ואמר לו ״אל תירא״, במה הסיר הקב״ה את המורא מיעקב, ואי אפשר לומר שהבטיחו שלא תהיה גלות לבניו, שהרי הייתה גלות בסופו של דבר.

ג. עוד הקשה ה'בית הלוי' מדוע כפל הקב"ה את הלשון בהבטחה ליעקב, "ואנוכי **אעלך** גם **עלה**".

תשובות

א-ג. ה'בית הלוי' מבאר מדוע פחד יעקב אבינו לרדת למצרים, משום שידע שירידתו למצרים היא תחילתה של הגזירה שנגזרה על זרע אברהם "ועבדום ועינו אותם ארבע מאות שנה", וכיון שידע שיכולה הגזירה להתקיים בכל מקום ולא רק במצרים, לא רצה יעקב שתתקיים הגזירה במצרים, משום שמצרים היא ערוות הארץ, וחשש שלא יוכלו בניו לצאת משם אחרי שישתקעו בטומאת מצרים, כמו שבאמת כמעט קרה לבסוף. הקב"ה הבטיח לו שיגאל את בניו והם לא ישארו במצרים גם אם הם ירדו בדרגתם הרוחניות, ואם יהיה צורך הגאולה תהיה אפילו לפני שיושלם זמן הגזירה. לכן כפל הקב"ה את דבריו ואמר "ואנוכי **אעלך גם עלה**", שהכוונה גם לפני הזמן.

בפירוש הריטב"א להגדה נראה שהגאולה מטומאת מצרים הייתה בזכות ההבטחה שהבטיח הקב"ה ליעקב כדברי ה'בית הלוי'. שכתב על הנאמר בהגדה: ובמורא גדול זה גילוי שכינה, כמו שנאמר "או הנסה אלהים לבא לקחת לו גוי מקרב גוי". **ובמורא גדול זה גילוי שכינה, שנגלית להם במצרים אע"פ שהייתה מצרים מלאה גלולים וארץ טמאה, לקיים מה שהבטיח ליעקב אבינו "ואנכי אעלך גם עלה"**. והוא השם הגדול שנתן בו תורה ואמר "אנכי", וכן הוא אומר "אנכי אלוקי אביך", וזהו שהיה אומר משה רבינו "מי אנכי כי אלך אל פרעה" ואימתי נגלה עליהם, ב' פעמים, א' ביום ר"ח ניסן וכו'. וכן בלילה בשעת הגאולה, עכ"ל.

חלק ב׳

ביאור ענין החירות שביציאת מצרים

א. נאמר בתורה (דברים טז-א): "שמור את חודש האביב ועשית פסח לה׳ אלוקיך, כי בחודש האביב הוציאך ה׳ אלוקיך ממצרים **לילה**". הקשו הראשונים (רש"י וחזקוני) מדוע נאמר בתורה שיצאו ממצרים בלילה, הרי היציאה ממצרים הייתה ביום.

ב. כעין זה ממש יש להקשות על דברי הגמ׳ בברכות (דף ט.): אמר רבי אבא הכל מודים, **כשנגאלו ישראל ממצרים לא נגאלו אלא בערב**, שנאמר "הוציאך ה׳ אלוקיך ממצרים לילה", וכשיצאו לא יצאו אלא ביום, שנאמר "ממחרת הפסח יצאו בני ישראל ביד רמה". וכו׳ תניא נמי הכי "הוציאך ה׳ אלוקיך ממצרים לילה" וכי בלילה יצאו, והלא לא יצאו אלא ביום, שנאמר "ממחרת הפסח יצאו בני ישראל ביד רמה", אלא **מלמד שהתחילה להם גאולה מבערב**, עכ"ל הגמ׳. וצ"ב מה כוונת הגמ׳ שנגאלו ממצרים **בערב**, הרי בפועל יצאו רק ביום.

ג. לשון הגמ׳ היא: **כשנגאלו** ישראל ממצרים לא **נגאלו** אלא בערב, **וכשיצאו** לא **יצאו** אלא ביום. וצ"ב מדוע מה שאירע לישראל בערב נקרא **גאולה**, ומה שאירע להם בבוקר נקרא **יציאה**.

ד. כתוב במדרשים על הפסוק "ליל שמורים הוא לה": הוא הלילה שאמר הקב"ה לאברהם, **בלילה הזה אני גואל את בניך**. הקשה הרשב"ץ (בפירושו להגדה) הרי יציאת מצרים הייתה בפועל ביום, לא כמו שהבטיח הקב"ה לאברהם שהגאולה תהיה בלילה.

ה. מלשון הגמ׳: "**כשנגאלו ישראל ממצרים לא נגאלו אלא בערב**" נראה שעיקר הגאולה הייתה בערב, ואילו בגמ׳ בברכת (דף ד:) נראה שעיקר הגאולה הייתה בבוקר. בגמ׳ שם נחלקו ר"י וריב"ל האם צריך לסמוך גאולה לתפילה גם

בערבית (ר״י), או רק בשחרית (ריב״ל). וביארה הגמ׳ את טעמו של ר״י שס״ל שצריך לסמוך גאולה לתפילה גם בלילה: **גאולה מאורתא נמי הוי, אלא גאולה מעלייתא לא הויא אלא עד צפרא**. וריב״ל סבר: **כיון דלא הויא אלא מצפרא, לא הויא גאולה מעלייתא**. לכאורה מבואר בגמ׳ שעיקר הגאולה הייתה בבוקר, לא כמו שנראה בדברי הגמ׳ בדף ט שעיקר הגאולה הייתה בלילה.

ו. בפרשת ראה התורה מצוה על חג הפסח ומצוותיו. בציווי על חג הפסח נאמר: ״כי בחודש האביב **הוציאך ה׳ אלוקיך ממצרים** לילה״. אחרי כן מצווה התורה על מצות אכילת מצה: ״שבעת ימים תאכל עליו מצות לחם עוני כי בחיפזון **יצאת מארץ מצרים**״.

הקשה בספר ׳המאיר לעולם׳ (סימן כה) שבפסוק הראשון נאמר שהיציאה היא **ממצרים**, ואילו בפסוק השני נאמר שהיציאה היא **מארץ מצרים**.

עוד יש לדקדק שבציווי על חג הפסח ההוצאה ממצרים מיוחסת לקב״ה, שלשון הפסוק היא: **הוציאך** ה׳ אלוקיך, ואילו בציווי על אכילת מצה ההוצאה אינה מיוחסת לקב״ה, שלשון הפסוק היא: כי בחיפזון **יצאת** ממצרים.

ז. הגמ׳ בקידושין (דף כב:) מבארת את טעם הדין שעבד עברי שרוצה להמשיך בעבדותו אחר שש שנות עבדות, צריך לרצוע את אוזנו ליד המשקוף והמזוזות: אמר הקב״ה וכו׳, **בשעה שפסחתי על המשקוף ועל שתי המזוזות ואמרתי כי לי בני ישראל עבדים ולא עבדים לעבדים, והוצאתים מעבדות לחירות**, והלך זה וקנה אדון לעצמו ירצע בפניהם, עכ״ל הגמ׳.

נראה מדברי הגמ׳ שהקב״ה קנה את בנ״י לעבדים בשעת מכת בכורות, וצ״ב מדוע שעת מכת בכורות נחשבת לזמן הקניין של בנ״י, ובמה קנה אותם הקב״ה לעבדים. אם בגלל שהציל הקב״ה את הבכורות של עמ״י שלא מתו עם בכורי מצרים, א״כ רק הבכורות נקנו לקב״ה ולא עמ״י כולו.

ח. נראה מהגמ׳ שהשעה שבה פסח הקב״ה על המשקוף והמזוזות היא הזמן שבו הוציא את עמ״י מעבדות לחירות, ולכן אמר הקב״ה **הוצאתים מעבדות לחירות**. וצ״ב איזו הוצאה לחירות הייתה בזמן זה.

יסוד ב׳ - ביאור החירות שביציאת מצרים

ביסוד א׳ התבאר שמלבד שהייתה גלות וגאולה לגוף מעול השעבוד, הייתה גם גלות לנפש בטומאת מצרים וגאולה מטומאה זו. נראה להוסיף בענין גאולת הנפש, שלא בלבד שהוציא הקב״ה את עמ״י בחיפזון לפני שירדו לשער החמישים, אלא גם הוסיף ונתן להם רוממות רוחנית, על ידי שהעלה אותם מ-מ״ט שערי טומאה שהיו שקועים בהם ל-מ״ט שערי קדושה.

זו הכוונה במה שהתבאר ביסוד א׳ בשם הגר״ח שהקב״ה פדה את בנ״י מלהיות עבדים, ע״י שהקב״ה טהר את נפשם של ישראל וניתק אותם מטומאת מצרים, כמו שנאמר ״גוי מקרב גוי״, כרועה ששומט את העובר ממעי פרה, כך השתחררו ישראל מהעבדות בעצם לפרעה. אולי כתוצאה מכך מיד אח״כ פרעה עצמו שחרר אותם, כמובא במדרש שאמר להם בלילה ״לשעבר הייתם עבדי אבל עכשיו אתם בני חורין, הרי אתם ברשותכם, והרי אתם עבדיו של הקב״ה״.

וכן מפורש ב׳זוהר חדש׳ (פרשת יתרו) : א״ל (רשב״י לר״י) בא וראה בני, הקב״ה לא התנה עם אברהם אלא שיוציא את ישראל מגלות של מצרים ולא שיוציאם מתחת השעבוד של אלוהים אחרים, כי ודאי שכשהיו ישראל במצרים נטמאו וטינפו את עצמם בכל מיני טומאות עד שהיו שורים ושוכנים תחת מ״ט כוחות הטומאה, **והקב״ה הוציא אותם תחת השעבוד של כל אלו הכוחות, ועוד שהביא אותם ב-מ״ט שערי בינה שכנגדם,** בעוד שלא התנה עם אברהם אלא להוציא ממצרים, **והוא עשה טובו וחסדו עמהם להוציאם מ-מ״ט שערי טומאה ולהכניס ב-מ״ט שערי קדושה**, עכ״ל. (בהוספות ה׳ הובאו דבריו בהרחבה).

וכן מבואר בדברי ה'אור החיים', שביציאת מצרים טיהר הקב"ה את נפשם של ישראל. בפרשת יתרו על הנאמר בדברה הראשונה: "אנוכי ה' אלוקיך אשר הוצאתיך **מארץ מצרים מבית עבדים**". הקשה 'האור החיים' מדוע כתבה התורה בלשון כפולה, "מארץ מצרים" "מבית עבדים".

ותירץ: עוד ירצה בכפל "מארץ מצרים" "מבית עבדים", להודיע סוד כמוס כידוע ליודעי חן, **כי נשמות ישראל שיצאו ממצרים הן הנה שהיו טבועים בטומאת מצרים** וכו' וכפי זה יתבאר הכתוב על נכון אומרו **"אשר הוצאתיך מארץ מצרים" הוא הוצאות הנשמות משבייתם בטומאת מצרים**, פירוש שבררם באמצעות מועצותיו יתברך, אבל עודם במצרים בבית עבדות, ואמר "מבית עבדים" כנגד מה שהוציא העם המבורר לבל ישתעבדו בהם שונאיהם.

וכן מבואר בדבריו בפרשת בלק, על הפסוק: "אל **מוציאם** ממצרים", הקשה ה'אור החיים', מדוע נאמר **מוציאם** בלשון הווה, ולא **הוציאם** בלשון עבר. ותירץ: על כן אמרו יודעי פנימיות התורה **כי כל ליל פסח מתבררים כוחות הקדושה מהקליפה ונוספים בעם בנ"י, והיא הבחינה עצמה של יציאת מצרים**, והוא אומרו "אל מוציאם", כי לא יציאה ראשונה לבד, אלא בכל שנה ושנה מוציאם, עכ"ל.

מבואר בדבריו שחלק מהגאולה ביציאת מצרים היא היציאה מהטומאה. ובכל ליל פסח חוזרים ומתבררים עוד כוחות קדושה מהקליפה, ממש כמו שהיה בזמן יציאת מצרים, ויש תוספת של יציאה מטומאת מצרים. ולכן כתבה התורה "**מוציאם**" בלשון הווה ולא בלשון עבר. (עפ"ז ביאר שם מדוע בכל דור ודור חייב אדם לראות את עצמו כאילו הוא יצא ממצרים, כי בכל שנה כל אחד באמת יוצא מטומאת מצרים).

כתב בספר 'עבודת הגרשוני' (מבן אחיו של הגר"א) על הפסוק בשיר השירים "מראהו כלבנון" (ה-טו): פירוש בעת שהוציאנו ממצרים **והיה שם גילוי שכינה, ובזה טיהר אותנו מ-מ"ט שערי טומאה להיות לבנים וטהורים** וזהו מראהו

כלבנון. ולפ״ז יובן מה שאמרו בהגדה, **ובמורא גדול זה גילוי שכינה**, עכ״ל. מבואר בדבריו שגילוי השכינה שהיה במצרים בליל פסח, תכליתו הייתה לטהר את בנ״י מטומאתם.

כתב הגרי״א חבר (דרשה לשבת הגדול): זה היה ענין מכת בכורות, **שאז היה גמר השעבוד ויציאת ישראל תחת יד מצרים ונבחרו לו לעם יתברך**, ואז יצאו מתחת יד הנהגה הזמניות הנמשך מסבוב המזלות והכוכבים, **ואז ברגע אחד נתגלה אור גדול אשר נגנז לצדיקים לעתיד לבוא**, ונעשה ביטול הזמן ממש. ואז נקראו בשם ״בני בכורי ישראל״.

בהמשך דבריו הוסיף: **באותו הרגע שימש אור העליון וכו׳, שאז נתקדשו ישראל ונבחרו לו לעם יתברך**, והיה ביטול המזל שהוא הבכור מזל טלה, וביטול כל הזמן, והוא מה שאמרו במדרש (׳זוהר׳) שאז היה אור גדול בחצי הלילה, כמו שנאמר ״ולילה כיום יאיר״, עכ״ל.

כתב הגר״א בפירושו להגדה, על הבטחת הקב״ה לאברהם ״**וגם** את הגוי אשר יעבודו דן אנוכי״, ״**וגם**״ בגימטריא מ״ט שערי טומאה. נראה שכוונתו לומר שכאן רמז הקב״ה לאברהם אבינו שיוציא את בנ״י מ-מ״ט שערי טומאה.

נראה להוסיף שהגאולה הרוחנית שגאל הקב״ה את עמ״י מ-מ״ט שערי טומאה, היא החלק העיקרי מבין שתי החירויות שניתנו לעמ״י. (הטעם שגאולה רוחנית נקראת חירות, יתבאר ביסוד ג׳).

וכן מפורש ב׳זוהר׳ (בא דף לח.) שהביא הגרי״א חבר בביאורו ׳באר יצחק׳ על דברי הגר״א ב׳אדרת אליהו׳ (דברים יג-ו): תנינן כתיב ״**היום** אתם יוצאים״, וכתיב ״הוציאך יי׳ אלהיך ממצרים **לילה**״, אלא תאנא **עיקרא דפורקנא דישראל לא הוה אלא בלילה, דליליא שרא קטרין ועבד נוקמין**, ויומא אפיק לון בריש גלי, הדא הוא דכתיב (במדבר לג) ״יצאו בני ישראל ביד רמה לעיני כל מצרים״. וביאר דבריו ז״ל: הכוונה דעבדא נוקמין בפרעה ובסט״א, וע״י זה שרי

קטרין דהוו שרי לישראל שם בגלותא, והוא מ״ש כאן רבינו (הגר״א) והוא אתחלתא דגאולה שאמר משה לפרעה בלילה וכו׳ אמור להם בני חורין אתם.

תירוץ השאלות ע״פ יסוד ב׳

א-ד. ע״פ הנ״ל שבליל פסח טיהר הקב״ה את בנ״י מטומאת מצרים והעלם ממ״ט שערי טומאה, וטהרה זו היא היציאה לחירות, י״ל שלכן נאמר בתורה ובמדרשים שהיציאה ממצרים הייתה **בלילה**, משום שאז הייתה הגאולה הרוחנית של בנ״י. זו גם כוונת הגמ׳ שבערב **נגאלו** ובבוקר **יצאו**, נגאלו מבחינה רוחניות, ויצאו מבחינה גשמית.

ה. נראה לתרץ את הסתירה בדברי הגמ׳ מתי הייתה עיקר הגאולה, האם בלילה או ביום, ע״פ הנ״ל. הגמ׳ (דף ט.) שנראה בה שעיקר הגאולה הייתה בלילה, עוסקת בגאולה הרוחנית שהייתה בלילה, ואילו הגמ׳ (דף ד :) שנראה בה שעיקר הגאולה הייתה ביום, עוסקת בגאולת הגוף שהייתה ביום.

ו. לפי הנ״ל אפשר לבאר את חילוק הפסוקים בפרשת ראה בציווי על מצוות הפסח. הפסוק הראשון עוסק בגאולת הנפש שאותה עשה הקב״ה לבדו, ולכן היא מיוחסת לקב״ה, ״הוציאך ה״. לכן כתוב בפסוק שהיציאה היא ״ממצרים״, ולא מארץ מצרים, כי הטומאה אינה בארץ מצרים דהיינו המקום הגשמי, אלא במצרים היינו האומה המצרית.

אבל הפסוק השני עוסק בגאולת הגוף, שבנ״י יצאו בפועל ממצרים, ולכן היציאה אינה מיוחסת לקב״ה, ״כי בחיפזון יצאת מארץ מצרים״, כי היציאה בפועל הייתה ע״י בנ״י שיצאו ברגליהם. ולכן גם נאמר בפסוק ״מארץ מצרים״ ולא ממצרים, כי היציאה היא מהמקום הממשי שנקרא ארץ.

ז-ח. וכן אפשר לבאר את דברי הגמ׳ בקידושין שאמר הקב״ה בזמן מכת בכורות בשעה שפסח על המשקוף, ״**כי לי בני ישראל עבדים**״, ולא עבדים

לעבדים, **והוצאתים מעבדות לחירות**, שהכוונה על מה שהקב"ה העלה אותם מ-מ"ט שערי טומאה, וזוהי ההוצאה מעבדות לחירות. זו גם הכוונה במה שאמר הקב"ה **עבדי הם**, היינו שטיהר אותם להיות עבדיו.

יש להביא ראיה שזמן זה היה זמן הטהרה של עמ"י, ממה שכתב 'הלשם': **הגילוי דאור הקדושה הגדולה והנוראה, הנה זה על ישראל עיקרו בליל א' של פסח**, והוא הגילוי שכינה שהיה אז בישראל וכו'. **ולכן נגלה עליהם הקב"ה בכבודו ובעצמו**, להראותם כי רק הוא המושיעם בעת צרה. וכן הוא מטעם עוד **כדי לקדש אותם אליו שיהיו מעתה לגוי קדוש**, עכ"ל.

מבואר בדבריו שגילוי השכינה היה כדי לקדש את עמ"י שיהיו ראויים אליו, ובפירוש הריטב"א להגדה של פסח כתוב שגילוי השכינה היה בחצות הלילה בשעת הגאולה והכוונה בזמן מכת בכורות. עולה מדברי שניהם שטהרת נפשם של ישראל הייתה בזמן גילוי השכינה שבמכת בכורות.

ביאור השם "פסח"

א. נאמר בתורה (שמות י"ב-י"ג) ששם הקרבן "פסח" הוא ע"ש שפסח הקב"ה על בתי בני ישראל. ז"ל הפסוק: "ואמרתם זבח פסח הוא לה', **אשר פסח על בתי בני ישראל במצרים, בנגפו את מצרים ואת בתינו הציל**".[6] הקשו רבים מדוע הפסיחה היא דבר כ"כ חשוב ששם הקרבן נקרא עליה.

ב. לכאורה מטעם זה גם החג נקרא "פסח", וצ"ב מדוע נקרא החג ע"ש כך.

ג. צ"ב מדוע רק במכת בכורות מזכירים את מה שהקב"ה שמר על בנ"י שלא ימותו במכה, הרי בכל המכות שמר הקב"ה על בנ"י שלא ינזקו עם המצרים.

---

[6] בפירוש המילה "פסח" כתב רש"י: ופסחתי - וחמלתי וכו', ואני אומר כל פסיחה לשון דילוג וקפיצה. ופסחתי מדלג היה מבתי ישראל לבתי מצרים, שהיו שרוים זה בתוך זה, עכ"ל. נראה ששני הפירושים שורשם אחד, שהקב"ה שמר על בנ"י ממכת בכורות.

במכת ערוב נאמר: "והפליתי ביום ההוא את ארץ גושן וגו', ושמתי פדת בין עמי ובין עמך". וכן במכת דבר נאמר: "וימת כל מקנה מצרים, וממקנה בני ישראל לא מת אחד".

בספר 'זמן חירותינו' (מאמר טו) ביאר מדוע החג נקרא ע"ש הפסיחה שפסח הקב"ה על בתי בנ"י, ע"פ דברי המהר"ל (גבורות ה' פ"ס) שהצלתם של בכורי ישראל במכת בכורות הייתה רק משום שהקב"ה לקח את בנ"י לחלקו, וכל עוד שבנ"י היו כמציאות טפילה למצרים וכגוי בקרב גוי לא יכלו להנצל, רק ע"י שהפריש הקב"ה את ישראל ולקחם לחלקו ניצלו ממכת בכורות.[7]

לכן החג נקרא על שם הפסיחה שפסח הקב"ה על בתי בנ"י, משום שאין הפסיחה פרט ביציאת מצרים, אלא היא היסוד והשורש של יציאת מצרים, שבפסיחה זו התייחדו לחלקו של הקב"ה, וע"י כך יצאו מלהיות מציאות טפילה למצרים, ונעשו עבדי ה'.

לפי הנ"ל מבואר מדוע נקרא הקרבן ע"ש הפסיחה, כי מה שגרם שהקב"ה יפסח על בתי בנ"י, זה מה שישראל נעשו שלו, וכיצד הם נעשו של הקב"ה, ע"י שעבדו את הקב"ה בקרבן זה. כמו שביאר שם המהר"ל: מפני קנין המעלה הזאת שהוא דבר חידוש ציווה להקריב קרבן פסח, **כי מאחר שלא היה אפשר לישראל להיות ניצולים מן מכת בכורות כי אם ע"י שהם נחשבים של הקב"ה והם לחלקו, ציווה להקריב להם קרבן, כי באיזה ענין הם שלו ומה הם צריכים לו, כי אם להקריב לפניו לעבוד לו, ובעבודה הם שלו**, עכ"ל.

---

[7] ז"ל המהר"ל: למה לא הייתה המכה בבכורי ישראל, ולא היה זה כי אם **בשביל שישראל הם לחלק הקב"ה בעצמו**. ובהמשך דבריו כתב: שנקרא פסח ע"ש שפסח על בתי בני ישראל ולא היה משחית בהם, **וזהו בשביל שישראל הוא אל ה' יתברך, ואין דבר מכה במה שהוא שלו, וישראל הם של ה' יתברך במה שהם עבדים עובדים לפניו וע"י זה היו ניצולים**, עכ"ל.

מטעם זה מזכירים את מה ששמר הקב"ה על בנ"י במכת בכורות יותר ממה ששמר עליהם בשאר המכות, משום ששמירה זו ענינה שאז לקח הקב"ה את בנ"י לחלקו, וממילא נשמרו בכורי בנ"י מהמכה.

עוד שאלות בענין יסוד ב'

א. בגמ' בר"ה (דף יא.) כתוב: **בראש השנה בטלה עבודה מאבותינו במצרים**, ובניסן נגאלו. וביאר רש"י בטלה עבודה מאבותינו, שישה חדשים לפני גאולתם פסק השעבוד. מבואר בגמ' שכבר מר"ה בנ"י השתחררו מהעבדות למצרים, א"כ מדוע אומרים בתפילה שפסח הוא "זמן חירותינו", הרי בט"ו בניסן בנ"י לא יצאו מעבדות לחירות, אלא רק יצאו מארץ מצרים, אבל מעבדות השתחררו כבר קודם.

ב. בליל פסח בשנה שבה הייתה יציאת מצרים, נצטוו בנ"י בכל מצוות הפסח (פסח מצה ומרור) כמפורש בתורה. וצ"ב הרי באותו זמן עדיין לא יצאו ממצרים, וכיצד נצטוו לקיים מצוות שהן זכר לגאולה ממצרים.

ג. מדוע הצטוו בנ"י שיהיו מתניהם חגורים מקליהם בידיהם ונעליהם ברגליהם בזמן אכילת הפסח כאילו הם יוצאים מיד, הרי היציאה ממצרים הייתה רק למחרת ביום.

ד. במשנה בפסחים (פ"י) כתוב: בכל דור ודור חייב אדם לראות את עצמו כאילו הוא יצא ממצרים, שנאמר "והגדת לבנך ביום ההוא לאמר, בעבור זה עשה ה' **לי** בצאתי ממצרים". ולכן אומרים בהגדה: ואילו לא הוציא הקב"ה את אבותינו ממצרים, **הרי אנו ובנינו ובני בנינו משועבדים היינו לפרעה במצרים**.

וצ"ב מדוע אם לא היה הקב"ה גואל את אבותינו ממצרים, מוכרח שאנו ובנינו היינו נשארים משועבדים לפרעה, אולי מלכות מצרים לא הייתה מתקיימת עד

היום, כמו שרוב המלכויות הגדולות (בבל, אשור, יון, ורומי) שהיו לאורך הדורות לא נשארו קיימות עד ימינו, וממילא היינו יוצאים לחירות.

ה. במשנה בפסחים שם נחלקו ב"ש וב"ה האם בחצי הראשון של ההלל (שאומרים לפני הסעודה), אומרים את המזמור "בצאת ישראל ממצרים". דעת ב"ש שלא אומרים, ודעת ב"ה שאומרים. טעמם של ב"ש מובא בירושלמי (פ"י ה"ה): אמרו להם ב"ש לב"ה וכי יצאו ישראל ממצרים שהוא מזכיר יציאת מצרים. את הטעם של ב"ה מבאר הירושלמי, שא"כ לא יהא אפשר לומר מזמור זה עד חצי היום שרק אז יצאו, אלא כיון שהתחיל במצווה אומרים לו גמור.

מחלוקתם של ב"ש וב"ה היא רק על המזמור "בצאת ישראל ממצרים" אבל את המזמור הראשון "הללו עבדי ה'" לדעת כולם אפשר לומר לפני חצות. וצ"ב הרי גם תוכן מזמור זה הוא הודאה על שבנ"י יצאו מתחת עבדות פרעה ונעשו עבדי ה' כלשון המזמור "הללו **עבדי ה'**". כמבואר בלשון המדרש ילקו"ש: התחיל פרעה צווח, לשעבר הייתם עבדי ועכשיו הרי אתם בני חורין, אין אתם אלא עבדים של הקב"ה, **צריכים אתם להלל להקב"ה שאתם עבדיו**, שנאמר "**הללויה הללו עבדי ה'**". וגם דבר זה היה רק בחצות היום.

ו. מדוע פסח נקרא בתפילה "זמן חירותינו", ולא "זמן יציאתינו" או "זמן שחרורינו". בפרט שבתורה הגאולה ממצרים לא נקראת חירות, אלא יציאה.

ז. צ"ב מדוע זמן הקיום של כל מצוות הפסח הוא בלילה, הרי יציאת מצרים הייתה ביום, והיה ראוי שמצות אכילת פסח מצה ומרור וכן שאר מצוות הפסח תהיינה ביום ולא בלילה.

תשובות

א. לפי הנ״ל אפשר לבאר מדוע השמחה על החירות היא ביום ט״ו בניסן אע״פ שכבר בר״ה בטלה עבודה מאבותינו, משום שעיקר השמחה הוא על הרוממות הרוחנית שניתנה לבנ״י, ולא על הפסקת העבודה למצרים, והרוממות הרוחנית ניתנה להם ב-ט״ו בניסן ולא בר״ה.

ב. וכן אפשר לבאר כיצד קיימו בנ״י את המצוות המיוחדות של ליל פסח שהם לזיכרון הגאולה אע״פ שעדיין לא יצאו בפועל ממצרים, כי עיקר השמחה היא על גאולת הנפש והיא התחילה כבר בזמן ששחטו את קרבן פסח ועזבו את הע״ז של מצרים כמו שיבואר לקמן בשם המהר״ל. (אמנם עיקר החירות הייתה בזמן שהקב״ה עבר להכות את מצרים בחצות הלילה).

ג. ע״פ הנ״ל אפשר לבאר מדוע בנ״י הצטוו לעשות בזמן אכילת הפסח מעשים המראים כאילו הם יוצאים מיד, משום שעיקר הגאולה באמת היה בזמן אכילת הפסח שאז הייתה גאולתם הרוחנית, ורק היציאה בפועל הייתה ביום. וכדי שיהיה הדבר מוחשי להם הצטוו לעשות מעשים המראים את ענין הגאולה.

ד. הביאור במה שאומרים בהגדה, שאם לא היה הקב״ה מוציא את אבותינו ממצרים, **היינו אנו ובנינו משועבדים לפרעה**, הוא שאם בנ״י היו נשארים במצרים עוד זמן, הם היו יורדים ומגיעים לשער החמישים של טומאה, ונטמעים לגמרי במצרים, ואז ולא היה עוד את מי להוציא בתור ישראל שהם זרע האבות הקדושים. כוונת הדברים שהיינו נשארים משועבדים רוחנית למצרים, ולא משועבדים מבחינה גשמית.

ה. לכן לכו״ע אפשר לומר את המזמור ״הללו עבדי ה׳״ לפני חצות הלילה בשונה ממזמור ״בצאת ישראל ממצרים״ שנחלקו בו ב״ש וב״ה אם אפשר לאומרו לפני חצות, משום שמזמור ״הללו עובדי ה׳״ עוסק בגאולה הרוחנית ושעבוד הנפש ולא בשעבוד הגוף. היציאה מטומאת מצרים התחילה מזמן שחיטת הקרבן

פסח, כשעמ״י התחיל לעזוב את הע״ז של מצרים, וזה היה לפני חצות הלילה, ולכן אפשר לאומרו לפני חצות.

ו. לכן נקרא חג הפסח ״זמן חירותינו״ ולא ״זמן יציאתינו״ או ״זמן שחרורינו״, משום שעיקר הדגש הוא על החירות הרוחנית שבנ״י זכו בזמן זה, ולא על השחרור מהעבדות הגשמית, לשון יציאה או שחרור אינם שייכים כלפי חירות רוחנית, אלא רק כלפי שחרור מעול שעבוד גשמי.

ז. וכן מתורץ בפשיטות מדוע קיום המצוות של פסח הוא בלילה ולא ביום, כי עיקר הגאולה הייתה בלילה בגאולה הרוחנית, ולא ביום בזמן שיצאו בפועל.

טעם חומרתו של איסור חמץ

הקשה בשו״ת הרדב״ז (ח״ג סימן תקמו): מה נשתנה חמץ בפסח מכל איסורין שבתורה, שהחמירה עליו תורה להצריכו בדיקה ושרוף וכלה וגם ביטול, והוסיפו חכמים להצריכו בדיקה בחורין ובסדקין ולחפש אחריו ולשרש אותו מכל גבוליו, ועובר עליו ב״בל יראה״ ו״בל ימצא״, ואסרוהו בכל שהוא, ואינו מתבטל כלל, וחומרות כאלו לא נמצאו בכל האיסורין שבתורה.

ואם משום דאית ביה כרת, הרי חלב ודם. (כוונתו שגם באסור חלב ואסור דם יש כרת ואין בהם חומרות אלו). ואי משום דאסור בהנאה, הרי כלאי הכרם ושור הנסקל וכמה איסורי הנאה שלא החמירה תורה בהם כ״כ. ואי משום דלא בדילי מיניה כולי שתא, הרי יין לנזיר דלא בדיל מיניה, והחדש דלא בדילי מן התבואה כולה שתא, ולא חמירא כולי האי, עכ״ל.

מתרץ הרדב״ז: ע״כ אני סומך על מה שאמרו רז״ל במדרש, **כי חמץ בפסח רמז ליצר הרע, והוא שאור שבעיסה,** ולכן כלה גרש יגרש אותו האדם מעליו, ויחפש עליו בכל מחבואות מחשבותיו ואפילו כל שהוא לא בטיל, והרי זה אמת ונכון.

כתב החיד״א בספרו ״שמחת הרגל״: **נמצא לפי דברי הרדב״ז, דהרמז של החמץ הוא הפשט**, כי כל החומרות האלו הוא לעורר האדם שצריך להתרחק מאוד מהיצר הרע, ולחפש בחורי ובסדקי חדרי ליבו אם שמץ של היצר הרע נמצא בו, ולמהר לשורפו ולבערו באש התורה, ולהזהר מאוד בבל יראה, וכולי האי ואולי ינצל מיצר הרע, עכ״ל.

אלא שצ״ב מדוע דווקא חמץ בפסח רומז ליצר הרע, ולא שאר איסורי תורה.

אפשר לבאר ענין זה הוא ע״פ הנ״ל שעיקר הגאולה שגאל הקב״ה את ישראל במצרים היא גאולת הנפש, שהיו משעובדים ליצר הרע וירדו עד מ״ט שערי טומאה והקב״ה טיהר אותם והעלה אותם עד מ״ט שערי קדושה. לכן עיקר איסורי החג באים לרמז עניין זה שאדם צריך לסלק מעליו מכל וכל את היצר הרע שהחטיא את אבותינו ממצרים, וממנו גאלנו הקב״ה ביציאת מצרים.

חלק ג׳

ביאור המושג חירות

א. בברכת ״אמת ואמונה״ שבתפילת ערבית אומרים ״ויוצא את עמו ישראל מתוכם **לחירות עולם**״. צ״ב מדוע יציאת מצרים נקראת ״**חירות עולם**״, הרי עמ״י חזר והשתעבד כמה פעמים אחרי גאולה זו בגלויות אחרות.

ב. בתורה נאמר שביציאת מצרים בנ״י נעשו לעבדי ה׳, (נאריך בזה לקמן יסוד ד׳). וכן כתוב במדרש שפרעה אמר לבנ״י, לשעבר הייתם עבדי פרעה, **עכשיו אתם עבדי ה׳**. וצ״ב מדוע אין בעבדות זו סתירה לחירות עולם שקבלו.

ג. בברכת "קיבוץ גלויות" שבתפילת שמונה עשרה מבקשים: "תקע בשופר גדול **לחירותינו**", וצ"ב מדוע מבקשים מהקב"ה שיוציאנו לחירות, הרי עמ"י כבר יצא **ל"חירות עולם"**.

ד. כעין זה יש להקשות, בתחילת ההגדה נאמר: "השתא **עבדי** לשנה הבאה **בני חורין**". וצ"ב הרי בתפילה אומרים שיצאנו לחירות עולם, וכיצד אנו אומרים שעכשיו אנחנו עדיין עבדים ורק לשנה הבאה נהיה בני חורין.

ה. מנהג ישראל להחמיר בפסח חומרות רבות יותר משאר החגים, וצ"ב מדוע דווקא בפסח נהגו להרבות בחומרות, בפרט שפסח נקרא זמן חירותינו, ולכאורה בהקפדה על חומרות אלו יש סתירה לחירות שעל שמה נקרא החג.

ו. במשנה בב"ק (דף צ.) נחלקו תנאים כיצד שמים דמי בושת לאדם שביישו אותו. דעת ת"ק לפי כבודו של המבייש והמתבייש. ר"ע חולק ואומר **אפילו עניים שבישראל** רואים אותם **כאילו הם בני חורין שירדו מנכסיהם, שהם בני אברהם יצחק ויעקב.** וצ"ב מדוע עניים שבישראל רואים אותם **כאילו** הם בני חורין שירדו מנכסיהם, הרי הם באמת בני חורין, שהרי הם אינם עבדים.

ז. מה הכוונה "**בני חורין שירדו מנכסיהם**", הרי בני חורין אינם בעלי נכסים בדווקא, בני חורין יכולים להיות גם עניים. לכאורה היה ר"ע צריך לומר כאילו הם עשירים שירדו מנכסיהם, כי ריבוי נכסים שייך לעשירים.

ח. מדוע "שהם בני אברהם יצחק ויעקב", הוא סיבה לומר שהם בני חורין.

ט. באבות (ו-ב) כתוב: "והמכתב מכתב אלוקים הוא חרות על הלוחות", אל תקרא חרות אלא חירות, **שאין לך בן חורין אלא מי שעוסק בתלמוד תורה**. צ"ב מדוע העוסק בתורה הוא בן חורין, לכאורה נראה להיפך, שמי שאינו עוסק בתורה ועושה ככל העולה על רוחו הוא בן חורין אמיתי.

י. כיצד אפשר לומר בתפילה שפסח הוא "זמן חירותינו", הרי בפסח עדיין לא קיבלנו את התורה, ו"אין לך בן חורין, אלא מי שעוסק בתורה".

יא. במשנה בפסחים (דף צט:) כתוב "אפילו עני שבישראל לא יאכל עד שיסב". וכתב הרשב"ם כדרך בני חורין זכר לחירות וכו'. וצ"ב מה החידוש בדברי המשנה שגם עני חייב להסב, וכי עני אינו בן חורין, וכי לא יצאו אבותיו ממצרים, ולמה לא יהיה חייב בהסבה. (תוס' שם).

יב. 'החינוך' (מצוה ז) מבאר את טעם המצוה לאכול את קרבן פסח דווקא צלי אש ולא מבושל. ז"ל: "לפי **שכך דרך בני מלכים ושרים לאכול בשר צלי**, לפי שהוא מאכל טוב ומוטעם, אבל שאר העם אינם יכולים לאכול מעט בשר שתשיג ידם כי אם מבושל, כדי למלא בטנם", עכ"ל. וצ"ב הרי פסח הוא זיכרון לכך שאנו משוחררים ואיננו עבדים, ואינו זיכרון שאנו שרים, וא"כ מדוע יש מצווה לאכול דווקא צלי שהוא מאכל של שרים.

יג. כתב השו"ע (סימן תעב-ד) אשה אינה צריכה הסבה, אלא אם היא חשובה. הגה: נשים שלנו כולן חשובות, ומ"מ לא נהגו להסב, עכ"ל. וצ"ב מדוע דין הסבה של אישה תלוי אם היא חשובה, הרי נשים שלנו כולן אינן שפחות, ומצוות הסבה ענינה להראות שאיננו עבדים, וזה שייך בכל הנשים שלנו.

יד. עוד נפסק שם (סעיף ה): תלמיד לפני רבו אין צריך להסב, עכ"ל. וצ"ב וכי תלמיד לפני רבו הוא כעבד, שאין ראוי לו להסב בפני אדונו.

יסוד ג׳ - ביאור המושג חירות

היעב״ץ בפירושו למסכת אבות על דברי המשנה ״אין לך בן חורין אלא מי שעוסק בתורה״, כותב שפירוש המילה ״חורין״ אינו מלשון היפך עבדות, אלא הוא מלשון שררה וחשיבות, כמו שמתפרש בתנ״ך בכמה מקומות.

והביא לכך מקור מפסוק בירמיהו (כז-כ): ״ואת כל **חורי יהודה** וירושלים״, וביאר הרד״ק **גדולי יהודה**. וכן מפסוק בקהלת (י-טז): ״אשריך ארץ **שמלכך בן חורים** ושריך בעת יאכלו״. וביארו שם המפרשים **שמלכך הוא בן גדולים**.

כעין דבריו מבואר גם בפירוש ׳האבן עזרא׳ על קהלת שם: וענין בן חורים שיעשה מעשה הגדולים והפך בן בליעל, עכ״ל.

יש עוד מקומות בספרי הנביאים שהמילה ״חורין״ מתפרשת כלשון חשיבות ולא לשון שחרור. **א.** בספר נחמיה (ז-ה): ״ואקבצה את **החורים והסגנים**״. וביאר ׳האבן עזרא׳ שהכוונה לנכבדים. **ב.** בספר ירמיהו (לט-ו): ״ואת כל **חורי יהודה** שחט מלך בבל״. וביארו שם המפרשים שהכוונה לשרים. **ג.** בספר ישעיהו (לד-יב): ״**חוריה** ואין שם מלוכה יקראו וכל שריה יהיו אפס״. וביארו המפרשים שזו לשון שררה ומלוכה.

וכן מפורש ברש״י בסוטה (דף מט.) על דברי הגמ׳: משחרב בית המקדש בושו חברים **ובני חורין**. פירש רש״י שבני חורין הכוונה **מיוחסין**.

וכן מבואר בדברי ר״ח על דברי הגמ׳ בשבת (דף קט.) בסוגית רוח רעה השורה על הידיים: רבי נתן אומר בת חורין היא זו ומקפדת עד שירחוץ שלוש פעמים. כתב רבינו חננאל: שיש לה **כבוד** ברוחות **כבן חורין בבני אדם.** מבואר בדבריו שפירושו של בן חורין הוא אדם מכובד.

בהמשך הגמ׳ שם כתוב: אמר ר״י פוך מעביר **בת מלך**, והכוונה לרוח רעה השורה על הידיים. וצ״ב שבתחילת הסוגיא הרוח רעה נקראת **בת חורין**,

ובהמשך הסוגיא היא נקראת **בת מלך**. לפי מה שנתבאר שלמילה חורין יש גם משמעות של חשיבות ושררה, בת מלך ובת חורין דומות במשמעותן.

רש"י בפרשת בשלח (שמות יד-ב) כתב: ויחנו לפני פי החירות - הוא פיתום, ועכשיו נקרא פי **החירות** ע"ש שנעשו **בני חורין**. נראה מדבריו שהמילה "**חורים**" (חורין בארמית) והמילה "**חירות**" הן מאותו שורש, וא"כ נראה שיש שני פירושים למושג חירות. **א.** שחרור, היפך העבדות. **ב.** שררה וחשיבות.[8]

עפ"ז אפשר לחדש שהמצווה להתנהג בליל פסח בדרך חירות, ענינה הוא חירות של שררה וחשיבות, ולא חירות של שחרור היפך העבדות, וכמו שמוכח מדברי הראשונים שיובאו לקמן. חידוש זה מובן היטיב עפ"מ שנתבאר ביסוד ב' שעיקר החירות שניתנה לבנ"י ביציאת מצרים היא חירות הנפש ולא חירות הגוף, ולכן המצוה של ניהוג דרך חירות בליל פסח היא חירות של דרך שררה וחשיבות ששייכת יותר לנפש, ולא רק חירות של היפך העבדות ששייכת לגוף.

כתב השל"ה (מצה שמורה אות קלח): **כל עניני חירות שאנו עושין בלילה זו, הוא חירות הנפש אשר נגאלנו מהקליפות**, כי נשתקעו במ"ט פנים טמא, ויוציאנו לחירות, על זה אנו עושין סימני חירות ומשמחין בשמחה של מצוה.

בהרבה מהראשונים מבואר שהמצוה להתנהג דרך חירות בליל פסח, משמעותה דרך חירות של שררה וחשיבות ולא רק חירות היפך העבדות.

כתב הרמב"ם בפירושו למשנה (פסחים י-א): וחייבוהו לאכול כשהוא מסב **כדרך שאוכלין המלכים והגדולים, כדי שיהיה דרך חירות**.

---

[8] אולי יסוד שתי המשמעויות אחד הוא, כי מי שהוא שר וחשוב הוא משוחרר מעבדות יותר משאר אנשים.

הרבה ראשונים בפירושם להגדה בביאור "הלילה הזה כולנו מסובים" כתבו: שכך דרך **בני מלכים ושרים ובני חורין** להסב על מיטות. הראב"ן שם כתב שאנו לא נוהגים להסב כיון שבמקומינו **אין דרך שרים להסב כן.**[9]

כתב 'החינוך' (מצוה ז): אנו שאוכלים הפסח לזיכרון שיצאנו לחירות להיות ממלכת כהנים ועם קדוש, ודאי ראוי לנו להתנהג באכילתו **דרך חירות ושרות**.

עוד כתב 'החינוך' בטעם האיסור לשבור עצם בקרבן פסח (מצוה ט"ז): **שאין כבוד לבני מלכים ויועצי ארץ** לגרר העצמות ולשברם ככלבים, לא יאות לעשות ככה כי אם לעניי העם הרעבים, עכ"ל. לכאורה אם חייבה התורה להתנהג באכילת קרבן פסח כדרך שבני מלכים מתנהגים, נראה שרצון התורה שההרגשה בליל פסח תהיה של בני מלכים, משום שאז בנ"י נהיו בני מלכים.

עוד כתב (מצוה ח): זה שנצטוינו שלא להותיר מקרבן פסח, **הענין הוא כדרך מלכים ושרים** שאינם צריכים להותיר מתבשילם מיום אל יום, ולכן אמר שאם יוותר ממנו שישרף כדבר שאין חפץ בו, **כדרך מלכי אדמה**. וכל זה לזכור ולקבוע בלב **שבאותו זמן גאלנו ה' מעבדות, ונעשינו בני חורין וזכינו למלכות ולגדולה**.

תירוץ השאלות ע"פ יסוד ג'

א-ב. לפי הנ"ל בפירוש המילה "חירות", אפשר לפרש את נוסח ברכת "אמת ואמונה" שבתפילת ערבית. הקב"ה הוציא את בנ"י "**לחירות עולם**" אע"פ שנעשו עבדים לקב"ה, וגם חזרו והשתעבדו בעוד גלויות, משום שחירות עולם זו אין ענינה היפך העבדות, אלא חירות של שררה וחשיבות, שרומם הקב"ה את בנ"י לדרגה רוחנית גבוהה, וחירות הנפש יכולה להתקיים גם בזמן שהגוף משועבד ואינו עושה ככל העולה על רוחו. (שו"ר שכך ביארו החת"ס והגרי"ז).

---

[9] אמנם הרי"ד שם כתב שהסבה היא דרך שחרור, ונראה מדבריו שס"ל שמצות ההסבה היא דרך שחרור היפך העבדות.

כתב המהר"ל (גבורות ה' פרק סא): יש מקשים מה הועיל לנו היציאה הרי אנו משועבדים בשאר מלכויות, דמאי שנא מלכות מצרים משאר מלכויות. ודברי הבאי הם, כי **כאשר יצאו ישראל ממצרים קבלו הטוב בעצם עד שהיו ראויים בעצמם להיות בני חורין מצד מעלתם**, וזאת המעלה עצמית לישראל שהם ראויים להיות בני חורין מצד עצם מעלתם, ודבר מקרי לא יבטל עצמי כלל, כי עדיין על ישראל המעלה הזאת שהם בני חורין בעצם עם השעבוד במקרה, **כי אחר שהוציא הקב"ה את ישראל ממצרים ונתן אותם בני חורין, ולא עוד אלא אף מלכים**, שנאמר "**ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש**", זה השם הוא לישראל בעצם והמעלה והחשיבות שיש בזה לא נתבטל בגלותם שהוא במקרה. ולפיכך אומרים חכמי ישראל (שבת קיא.) "**כל ישראל בני מלכים הם", אף בגלותם, וזה מצד המעלה והחשיבות שקנו ישראל בעצם לא נתבטל במקרה כלל**, ואין ספק שכמה דברים הם נמשכים אל ישראל מן המעלה והחשיבות, אחר שהם בני חורין בעצם ולא יגרע כחם מה שהם עבדים במקרה, עכ"ל.

ג-ד. לפי הנ"ל אפשר לתרץ את הסתירה בין מה שאומרים בתפילת ערבית שהקב"ה הוציא את בנ"י "**לחירות עולם**", לבין מה שמבקשים בתפילת שמו"ע "תקע בשופר גדול **לחירותינו**", וכן למה שאומרים בתחילת ההגדה "השתא **עבדי** לשנה הבאה **בני חורין**". "**חירות עולם**" הכוונה חירות של חשיבות, חירות שאנו כבני מלכים, ואילו הבקשה בתפילה "תקע בשופר גדול **לחירותינו**", וכן האמירה בתחילת ההגדה "השתא עבדי לשנה הבאה **בני חורין**", הכוונה לחירות שהיא היפך העבדות.

ה. שמעתי מהגרי"פ גולדוסר לבאר את מה שנהגו להחמיר במצוות ואיסורי פסח יותר מבשאר החגים, כדי להראות שאין בכל החומרות שאנו מחמירים על עצמינו סתירה להרגשת החירות שלנו, ולמרות שפסח הוא "זמן חירותינו" מ"מ עבדים אנו לקב"ה, כמאמרו המפורסם של רבי יהודה הלוי "עבדי הזמן עבדים לעבדים, **עבד ה' הוא לבד חופשי**".

ו-ח. לפי זה אפשר לבאר את דברי ר״ע במשנה בב״ק, שגם עניים שבישראל רואים אותם כאילו הם בני חורין שירדו מנכסיהם, שהכוונה לאנשי שררה וכבוד שירדו מנכסיהם, שהרי עמ״י הם בני אברהם יצחק ויעקב, ויש להם חשיבות עצמית גם כשאין להם נכסים. (אולי ר״ע הולך לשיטתו בכמה מקומות בש״ס שכל ישראל בני מלכים הם).

ט. הובא לעיל פירושו של היעב״ץ לדברי המשנה ״כל העוסק בתורה נקרא בן חורין״, שבן חורין האמור כאן אינו מי שאינו עבד, אלא מי שיש לו חשיבות ושררה, שרק ע״י לימוד תורה האדם נעשה חשוב ומרומם באמת, כמו שכתוב במשנה שאח״כ ״אין כבוד אלא תורה״, כבוד אמיתי אינו בא אלא ע״י תורה. ביאור הדבר שכבוד הוא הרגשת חשיבות של הנפש, ורק ע״י לימוד תורה הנפש מרגישה מלאה וחשובה, כל דבר אחר שאנשים מחשיבים ככבוד אינו אלא דבר חיצוני ולא הרגשה פנימית של הנפש.

י. וכן יש לתרץ מדוע פסח נקרא ״זמן חירותינו״ אע״פ שעדיין לא קבלנו את התורה, משום שבליל פסח נתן הקב״ה לבנ״י רוממות רוחנית והוציא אותם מ-מ״ט שערי טומאה, ואותה רוממות היא הרוממות שיש לאדם שלומד תורה, שבגללה הוא נקרא בן חורין.

יא. וכן מבוארים דברי המשנה ״ואפילו עני שבישראל לא יאכל עד שיסב״, משום שהיה אפשר לומר שכיון שאכילה בהסבה היא התנהגות דרך שררה וחשיבות, ועני מצבו הוא היפך השררה, א״כ אין טעם בהסבתו ולא יהיה חייב להסב, לכן הוצרכה המשנה לחדש שאפילו עני שבישראל חייב בהסבה.

יב. וכן אפשר לבאר את מה שכתב ׳החינוך׳ שאכילת צלי היא דרך חירות, משום שדרך חירות הכוונה דרך שררה, ובצלי שהוא מאכל חשוב של בני מלכים, מקיימים אכילה בדרך חירות, אבל בשר שאינו צלי אע״פ שנאכל ע״י בני חורין אינו מאכל של חשיבות ושררה.

יג-יד. זה הביאור בדין שלא יסבו תלמיד בפני רבו ואישה בפני בעלה אע"פ שהם ודאי אינם כעבדים, משום שלא ראוי לתלמיד לפני רבו ולאשה בפני בעלה, להתנהג בדרך שררה וחשיבות.

חלק ד'

עיקרו של חג הפסח

א. בפרשת דברים נאמר: "ואתכם לקח ה' ויוציא אתכם **מכור הברזל ממצרים**", "כור ברזל" מטרתו לצרף ברזל מסיגים, אלא שצ"ב מדוע מצרים נקראת "כור הברזל", במה היא שימשה ככור ברזל לעמ"י.

ב. הקשה בהגדת 'מעשי ה' בברית בין הבתרים הקב"ה נראה לאברהם בדרך של חיבה ואהבה וכרת עמו ברית ידידות, וא"כ כיצד בישר לו בזמן כזה על גזירת השעבוד, שהיא יעוד רע ומר לזרעו.

ג. הקשה האלשיך (פרשת לך לך): בברית בין הבתרים הבטיח הקב"ה לאברהם "ואחרי כן יצאו ברכוש גדול". וצ"ב הרי את הרכוש הגדול לקחו בני שלישים היוצאים ממצרים, ובמה ינוחמו דור ראשון ודור שני אשר השתעבדו ולא נהנו מהרכוש הגדול.

ד. עוד הקשה כיצד מכנה התורה בשם "רכוש גדול" ממון גשמי, שנראה שיש איזו חשיבות לזהב וכסף, והמה הבל לפניו.

ה. הקשו רבים מה ייחודה של מצוות סיפור יציאת מצרים של ליל פסח, הרי בכל יום מימות השנה יש חיוב לזכור את יציאת מצרים, ולכן אומרים את פרשת ציצית בקריאת שמע מפני שמוזכרת בה יציאת מצרים.

ו. כתוב במשנה בפסחים (פ״י) ונפסק להלכה ברמב״ם, שבליל פסח יש חיוב לאדם לראות את עצמו כאילו הוא יצא ממצרים, ומבואר ׳בקרית ספר׳ שם שחיוב זה הוא חלק ממצות ספור יציאת מצרים. וצ״ב מדוע חיוב זה שייך למצות הזכירה של ליל פסח יותר מאשר למצות הזכירה של כל השנה.

ז. הקשה בפירוש ׳מעשה ניסים׳ על ההגדה (לרבי יעקב מליסא), מדוע בשאר הניסים שהיו לעמ״י, אין חובה לכל אחד לראות את עצמו כאילו לו עצמו נעשה הנס, כגון בפורים שנגזרה מיתה על כל ישראל, ואם ח״ו הייתה מתקיימת הגזירה לא היה נשאר שריד לעמ״י, וא״כ יהיה חייב כל אחד ואחד לראות את עצמו כאילו הוא ניצל מגזירת המן.

ח. עוד הקשה מדוע ב״על הניסים״ שאומרים בחנוכה ופורים הנוסח הוא ״שעשה ניסים **לאבותינו**״ בהדגשה על אבותינו, ואילו בהגדה של פסח נוסח הברכה הוא ״אשר **גאלנו** וגאל את אבותינו״, שמדגישים את הגאולה שלנו.

ט. בספר ׳ליל שימורים׳ לרבי שלמה ברעוודה זצ״ל (עמ׳ מו) הביא משמו של הגאון רבי אלחנן וסרמן זצ״ל שמסורת בידו מהגר״א שבליל פסח ישנן שישים וארבע מצוות, (חלק חיובן מהתורה וחלק חיובן מדרבנן), וצ״ב מה הטעם שבליל פסח יש כ״כ הרבה מצוות.

י. בתחילת ההגדה אומרים: הא לחמא עניא די אכלו אבתהנא במצרים, שתרגומו: זה הלחם העוני שאכלו אבותינו במצרים, ופירשו הראשונים שהכוונה בהיותם עבדים, כיון שעיכול המצות נמשך זמן רב, לכן היו המצרים נותנים לבנ״י לאכול מצות. המצה נקראת גם ״לחם עוני״, משום שדרכו של עני בפרוסה ובנ״י בעונים במצרים אכלו לחם עוני. מבואר שאכילת המצה היא זכר לעבדות. מאידך גיסא נאמר בתורה שהמצה היא זיכרון לכך שיציאת מצרים הייתה בחיפזון ולא הספיק הבצק להחמיץ, ונראה מכך שהמצה היא זכר לחירות. וכתב הרמב״ן (דברים ט״ז-ג) שהמצה רומזת לשני הדברים. וצ״ב כיצד דבר שמסמל עבדות, הוא עצמו סמל לחירות.

יסוד ד׳ - עיקרו של חג הפסח

ביסוד ב׳ התבאר שהוציא הקב״ה את בנ״י מ-מ״ט שערי טומאה והעלם ל-מ״ט שערי קדושה, ונתן להם רוממות רוחנית והיא עיקר החירות. נראה להוסיף עוד שחירות הנפש והרוממות הרוחנית שנתן הקב״ה לבנ״י, הם חלק מהקיום של מה שנאמר בתורה: ״**ולקחתי אתכם לי לעם**״, שע״י חירות זו הוכשרו להיות עבדי ה׳. **וזה עיקר ענינו של חג הפסח, שבנ״י נעשו לעם עבדי ה׳, עם ששייך לקב״ה**. ובעצם הפכו מבני ישראל (יעקב אבינו) לעם ישראל.

בהגדת ׳מעשה ניסים׳ (אחר שהקשה את קושיות ז-ח שהובאו לעיל) כתב: לכן נראה דודאי אם היינו עושים עיקר השמחה על הנס מה שיצאנו מהמרירות של שעבוד הגלות, לא היינו מזכירים עצמינו בברכה ובהנס כלל, כיון שאנחנו לא יצאנו מהמרירות. **רק מפני עשותינו עיקר הנס ביציאת מצרים הגאולה שהוא מה שנקנינו לעבדים לו יתברך והכניסנו לקדושתו** והנחילנו קדושת ארץ העליונה והתחתונה. ובזה אנחנו ועם היוצאים שווים ולזה מברכים אשר גאלנו וגאל את אבותינו, שהגאולה היא ענין הקנין כמו שנתבאר ולא מברכים אשר הוציאנו והוציא את אבותינו כי בגוף היציאה אין לנו שיווי עמהם רק בהגאולה, עכ״ד. מבואר בדבריו שעיקרה של יציאת מצרים היא שבנ״י נעשו עבדים ל-ה׳.

כתב ב׳שערי הלשם׳ (ח״ב ס״ד עניני יציאת מצרים): אך **הגילוי דאור הקדושה הגדולה והנוראה הנה זה על ישראל עיקרו בליל א׳ של פסח** והוא הגילוי שכינה שהיה אז בישראל וכו׳, **ולכן נגלה עליהם הקב״ה בכבודו ובעצמו**, להראותם כי רק הוא המושיעם בעת צרה. וכן הוא מטעם עוד **כדי לקדש אותם אליו שיהיו מעתה לגוי קדוש.** מבואר בדבריו שגילוי השכינה היה כדי לקדש את עמ״י שיהיו ראויים אליו.

כעין זה כתב הרמח״ל (הובאו דבריו בהרחבה בהוספות): והנה כשהגיע הזמן הראוי, חיזק האדון ברוך הוא, את השפעתו והארתו על ישראל, **וכפה את הרע לפניהם, והבדיל אותם ממנו, ורומם אותם מן השפלות שהיו בו והיעלם אליו,**

ונמצאו גאולים מן הרע גאולת עולם, ומשם והלאה הוקמו לאומה שלמה, דבוקה בו, יתברך, ומתעטרת בו. והנה זה תיקון שנתקנו לעולמים, כמו שזכרנו.

עוד כתב הרמח"ל במאמר החכמה (ענין ליל הסדר): הנה ביציאת מצרים נבררו ישראל ונבדלו מכל העמים להיות מתעלים במדרגתם ממדרגת האנושיות ולהיות ראויים להתעטר בעטרות הקדושה.

דבר זה שבנ"י נעשו עבדי ה' ביציאת מצרים הוא מפורש בתורה (שמות פ"ו): "לכן אמור לבני ישראל אני ה', והוצאתי אתכם מתחת סבלות מצרים, והצלתי אתכם מעבודתם, וגאלתי אתכם בזרוע נטויה. **ולקחתי אתכם לי לעם, והייתי לכם לאלוקים**, וידעתם כי אני ה' אלוקיכם המוציא אתכם מתחת סבלות מצרים". מבואר שביציאת מצרים ה' לקח את עמ"י לעם, ונעשה להם לאלוקים, שפירושו שנעשה להם אדון.

וכן מפורש בסוף פרשת ציצית במצות זכירת יציאת מצרים: "אני ה' אלוקיכם **אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים להיות לכם לאלוקים**". פירוש "להיות לכם לאלוקים" הוא, שבנ"י נעשו עבדים לה'.

נאמר בנביא ירמיהו (ב-ב): "כה אמר ה' זכרתי לך חסד נעוריך **אהבת כלולותיך** לכתך אחרי במדבר בארץ לא זרועה". לכתך אחרי במדבר הכוונה ליציאה ממצרים, וצ"ב מדוע הנביא מכנה את הזמן הזה **כלולותיך** שמשמעו תחילת נישואים, הרי הקשר בין הקב"ה לישראל התחיל עם אברהם אבינו זמן רב קודם. וי"ל כיון שאז התחיל הקשר בין ה' לבנ"י כעם, ולא כיחידים.

וכן מפורש בנביא יחזקאל (כ-ה): "ואמרת אליהם כה אמר ה' אלוקים, **ביום בָּחֳרִי בישראל**, ואשא ידי לזרע בית יעקב, **ואודע להם בארץ מצרים**, ואשא ידי לאמר, **אני ה' אלוקיכם**". מבואר בדבריו שהקב"ה בחר בעמ"י במצרים.

בילקוט שמעוני תהלים (רמז תתעב) כתוב: בשעה שבאה מכת בכורות, עמד לו פרעה והלך אצל משה ואהרן, וכו' אמרו לו ומבקש אתה לכלות את המכה הזאת

ממך, אמור **הרי אתם בני חורין, הרי אתם ברשותכם הרי אתם עבדים של הקב"ה.** התחיל פרעה צווח לשעבר הייתם עבדי ועכשיו הרי אתם בני חורין, אין אתם אלא עבדים של הקב"ה, **צריכים אתם להלל לקב"ה שאתם עבדיו, שנאמר "הללויה הללו עבדי ה", שנאמר "כי לי בני ישראל עבדים"**. גם במדרש זה מבואר שביציאת מצרים נהיו בנ"י עבדים לקב"ה.

בספר 'החינוך' במצוות חג פסח כתוב שבליל פסח עמ"י נעשה סגולת כל העמים ממלכת כהנים ועם קדוש. באיסור שבירת עצם בקרבן פסח (מצוה טז) כותב 'החינוך': שאין כבוד לבני מלכים ויועצי ארץ לגרר העצמות ולשברם ככלבים, לא יאות לעשות ככה כי אם לעניי העם הרעבים. **ועל כן בתחילת בואנו להיות סגולת כל העמים ממלכת כהנים ועם קדוש,** ובכל שנה ושנה באותו הזמן, **ראוי לנו לעשות מעשים המראים בנו המעלה הגדולה שעלינו לה באותה שעה**. ומתוך המעשה והדמיון שאנחנו עושין נקבע בנפשותינו הדבר לעולם.

וכן מבואר במהר"ל ('גבורות ה' פרק נב ד"ה ודע עוד), שעמ"י בזמן יציאת מצרים נעשה לעם ודבר זה הוא כמו לידה, שכתב: וכאשר היו ישראל במצרים והוציאם הקב"ה אל הפועל להיות יוצאים מרשותם הרי היו דומים ודאי לעובר הנולד וכו', **והיו ישראל יוצאים ונחשבים עם נולד מתחדש עתה.**

ע"פ דברים אלו מבאר המהר"ל מדוע יציאת מצרים הייתה דווקא ע"י הקב"ה בעצמו ולא ע"י מלאך, משום ששלושה מפתחות לא נמסרו ביד שליח, ואחד מהם הוא מפתח של לידה, וכיון שיציאת מצרים הייתה בחינה של לידה של עמ"י, לכן נעשה הדבר דווקא ע"י הקב"ה.

כתב השל"ה (נר מצוה לז): ויתנהגו הוא ואשתו כמלך וכמלכה, ובני ביתו כבני מלכים. ויכינו כלי כסף וזהב ובגדי משי ורקמה מכל מה שחננם ה' יתברך, והכל כדי להראות לכל שמחת לבו בחסדו של מקום. **וקדושת הלילה הזה וכל הדינים הנוהגים הוא קדושה רבה במאוד, כי אז בחר בנו ה' יתברך מכל העמים וקדשנו במצותיו**.

בסידור 'אשי ישראל' להגר"י מלצן מבאר שנוסח ברכת "אתה בחרתנו" הנאמרת בתפילת שמו"ע של ג' רגלים, הוא כנגד ג' הרגלים כסדרם. **אתה בחרתנו ביציאת מצרים**, אהבת אותנו במתן תורה, ורצית בנו בסוכות אחר מחילת חטא העגל. מבואר שפסח הוא הזמן שבו בחר הקב"ה בעמ"י להיות עמו.

כתב ה'ערוך השולחן' (סימן תעג-כב): **ועיקר אמירת ההגדה הוא שע"י יציאת מצרים נשתעבדנו עד עולם לדורי דורות לד' ולתורתו ואנחנו עבדיו.** וזהו מדין גמור, כי בן חורין אינו נקנה לעבד בעל כורחו, אבל מי שהיה עבד לאחד, ולקחו אחר מבעליו לו לעבד אין צריך דעת העבד ונקנה לו בע"כ של העבד כמבואר ביו"ד. ועתה כיון שהיינו עבדים לפרעה והקב"ה פדה אותנו מידו, לכן בע"כ אנחנו עבדיו, וזהו שאמר הכתוב "כי לי בני ישראל עבדים, עבדי הם אשר הוצאתי אותם מארץ מצרים", כלומר כי לי בני ישראל עבדים בע"כ שלא ברצונם, מפני שהוצאתים ממצרים שהיו שמה עבדים. ולכן בכל דור ודור חייב לראות עצמו כאלו הוא יצא ממצרים ונקנה לקב"ה לעבד עולם ואינו רשאי לפרוק עול התורה מעל צווארו. מבואר בדבריו שהעבדות לה' היא חלק עיקרי ביציאת מצרים.

תירוץ השאלות ע"פ יסוד ד'

א. הטעם שמצרים נקראת "כור הברזל" הוא משום שקושי השעבוד שהיה בה הכשיר את ליבם של ישראל להיות עבדי ה', וטיהר אותם מפסולת וטומאה שהיו בהם, וכמו שיבואר בהמשך.

ב. בהגדת 'מעשי למלך' ביאר כיצד הודיע הקב"ה לאברהם בברית אהבה שכרת עמו על גזירת השעבוד, משום שהשעבוד הוא לטובת בנ"י וכמו שיתבאר.

ג-ד. האלשיך תירץ שכוונת הקב"ה בהבטחה "אחרי כן יצאו ברכוש גדול", היא לא רק לרכוש ממוני אלא לרכוש רוחני, לזכותה וטהרתה של הנפש שתתנקה מזוהמת הנחש שנכנס בה בחטא אדם הראשון.

כתב הרמח"ל (דרך ה' ח"ד פ"ד ט): כי הנה יציאת מצרים היה תיקון גדול שנתקנו בו ישראל, ונשאר הדבר לנצח. והיינו, כי מאחר חטאו של אדם הראשון נשארה האנושיות כולה מקולקלת וכו', ועל כן הוצרך שיוגלו למצרים וישתעבדו שם, ובאותו השעבוד הגדול יצורפו כזהב בתוך הכור, וייטהרו.

לפי הנ"ל שעיקר מעלת עמ"י ביציאת מצרים היא היותם עבדים לקב"ה, אפשר לומר ש"רכוש גדול" הכוונה למעלת העבדות שעמ"י קנה. אולי זה הביאור בדברי האלשיך, שהזדככות הנפש מזוהמת הנחש היא העבדות לקב"ה, משום שהנפש מצד עצמה רוצה בעבדות לקב"ה וזוהמת הנחש היא המפריעה.

כתב השל"ה (לך לך תורה אור ח): והנה בשבעים נפש ירדו אבותינו למצרים, ונזדככו שם, ועבדים היו במצרים, ולקחם הקב"ה מעבדות מצרים להיות לו יתברך לעבדים, כמו שנאמר "כי עבדי הם". **וכוונת הענין הוא, רצה הקב"ה להטביע בלבם ענין העבדות, להרגילם בעבדות, כדי שיהיה להם נקל אחר כך לעבודת הבורא יתברך ולקיים התורה לעבדה ולשמרה**. וזהו שאמר 'אנכי ה' אלקיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים מבית עבדים', כלומר, כדי שתהיו עבדים.

וכן מבואר במלבי"ם (יהושע כד-ד) על הפסוק "ואתן ליצחק את יעקב ואת עשיו, ואתן לעשיו את הר שעיר לרשת אותו, ויעקב ובניו ירדו למצרים": הם ירדו מצרים, **שהיא הייתה כור הברזל לזכך חומרם ע"י קושי השעבוד, ובזה הוכנו שיהיו עם ה'**, שמעתה לא תשרה השכינה על יחידים רק על המונים רבים, ולא לפרקים רק בתמידות.

בדרך דומה כתב בספר 'הכתב והקבלה': כי זה היה התכלית האמתי המכוון ממנו יתברך לשעבדם במצרים, לצרפם כזהב בכור שיתפרדו הסיגים וישאר זהב טהור לבד וכו', כי אלו הרבה את ישראל והשפיע להם טובות גדולות בלתי

שיעבוד, לא היו מתרצים לקבל עליהם התורה הזאת האוסרת עליהם כל ענינים שהיו רגילים בהם, לכן הייתה מעצת ה׳ לשעבדם תחת עול מלכות קשה ולסיבה זו נטהרו ונזדקקו עד שהיו ראויים לקבל התורה מרצון נפשם.

ה. החילוק בין מצות זכירת יציאת מצרים של כל השנה לבין מצות ספור יציאת מצרים של ליל פסח הוא, שבכל השנה הדגש הוא על יסודות האמונה שנגלו בזמן יציאת מצרים, ואילו בליל פסח הדגש הוא על העבדות לקב״ה, שבזמן זה עמ״י השתעבד לקב״ה.

ו. לכן רק בליל פסח יש חיוב לכל אחד לראות את עצמו כאילו הוא יצא ממצרים, ולא בזמן קיום מצות זכירת יציאת מצרים שבכל השנה, משום שהרגשה זו מוסיפה בחיוב העבדות לקב״ה שגאל לא רק את אבותינו אלא גם אותנו, אבל ליסודות האמונה אין תוספת חיזוק לאדם שיראה את עצמו כאילו הוא נגאל, משום שהאמונה מוכחת מיציאת מצרים גם למי שלא היה שם.

ז. בהגדת ׳מעשה ניסים׳ מבאר שרק בפסח יש חיוב לכל אחד לראות את עצמו כאילו הוא יצא ממצרים, ולא בשאר הניסים שנעשו לעמ״י במשך הדורות, משום שעיקר ההודאה היא על גאולת הנפש שנעשינו עבדים לקב״ה ובזה אנחנו ועם יוצאי מצרים שווים ועלינו להודות באותה מידה, בשונה משאר הניסים כמו פורים, שבהם אמנם הייתה גאולה מצרה, אבל הגאולה הייתה רק לאותו דור שעליו הייתה הגזירה.

ח. לפי זה מבואר מדוע בפסח אומרים אשר **גאלנו** שההדגשה היא **אותנו**, ואילו בכל ברכה על נס אומרים שעשה ניסים **לאבותינו** שההדגשה היא על אבותינו בלבד, משום שברכת ״אשר גאלנו״ שמברכים בפסח היא הודאה על גאולת הנפש שנעשינו עבדים לקב״ה, והודאה זו שווה לנו ולדור היוצאים ממצרים, בשונה מכל ברכות הודאה על נס, שהנס נעשה רק לאבותינו.

ט. לפי זה אפשר לבאר מדוע התייחד ליל פסח בכ״כ הרבה מצוות, שבליל פסח נעשה עמ״י עבד ל-ה׳ וקיום המצוות הוא הביטוי לעבדות לקב״ה, שע״י המצוות עובדים את הקב״ה בפועל.

י. אפשר לבאר כיצד המצה יכולה לסמל גם את העבדות וגם את החירות, משום שהחירות של עמ״י היא העבדות לקב״ה, וא״כ המצה היא סמל לעבדות, רק שבתחילה היו עבדים של פרעה ואחרי שיצאו נעשו עבדים של הקב״ה.

מצות ציצית

רש״י בסוף פרשת שלח כותב בביאור מצוות ציצית: על כנפי בגדיהם - כנגד ואשא אתכם על כנפי נשרים. על ארבע כנפות - כנגד ארבע לשונות של גאולה שנאמרו במצרים, ״והוצאתי״, ״והצלתי״, ״וגאלתי״, ״ולקחתי״. פתיל תכלת - על שם שיכול בכורות, תרגום של שכול תכלא. ומכתם הייתה בלילה, וכן צבע התכלת דומה לצבע רקיע המשחיר לעת ערב. שמונה חוטים שבה - כנגד שמונה ימים ששהו ישראל משיצאו ממצרים עד שאמרו שירה על הים.

א. צ״ב מדוע במצות ציצית נרמזו עניני יציאת מצרים, מה השייכות של מצות ציצית ליציאת מצרים.

ב. בסוף פרשת ציצית שאומרים אחרי קריאת שמע, מוזכרת מצות זכירת יציאת מצרים, וצ״ב מדוע נכתבו שתי המצוות יחד מה השייכות ביניהם.

ג. מדוע תיקנו חז״ל לומר את זכירת יציאת מצרים, אחר פרשיות ק״ש כחלק ממצות ק״ש.

ד. בגמ׳ במנחות (דף מג:) כתוב: ״וראיתם אותו וזכרתם את כל מצות ה׳״, שקולה מצוה זו (ציצית) כנגד כל המצוות כולן. וצ״ב מה החשיבות הגדולה של מצות ציצית עד ששקולה היא כנגד כל המצוות.

ה. רש״י (פרשת שלח) כותב שבמצות ציצית יש זיכרון לכל המצוות, משום שציצית בגימטריא ת״ר ו-ה׳ קשרים ו-ח׳ חוטין הרי תרי״ג. וצ״ב מדוע נרמזו תרי״ג מצוות בציצית.

ו. בגמ׳ בשבת (דף לב:) כתוב: כל הזהיר בציצית זוכה ומשמשין לו שני אלפים ושמונה מאות עבדים. וצ״ב מה המידה כנגד מידה שיש בשכר של מי שזהיר במצות ציצית שישמשו אותו כ״כ הרבה עבדים.

ז. מובא בפוסקים, וכן המנהג, שמי שמקבל כיבוד בברית מילה מתעטף בציצית, וצ״ב מדוע שייכת מצות ציצית למצות ברית מילה.

מצות ציצית - תשובות

אפשר לבאר את השייכות בין מצוות ציצית למצות זכירת יציאת מצרים, ע״פ דברי הגמ׳ במנחות (דף מג:) תניא היה רבי מאיר אומר גדול עונשו של לבן יותר מעונשו של תכלת, משל למה הדבר דומה, למלך בשר ודם שאמר לשני עבדיו, לאחד אמר הבא לי חותם של טיט, ולאחד אמר הבא לי חותם של זהב, ופשעו שניהם ולא הביאו, איזה מהן עונשו מרובה, הוי אומר זה שאמר לו הבא לי חותם של טיט ולא הביא, עכ״ל.

וביאר רש״י שהיו עושים חותם לעבדים כשקונים אותם, לשם סימן עבדות. וכתבו תוס׳: מה שמדמה חותם של טיט לציצית, שכן עושין לעבדים **והציצית מעיד על ישראל שהם עבדי הקב״ה** וכו׳, עכ״ל. מבואר מגמ׳ זו שהציצית היא חותם עבדות שמעיד על ישראל שהם עבדי הקב״ה.

א-ב. לפי זה מובנת השייכות של מצות זכירת יציאת מצרים לפרשת ציצית, שביציאת מצרים נעשו ישראל עבדים לקב״ה, והציצית היא העדות שהם עבדי ה׳. לכן בצורת החותם נקבעו דברים שמזכירים את יציאת מצרים. ד׳ פתילים

כנגד ד׳ לשונות של גאולה. צבע התכלת שבציצית כנגד מכת בכורות, שאז הכריז הקב״ה שאנו עבדיו כמבואר בגמ׳ בקידושין שהובאה לעיל.

ג. וכן יש לבאר מדוע קבעו חז״ל לזכור את יציאת מצרים כחלק ממצות קריאת שמע, שכתוב במשנה בברכות (ב-ב): למה קדמה פרשת שמע לפרשת והיה אם שמוע, כדי שיקבל עליו עול מלכות שמים תחילה, ואח״כ יקבל עליו עול מצות. זכירת יציאת מצרים היא ההמשך לקבלת עול מלכות שמיים ועול מצוות, משום שהיא השורש של שניהם שנהיינו עבדי המלך.

ד. לפי זה אפשר לבאר את דברי הגמ׳ במנחות שמצות ציצית שקולה כנגד כל המצוות, משום שבעיקרן ניתנו המצוות לעמ״י כדי שישתעבד לקב״ה, כמבואר ברש״י בר״ה (דף כח): מצוות לאו להנות ניתנו, להיות קיומם להם הנאה, **אלא לעול על צואריהם ניתנו**. ומצוות ציצית ענינה לומר שישראל עבדים, לכן היא שקולה כנגד כל התורה.

ה. לכן במצות ציצית נרמזו תרי״ג מצוות, משום שהציצית היא החותם שמראה על העבדות לקב״ה, והעבדות לקב״ה היא ע״י קיום התרי״ג מצוות.

ו. זה הביאור במידה כנגד מידה שמי שזהיר במצות ציצית זוכה שישמשו אותו עבדים, כיון שמצות ציצית היא חותם העבדות לקב״ה, לכן מי שזהיר בעבדות לקב״ה יזכה שגם לו יהיו הרבה עבדים.

ז. וכך אפשר לבאר את טעם המנהג שכל המתכבדים בברית מילה מתעטפים בטלית, משום שהמילה היא חותם עבדות לקב״ה בגוף האדם, (כמו שכתב ב׳גור אריה׳ שמות יב-ו), לכן בזמן קביעת חותם העבדות בגוף, ראוי ללבוש את הציצית שהיא חותם עבדות בלבוש.

חודש ניסן

א. רש״י בתחילת חומש בראשית כתב, שהתורה הייתה צריכה להתחיל בפרשת ״החודש הזה לכם ראש חודשים״, משום שהיא המצוה הראשונה שנצטוו בה בנ״י. וצ״ב הרי בתורה יש כמה מצוות שניתנו לישראל לפני מצוות קידוש החודש, מצות מילה ניתנה לאברהם, ואיסור גיד הנשה ניתן ליעקב, א״כ מדוע כתב רש״י שמצות קידוש החודש היא המצוה הראשונה שנצטווה בה ישראל

ב. ברית בין הבתרים הייתה ביום ט״ו בניסן כמבואר במדרש תנחומא (בא ט) : **ב-ט״ו בניסן נגזרה גזירה ונדבר עם אברהם אבינו בין הבתרים**, ב-ט״ו בניסן באו מלאכי השרת לבשרו על יצחק, ב-ט״ו בניסן נולד יצחק, ב-ט״ו בניסן נגאלו ממצרים, ב-ט״ו בניסן עתידין להגאל משעבוד גליות. וצ״ב מה השייכות של ברית בין הבתרים ליום ט״ו ניסן. (דבר פשוט הוא שאין תאריך זה מיקרי).

בפזמונים שבסוף ההגדה מונים ניסים רבים שנעשו לעמ״י במשך הדורות בתאריך ט״ו ניסן. שייכותם ליום הזה היא משום שעל יום זה נאמר בתורה ״**ליל שימורים** הוא לה׳ וכו׳ **לדורותם**״, לכן במשך הדורות בלילה מיוחד זה שמר הקב״ה על עמ״י ע״י ניסים רבים. אבל ברית בין הבתרים ועוד מאורעות אחרים שיובאו לקמן, אינם ישועה מצרות, ולכן לא מובנת שייכותם ל-ט״ו בניסן.

ג. לידת יצחק אבינו הייתה ביום ט״ו בניסן כמבואר במדרש הנ״ל, וגם כאן צ״ב מה שייכותה ליום זה.

ד. יעקב אבינו קיבל את הברכות ביום ט״ו בניסן, כמבואר בפרקי דר״א (פרק לא) : הגיע ליל יום טוב הפסח וקרא יצחק לעשו בנו הגדול ואמר, בני הלילה הזה העליונים אומרים שירה, הלילה הזה אוצרות טללים נפתחים, היום הזה ברכת טללים, עשה לי מטעמים, עד שאני חי אברכך. המפרשים ביארו שלכן הוצרך יצחק לשני גדיי עיזים, אחד כנגד קרבן חגיגה ואחד כנגד קרבן פסח. וצ״ב מה השייכות של הברכות שקיבל יעקב ליום ט״ו בניסן.

ה. ירידת יעקב למצרים הייתה ביום ט״ו בניסן כמבואר במדרש שמות רבה (יח-יא) : ויהי מקץ שלושים וארבע מאות שנה וגו׳, משעה שנגזרה עליהן הגזירה, שהן לא עשו במצרים אלא מאתים ועשר שנה, **וביום שירדו למצרים בו ביום עלו**. וצ״ב מה הטעם שירידת יעקב למצרים הייתה בדיוק בתאריך זה.

חודש ניסן - תשובות

א. לפי מה שנתבאר שבנ״י נעשו לעם בזמן יציאת מצרים, מובן מדוע כתב רש״י שפרשת ״החודש הזה לכם״, היא המצוה הראשונה שניתנה לעמ״י, אע״פ שברית המילה ניתנה קודם לאברהם, ואיסור גיד הנשה ליעקב, משום שמצות החודש היא הראשונה שניתנה לישראל בתור עם ולא בתור יחידים, ואילו מצות מילה ואיסור גיד הנשה ניתנו לאבות בתור יחידים ולא בתור עם ישראל.

ב. לפי מה שנתבאר שעיקרו של חג הפסח הוא הלידה של עמ״י ויצירתו לעם עבדי ה׳, מובן מדוע ברית בין הבתרים הייתה ביום ט״ו בניסן, משום שבברית בין הבתרים בחר הקב״ה באברהם, והיא השורש וההתחלה של הקשר בין הקב״ה לעמ״י, לכן ראוי שתהיה באותו יום.

ג. וכן מבואר מדוע לידת יצחק גם היא הייתה ביום ט״ו בניסן, משום שעל יצחק אמר הקב״ה לאברהם ״כי ביצחק יקרא לך זרע״, והזרע של אברהם הוא שנבחר להיות עמו של הקב״ה.

ד. וכן אפשר לבאר למה ניתנו הברכות ליעקב ביום זה, כי רק בזמן נתינת הברכות נקבע שיעקב הוא הממשיך את שושלת האבות שממנה יצא עמ״י, ועד אז היה צד שעשיו יהיה הממשיך, (כמו שאולי טעה בזה יצחק), גם קביעה זו שייכת ללידתו של עמ״י.

מטעם זה לידת יעקב לא הייתה ביום ט״ו בניסן, בשונה מלידת יצחק שכן הייתה בט״ו בניסן, משום שבין שני האחים יצחק לישמעאל לא היה ספק מי יהיה הממשיך של אברהם. ישמעאל היה בן השפחה (הגר) לעומת יצחק בנה של שרה, אשתו העיקרית של אברהם. אבל בין יעקב לעשיו היה ספק מי יהיה הממשיך את שושלת האבות, כי שניהם נולדו לרבקה אשתו היחידה של יצחק, ורק בזמן נתינת הברכות הייתה הכרעה בספק זה, ויעקב נבחר.

ה. לפי זה י״ל מדוע גם הירידה למצרים הייתה באותו תאריך, משום שלירידה למצרים יש משמעות רבה ביצירה של עמ״י, מפני שבמצרים בנ״י נעשו עבדים וקנו בליבם את תכונת העבדות ובזה הוכשרו להיות עבדי ה׳.

עוד ענינים בחג הפסח

א. הנביא יחזקאל (טז-ד) מדמה את מצבו של עמ״י בזמן יציאת מצרים לתינוק שנולד: ״**ומולדותיך ביום הולדת אותך** לא כרת שרך ובמים לא רחצת וכו׳ והחתל לא חתלת״. וצ״ב הרי עמ״י קיים כבר מאות שנים מזמן האבות (בפרט לשיטת הראשונים שלאבות כבר היה דין של ישראל אפילו לקולא), א״כ מדוע הנביא מדמה את עמ״י בזמן יציאת מצרים לתינוק שנולד.

ב. ״ויוציאנו ה׳ ממצרים״ לא ע״י מלאך ולא ע״י שליח וכו׳, **אלא הקב״ה בכבודו ובעצמו**. וצ״ב מדוע באמת הקב״ה בכבודו ובעצמו היה צריך להוציא את עמ״י ממצרים ולא הוציאם ע״י מלאך ושליח. לכאורה משום ההבטחה שהבטיח ליעקב ״**ואנוכי** אעלך גם עלה״ דהיינו הקב״ה בעצמו. אך דבר זה עצמו צ״ב, מדוע באמת הבטיח הקב״ה ליעקב שהוא בעצמו יוציא ולא ע״י מלאך.

ג. כתב החיד״א (׳מורה באצבע׳ אות ז׳): בליל הסדר אחר ההגדה יאמר בקול ״שיר השירים״ כולו בעידן חדוותא עת הזמיר הגיע, כי כל העולמות למעלה

מאירים ומזהירים. (המנהג הוא לקרות "שיר השירים" בשבת חול המועד). וצ"ב מדוע מגילת "שיר השירים" שייכת דווקא לפסח יותר מלשאר המועדים.

ד. מבואר בתוס' בברכות (דף מב: ד"ה אתכא) מי ששכח לאכול אפיקומן ואמר הב לן ונבריך, יכול להמשיך לאכול אע"פ שבכל השנה אמירת הב לן ונבריך היא היסח הדעת מהסעודה וא"א להמשיך לאכול אחריה, בליל פסח אינה היסח הדעת, משום דאנן **אתכא דרחמנא סמכינן**, (סמוכים על שולחנו של הקב"ה). כמו אורח שסומך על דעת בעה"ב ולא נחשב אצלו היסח דעת עד שבעה"ב יאמר שהסתיימה הסעודה.

מבואר מתוס' שבליל פסח אנו נחשבים כאורחים בסעודה של הקב"ה. וכן נראה ממה שמובא בשם האר"י לומר בסעודת ליל הסדר אתקינו **סעודתא דמלכא עילאה דא איהו סעודתא דקוב"ה ושכינתיה**. משמע שסעודת ליל פסח יש לה שייכות לקב"ה יותר משאר מועדים, וצ"ב טעם הדבר.

ה. בברכת המזון בליל הסדר אומרים "הרחמן הוא ינחילנו יום שכולו טוב יום שכולו ארוך, יום שצדיקים יושבים ועטרותיהם בראשיהם ונהנין מזיו השכינה". וצ"ב מה ענינה של בקשה זו דווקא לפסח.

ו. מדוע נקרא החג בשני שמות, "חג הפסח" "וחג המצות", בשונה מחג הסוכות שיש לו שם אחד בלבד, ולא נקרא גם "חג ארבעת המינים".

ז. מדוע בתורה נקרא החג בשם "חג המצות", ואילו במשנה "חג הפסח".

עוד ענינים בחג הפסח - תשובות

א. לפי מה שנתבאר ביסוד ד' שיצירתו של עמ"י הייתה בפסח, מובן מדוע הנביא יחזקאל מדמה את מצבו של עמ"י ביציאת מצרים ללידה של תינוק אע"פ

שהאבות היו נקראים בשם ישראל כבר קודם, משום שהקשר של עמ״י עם הקב״ה בתור עם ולא בתור יחידים התחיל רק מיציאת מצרים.

ב. לפי זה י״ל מדוע דווקא הקב״ה בכבודו ובעצמו הוציא את עמ״י ממצרים ולא שלח מלאך להוציאם, כיון שיציאת מצרים היא תחילת הקשר בין עמ״י לקב״ה והיא הלידה של עמ״י, לכן ראוי שיעשה הדבר ע״י הקב״ה בעצמו שאתו נוצר הקשר, ורק אחרי שכבר נוצר הקשר עם הקב״ה, אפשר לשלוח מלאך. עוד י״ל שאת הגאולה הרוחנית שהייתה בליל פסח רק הקב״ה יכל לעשות.

ג. לפי זה אפשר לפרש את המנהג לקרא את מגילת שיר השירים בפסח, משום שמגילת שיר השירים היא משל לחיבה ולקרבה בין הקב״ה לעמ״י, והזמן של יצירת הקשר הוא הזמן הראוי ביותר לקרוא מגילה זו.

עוד אפשר להוסיף שהרי כתב רש״י בתחילת שיר השירים: כל הכתובים קודש, ושיר השירים קודש קודשים, **שכולו יראת שמים וקבול עול מלכותו**. וכיון שבפסח בנ״י נעשו לעבדי ה׳, לכן שייכת מגילה זו שעוסקת בעניין קבלת עול מלכותו של הקב״ה דווקא לפסח.

בספר ׳עלי שור׳ (ח״ב עמ׳ שצה) כתב טעם נוסף לאמירת שיה״ש בליל פסח, כיון שנאמר בו: ״קול דודי הנה זה בא מדלג על ההרים ומקפץ על הגבעות״, וכן ״משכני אחריך נרוצה״, אשר כל זה מורה על עניין הדילוג והקפיצה שזהו עניינו של ליל הסדר. כוונתו למה שנתבאר לעיל שבפסח הקב״ה גאל את בנ״י גאולה רוחנית ודילג על סדר העבודה הרגיל שהיו בנ״י צריכים לעשות.

ד. לפי זה מבוארים דברי תוס׳ בברכות ודברי האר״י שסעודת ליל פסח היא סעודתו של הקב״ה, משום שסעודה זו היא כעין סעודת נישואין בין עמ״י לקב״ה, שבפסח נוצר עמ״י ונעשה לעם של עבדי ה׳.

ה. וכן י״ל את מה שמוסיפים בליל פסח בברכת המזון ״הרחמן הוא ינחילנו יום שכולו ארוך וכו״ שהכוונה לעולם הבא, כי בסעודה זו מסיבים כנגד השכינה, לכן מתפללים שנזכה להיות עם הקב״ה בצורה שלימה בעולם הבא.

ו. לכן נקרא החג גם בשם ״חג הפסח״ וגם בשם ״חג המצות״, חג פסח על שם הנס שעשה הקב״ה לבנ״י שפסח על בתיהם, וחג המצות על שם שבנ״י יצאו בזריזות ולא לקחו איתם צידה לדרך, אלא סמכו ובטחו על הקב״ה שידאג לכל מחסורם, כמו שנאמר בפסוק: ״זכרתי לך חסד נעורייך לכתך אחרי במדבר בארץ לא זרועה״, שני השמות נועדו לבטא את הקירוב שהיה בין הקב״ה לעמ״י.

ז. לכן בתורה הקב״ה קורא לחג ״חג המצות״ להודיע את השבח של עמ״י, ואילו במשנה שנכתבה ע״י עמ״י (רבי יהודה הנשיא), החג נקרא ״חג פסח״ להודיע שבחו של הקב״ה, כל אחד משבח את האחר על חלקו בברית שביניהם.

חלק ה׳

קרבן פסח

א. בתורה יש רק שתי מצוות עשה שהמבטל אותן עונשו כרת: מצות קרבן פסח, ומצות מילה. המבטל מצוות מילה, מובן מדוע עונשו כ״כ חמור, כיוון שתוכן המצווה הוא כניסה לברית עם הקב״ה, ומי שלא מל, מבטל את הברית עם הקב״ה, אבל המבטל מצות קרבן פסח צ״ב למה עונשו כ״כ חמור.

ב. קרבן פסח שווה למצות מילה, גם בזה שרק שתי מצוות אלו דוחות שבת, אבל שאר המצוות (שאינן תמידיות) אינן דוחות שבת. וצ״ב מדוע שונות מצוות פסח ומילה שדוחות שבת מכל המצוות שאינן דוחות שבת. (מצות קרבן תמיד

גם דוחה שבת, משום שקיומה הוא תמידי, אבל שאר מצוות שקיומן הוא מזמן לזמן אינן דוחות שבת מלבד מילה וקרבן פסח).

ג. נאמר בתורה בדיני קרבן פסח: "זאת חקת הפסח כל **בן נכר** לא יאכל בו". דרשו חז"ל שבן נכר הוא מי שהתנכרו מעשיו לאביו שבשמים, (נכרי ומומר). הקשה ה'בית הלוי' (שמות יב-מג) מה ההבדל ביו אכילת קרבן פסח שמומר אסור בה, משאר המצוות שמומר חייב בהן, שישראל אע"פ שחטא, ישראל הוא.

ד. אסור להאכיל מקרבן פסח לגר ותושב, שנאמר "תושב ושכיר לא יאכל בו", וצ"ב טעם הדבר.

ה. יהודי ערל שאינו מהול אסור באכילת קרבן פסח שנאמר "כל ערל לא יאכל בו", וצ"ב מדוע רק במצווה זו ערלה מעכבת.

ו. כתוב בספרי (מובא ברש"י במדבר ט' י') על הפסוק "וכי יגור אתכם גר ועשה פסח": יכול כל המתגייר יעשה פסח מיד, ת"ל "חוקה אחת". וצ"ב מדוע הייתה הו"א שמי שמתגייר יהיה צריך לעשות פסח מיד.

ז. מדוע רק לגבי קרבן פסח הייתה הו"א שכל המתגייר יעשה מיד, ולא הייתה הו"א כזו לגבי שאר מצוות, כגון שכל המתגייר ישב בסוכה או ישמע תקיעת שופר מיד כשמתגייר.

יסוד ה' - ביאור עיקרו של קרבן פסח

ביסוד ד' נתבאר שבפסח ישראל נעשו לעם של עבדי ה'. נראה להוסיף שבהקרבת הפסח התחילה בפועל העבדות של עמ"י לקב"ה. מצות קרבן פסח הייתה כעין כניסה לברית עם הקב"ה, והיא הייתה תחילתה של העבדות, כמו שנאמר בפסוק ביחזקאל שהובא לעיל: "**ואבוא בברית אותך** נאם ה'".

העבדות בקרבן פסח נהייתה ע״י שחיטת טלה שהיה אלוהי מצרים, שגם בנ״י עבדו אותו, שחיטת הע״ז של מצרים הייתה הביטוי לעזיבת הע״ז, וממילא נעשו שייכים לקב״ה. לשון התורה בציווי של קרבן פסח היא: ״משכו וקחו לכם צאן וכו׳ לעשות הפסח״, ודרשו חז״ל במכילתא ״**משכו ידיכם מעבודה זרה**״, שחלק מעניינו של הקרבן היה לפרוש מע״ז, כי רק אחרי פרישה מע״ז אפשר להיות שייכים לקב״ה.

בספר ׳החינוך׳ במצוות העוסקות בקרבן פסח, מוזכר כמה פעמים שבזמן יציאת מצרים עמ״י נכנס לברית עם הקב״ה. (מצוה יג): ועל כן ראוי שלא יאכל בו משומד, אחר **שאנו עושין אותו לאות ולזיכרון שבאנו באותו הזמן לחסות תחת כנפי השכינה ונכנסנו בברית התורה והאמונה**.

עוד כתב (מצוה יד): ובעבור **שקרבן זה לזכר חירותנו ובואנו בברית נאמנה עם השם יתברך**, ראוי שלא יהנו בו רק אותם שהשלימו באמונה, והם ישראלים גמורים, ולא אלו שעדיין לא באו בברית שלם עמנו. וענין הרחקת הערל מאכילתו, גם כן מזה השורש.

כתב המהר״ל בספרו ׳גבורות ה׳ (פרק ס׳): ציווה להקריב קרבן פסח, כי מאחר שלא היו ישראל אפשר להיות ניצולים מן מכות בכורות כי אם ע״י **שהם נחשבים של הקב״ה והם לחלקו**, ציווה עליהם להקריב קרבן **כי באיזה ענין הם שלו ומה הם צריכים לו כי אם להקריב לפניו לעבוד לו ובעבודה הם שלו**, וכיון שבעבודה הם שלו לכך לא הגיע להם מכת בכורות כלל, וכו׳. וזה פירוש הכתוב: ״וככה תאכלו אותו וכו׳ ואכלתם אותו בחיפזון פסח הוא לה״, פירוש כי לכך יש לכם לאכול הקרבן הזה שהוא פסח לה׳, שיהא מרחם עליכם בקרבן זה **שאתם עובדים לפניו בקרבן הזה וזה אתם שלו** וראוי לרחם על שלו. מבואר במהר״ל שע״י קרבן פסח נעשו בנ״י לחלקו של ה׳ ע״י שעבדו אותו בקרבן.

בספר ׳בן מלך׳ לגה״צ ר׳ ליב מינצברג זצ״ל הוסיף, שאכילת קרבן פסח הייתה סעודת הברית בין הקב״ה לעמ״י, שכך היא הדרך כששני אנשים כורתים ברית

הם עושים סעודה לבטא את ידידותם, כמו שנאמר בתהילים (נ-ה): "כורתי בריתי עלי זבח", שע"י סעודה יש קירוב לבבות בין הצדדים.

והביא את דברי המדרש בשמות רבה (פרשת בא יט-ה) על הפסוק "זאת חקת הפסח כל ערל לא יאכל בו": משל **למלך שעשה משתה לאוהביו** אמר המלך אם אין סימנטרי (סימן שלי ברית מילה) על כל המסובין, אל יכנס אחד מהם לכאן, **כך האלוקים עשה משתה להם צלי אש על מצות ומרורים מפני שגאלן מן הצרה**. מבואר שקרבן פסח הוא סעודה שעשה המלך לאוהביו.

במדרש שיר השירים רבה (א-נח) על הפסוק "**עד שהמלך במסיבו**" כתוב: **עד שמשה וישראל מסובין ואוכלין פסחיהם במצרים** כבר הקדים הקב"ה, שנאמר (שמות יב): "ויהי בחצי הלילה וה' הכה כל בכור בארץ מצרים". מבואר כנ"ל שאכילת הפסח נקראת **המלך במסיבו** לשון הסבה בסעודה.

תירוץ השאלות ע"פ יסוד ה'

א. לפי היסוד הנ"ל מובן למה בביטול מצות קרבן פסח יש עונש כרת כמו בביטול מצות מילה, משום שבקרבן פסח יש בחינה של ברית עם הקב"ה כמו במצות מילה, ומי שמבטל את הברית הזו עונשו כרת. אולי אפשר להוסיף שאין זה רק בתורת עונש, אלא שמי אינו רוצה בברית עם הקב"ה הוא מנותק מרוחניות, ולכן נפשו נכרתת מעוה"ב שעניינו השתייכות רוחנית לקב"ה.

ב. לכן רק שתי מצוות אלו, ברית מילה וקרבן פסח, דוחות את השבת ולא שאר מצוות, משום חשיבותן הגדולה, שיש בהן כריתת ברית עם הקב"ה, ובגלל החשיבות של הברית נדחית השבת.

ג. בטעם הדין שמומר אסור בפסח בשונה משאר מצוות, כתב בספר 'החינוך' (מצוה יג): ועל כן ראוי שלא יאכל בו משומד, אחר שאנו עושין אותו לאות

ולזיכרון **שבאנו באותו הזמן לחסות תחת כנפי השכינה ונכנסנו בברית התורה והאמונה**, אין ראוי שנאכיל ממנו למי שהוא הפך מזה שיצא מן הכלל וכפר באמונה. ועל כיוצא בזה נאמר בתלמוד לפעמים סברא הוא, כלומר ואין צריך ראיה אחרת. מבואר בדבריו שכיון שקרבן פסח הוא זיכרון לברית עם הקב״ה, לכן מומר שהוציא עצמו מהברית, אינו רשאי לאכול ממנו.

ד. בדומה לטעם שכתב ׳החינוך׳ באסור אכילת מומר בקרבן פסח, כתב גם (מצוה יד) בטעם אסור אכילת גר ותושב: ובעבור **שקרבן זה לזכר חירותנו ובואנו בברית נאמנה עם השם יתברך**, ראוי שלא יהנו בו רק אותם שהשלימו באמונה, והם ישראלים גמורים, ולא אלו שעדיין לא באו בברית שלם עמנו.

ה. לפי זה מובן למה ערל אסור בקרבן פסח, משום שערל לא נכנס בברית הראשונה שיהודי כורת עם הקב״ה, וכיצד יעשה את מצות קרבן פסח שהיא ברית נוספת עם הקב״ה.

ו. לכן הייתה הו״א בספרי שכל המתגייר יעשה פסח מיד, משום שקרבן פסח הוא בחינה של ברית עם הקב״ה, ויש סברא לומר שכמו שמי שמתגייר עושה ברית מילה, כך יהיה צריך לעשות גם את הברית של קרבן פסח.

ז. וכן מבואר למה רק בקרבן פסח הייתה הו״א שכל המתגייר יעשה פסח מיד, ולא בשאר מצוות, משום ששאר המצוות אינן בבחינה של ברית, ולכן פשוט שזמן הגיור אינו הזמן לקיים אותן אלא כל מצוה בזמנה. רק בקרבן פסח שיש בו בחינה של ברית, הייתה הו״א שגר יעשה אותו מיד.

עוד שאלות בענין קרבן פסח

א. מצות קרבן פסח היא המצווה הראשונה שבנ״י קיימו יחד כעם, (על מצות קידוש החודש נצטוו אמנם לפני קרבן פסח, אבל בפועל קיימו קודם את מצוות

קרבן פסח). וצ״ב האם יש סיבה שבגללה נבחרה מצווה זו להיות המצוה הראשונה שיקיים עמ״י.

ב. מדוע מצות קרבן פסח מכונה בתורה ״עבודה״, כמ״ש (שמות יב-כו): ״מה **העבודה** הזאת לכם״, וכן (שם יג-ה): ״**ועבדת את העבודה** הזאת בחודש הזה״.

ג. רש״י (שמות יב-ו) מביא את דברי המכילתא: רבי מתיא ב״ח אומר, הרי הוא אומר (יחזקאל טז-ח): ״ואעבור עליך ואראך והנה עתך עת דודים״, הגיעה שבועה שנשבעתי לאברהם שאגאל את בניו ולא היו בידם מצוות להתעסק בהם כדי שיגאלו, שנאמר: ״ואת ערום ועריה״, ונתן להם שתי מצוות דם פסח ודם מילה, שמלו באותו הלילה, שנאמר: ״מתבוססת בדמיך״, בשני דמים, ואומר (זכריה ט-יא): ״גם את בדם בריתך שלחתי אסיריך מבור אין מים בו״.

וצ״ב מדוע אומר הנביא שלעמ״י אין זכויות להגאל, הרי ניתנו להם מצוות באותו ליל פסח, מצות מצה ומצות מרור. (לעיל הובאה קושיא נוספת בדברי המכילתא הנ״ל, מדוע נבחרו שתי מצוות אלו כזכות לגאולתם).

ד. כתב ״המשך חכמה״ (במדבר ט) שבנ״י לא התחייבו במצות קרבן פסח עד אחר כיבושה וחילוקה של א״י, ולכן כל הארבעים שנה שהיו במדבר לא עשו פסח. והקשה מדוע בשנה השנית במדבר כן ציווה הקב״ה לעשות פסח, כמפורש בפרשת בהעלותך, הרי עדיין לא התחייבו במצוה זו.

ה. עוד הקשה שבנביא יהושע (פ״ה) נאמר שבנ״י הצטוו לעשות פסח בהיותם בגלגל, (פרשה זו נקראת כהפטרה של יו״ט ראשון, (פסח גלגל). וצ״ב הרי לפני י״ד שנים של כיבוש וחילוק עדיין לא התחייבו במצות קרבן פסח, ומדוע למרות זאת באותה שנה כן נצטוו.

ו. עוד הקשה שבמלכים (כ״ג) אחרי שהנביא מתאר כיצד יאשיהו המלך טיהר את ירושלים מע״ז, נאמר שיאשיהו ציווה את עמ״י לעשות קרבן פסח, וצ״ב למה ציווה דווקא על מצוה זו.

ז. פסח מצרים היה טעון בלקיחתו בדיקה של ד׳ ימים לפני שחיטתו אבל לדורות אין את החיוב הזה, וצ״ב מדוע רק את קרבן פסח שעשו במצרים נצטוו לבדוק.

ח. הקשה בספר ׳שם עולם׳ מדוע נבחר חודש ניסן לזמן יציאת מצרים.

ט. עוד צ״ב מה הטעם שיציאת מצרים הייתה בדיוק באמצע החודש ביום ט״ו.

תשובות

א. אפשר לומר שמצוות קרבן פסח היא המצווה הראשונה שעמ״י קיים, משום שתוכן המצווה מורה על שייכות לה׳, מפני שמעשה המצווה הוא שחיטת מה שהיה הע״ז של מצרים, ובשחיטה זו עוזבים את הע״ז וממילא אפשר להיות עבדי ה׳, לכן ראויה מצווה זו להיות המצווה הראשונה שבה עמ״י יעבוד את ה׳.

ב. המהר״ל ב׳גור אריה׳ ביאר שמצות קרבן פסח נקראת עבודה, משום שע״י מצווה זו התחילה העבדות של עמ״י לקב״ה, ועבודה היא מלשון עבדות.

ג. אפשר לבאר את דברי המכילתא שהקב״ה ראה שאין לבנ״י במצרים זכויות להגאל וציווה אותם במצוות ברית מילה וקרבן פסח, משום שמצוות אלו הן מצוות שתוכנן עבדות והשתייכות לקב״ה. לכן דווקא מצוות אלו (ולא מצה ומרור) יכולות להוות סיבה לגאולה, משום שהן קושרות את עמ״י לקב״ה.

ד. ׳המשך חכמה׳ מבאר מדוע נצטווה עמ״י על מצות קרבן פסח בשנה השנייה בהיותם במדבר אע״פ שעד כיבושה וחילוקה של א״י לא התחייבו במצוה זו, משום שקרבן פסח עניינו להטהר מע״ז, כמו שנאמר בפסח מצרים ״משכו וקחו לכם״ וביארו חז״ל **משכו ידיכם מעבודה זרה**, וכיון שבאותה שנה נעשה העגל ועבדו ע״ז, התחייבו פעם נוספת בקרבן פסח שעניינו לעזוב את הע״ז ולהיות עבדים לה׳.

ה. ע״פ דבריו ביאר גם מדוע עמ״י נצטווה בשנת הארבעים לעשות פסח אע״פ שעדיין לא כבשו וחילקו את א״י, משום שבאותה שנה חטאו בע״ז של בעל פעור ע״י בנות מואב ושוב היו צריכים לעזוב את הע״ז.

ו. וכן ביאר מדוע אחרי שיאשיהו המלך טיהר את ירושלים מע״ז הוא ציווה לעשות קרבן פסח, כי עניינו של קרבן פסח הוא עזיבת הע״ז.

ז. בזה י״ל מדוע פסח מצרים היה טעון בלקיחתו בדיקה של ארבעה ימים בשונה מפסח דורות, משום שלקיחת הקרבן היא עזיבת הע״ז, ועזיבת הע״ז היא הכניסה לברית עם הקב״ה, וזה היה רק בפסח מצרים.

ח-ט. ׳השם עולם׳ מבאר מדוע נבחר התאריך ט״ו בחודש ניסן לזמן יציאת מצרים, משום שהמצרים עובדים לטלה, והמזל של חודש ניסן הוא טלה, וב-ט״ו בחודש שהוא אמצע החודש המזל הכי בתוקפו, כמו הלבנה שבאמצע החודש היא במילואה. רצה הקב״ה להראות שגם שבזמן שמזלם של המצרים הכי בתוקף אין לזה שום משמעות, משום שרק הקב״ה הוא בעל הכוחות כולם.

כעין דבריו ממש כתבו הראשונים (שמות יב). נביא את דברי הרמב״ן שם: איש שה לבית אבות - טעם המצוה הזאת, בעבור כי מזל טלה בחודש ניסן בכוחו הגדול, כי הוא מזל הצומח, לכך ציווה לשחוט טלה ולאכול אותו, להודיע שלא בכוח מזל יצאנו משם אלא בגזרת עליון. ועל דעת רבותינו שהיו המצרים עובדים אותו, כש״כ שהודיע במצוה הזאת שהשפיל אלוהיהם וכוחם בהיותו במעלה העליונה שלו. וכך אמרו קחו לכם צאן ושחטו אלוהיהם של מצרים.

יש בנותן ענין להביא את ה׳ערוך השולחן׳ (סימן תכט) שביאר דברים אלו בהרחבה: ולמה נבחר החודש הזה, מפני שהמצרים עבדו לטלה שהוא ראש המזלות באפודת העגולה ומזל טלה משמש בחודש ניסן, ופרעה סמך על כוחו ומזלו, ולכן אף כי במכת ברד נשבר לבו הזונה עד שאמר ״ה׳ הצדיק ואני ועמי הרשעים״, מ״מ אח״כ במכת ארבה הרים ראש כדכתיב ״ויגרש אותם״, ובמכת חושך יצא בחוצפה גדולה עד שאמר למשה רבינו ״אל תוסף ראות פני״, והטעם

מפני שאז קרבו ימי ניסן ובטח על מזלו שבחודש הזה. וזהו שאמר הקב"ה למשה "החודש הזה לכם ראש חודשים", כלומר החודש הזה שפרעה ממתין עליו יהיה לכם ראש חודשים, שבזה יתברר כי אין ממש במזלות, וה' הוא האלוקים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת אין עוד, וישראל הם עם סגולתו. ולכן ראשון הוא לכם לחודשי השנה.

שבת הגדול

שבת שלפני פסח נקראת "שבת הגדול", בטעם הדבר כתבו הטור והשו"ע (סימן תל) על שם הנס הגדול שהיה בשבת זו, שהמצרים ראו את בנ"י לוקחים שה שהוא אלוהיהם של מצרים כדי לשחוט אותו, והיו שיניהם קהות על ששוחטים את אלוהיהם ולא היו רשאים לעשות דבר. כמו שנאמר בתורה (שמות ח-כב) כשמשה הסביר לפרעה מדוע הם צריכים לצאת למדבר ואינם יכולים לזבוח לה' בארץ מצרים. "ויאמר משה לא נכון לעשות כן וכו' **הן נזבח את תועבת מצרים לעיניהם ולא יסקלונו**".

א. צ"ב לשם מה היה צורך בנס זה, הרי היה אפשר לקחת את הקרבן בהצנע בלי להתגרות במצרים.

ב. תמהו המפרשים מדוע נקבעה שבת שלפני פסח לזיכרון נס זה, היה צריך לקבוע את הזיכרון לנס ביום י' בניסן שהוא היום בחודש שבו אירע הנס, כמו כל המועדים שנקבעו לפי היום בחודש, ולא לפי היום בשבוע.

ג. עוד צ"ב שהיו צריכים לקרא לשבת זו "שבת הנס הגדול", ולא "שבת הגדול" שמשמעו שהשבת עצמה גדלה.

ד. טעם נוסף שנקראת שבת זו "שבת הגדול", מובא בפוסקים על שם ההפטרה שקוראים בשבת זו, כדוגמת שבתות שנקראות על שם ההפטרה שקוראים בהן,

"שבת נחמו", "שבת שובה", "שבת חזון", ובהפטרת שבת זו נאמר: "הנה אנוכי שולח לכם את אליה הנביא לפני בוא יום ה' **הגדול** והנורא".

ותמהו הפוסקים על ביאור זה שא"כ היה ראוי לקרוא לשבת "שבת וערבה" ע"פ המילה שבה מתחילה ההפטרה "**וערבה** לה מנחת יהודה וירושלים", ולא ע"פ הפסוק המסיים "לפני בוא יום ה' הגדול".

שבת הגדול - תשובות

א. אפשר לומר שבנ"י נצטוו לקחת את הקרבן לעיני מצרים, משום שבמצוה זו נכנסו לברית עם הקב"ה, ולקיחה המצריכה הסתכנות בשביל המצווה יש בה עבודה קשה יותר וברית אמיצה יותר.

לפי זה שמעתי לבאר כמה מדיני קרבן פסח. (לעיל הובא מה'חינוך' טעם אחר בחלק מהדינים, ולקמן יובא הסבר נוסף מהמהר"ל, ושבעים פנים לתורה).

אם היה מי שרצה לאכול את הקרבן בחשאי כדי שהמצרים לא יבחינו, כנגדו התורה ציוותה "ואכלו את הבשר בלילה הזה **צלי אש**". ריחו של צלי אש נודף למרחוק וקרוב לוודאי שהמצרים יבחינו בצליית הקרבן. מובא במד"ר (וארא יט) שהכניס הקב"ה בקרבן פסח של משה רבינו ריח גן עדן והיה ריחו הולך מהלך מ' יום. מסתבר שגם זה גרם שלא יהיה אפשר לאכול את הקרבן בהסתר.

אסור לבשל את הקרבן בסיר באופן שריחו פחות נודף, שהרי נאמר: "אל תאכלו ממנו נא ובשל מבושל במים". וכן נאסר לצלותו רק מעט ולסיים את הכנתו במהירות כדי שהמצרים לא ירגישו, שהרי אסור לאוכלו "נא" שהוא בישול חלקי. אם חשב אדם לעשות בהסתר ולחתוך את הבשר לחתיכות שלא תהיה בולטת צורתו כבר נאמר בתורה: "ראשו על כרעיו ועל קרבו", לצלותו שלם. אפילו עצם אסור לשבור בו כדי שתהיה ניכרת צורתו בזמן האכילה.

ב-ג. בשחיטת השה התברר שאין שום כוח בעולם מלבד כוחו של הקב"ה, כמבואר במדרש רבה (בא טז): בשעה שאמר הקב"ה למשה לשחוט הפסח, א"ל משה ריבון העולם הדבר הזה היאך אני יכול לעשות אי אתה יודע שהצאן אלוהיהן של מצרים הן, שנאמר: "הן נזבח את תועבת מצרים לעיניהם ולא יסקלונו". א"ל הקב"ה חייך אין ישראל יוצאין מכאן עד שישחטו את אלהי מצרים לעיניהם, **שאודיע להם שאין אלוהיהם כלום**, וכן מצינו שעשה, שבאותו הלילה הכה בכוריהם של מצרים ובו בלילה שחטו ישראל פסחיהן ואכלו והיו המצרים רואים בכוריהם הרוגים ואלוהיהן שחוטין ולא היו יכולין לעשות כלום, שנאמר "ומצרים מקברים את אשר הכה ה' בהם כל בכור ובאלוהיהם עשה ה' שפטים".

לפי זה ביאר ה'ירח למועדים' (מאמר ד) מדוע נקבע הזיכרון לנס זה דווקא בשבת ולא בתאריך י' ניסן. ע"י שחיטת השה התברר שאין שום כוח באלוהי מצרים, ורק הקב"ה שולט ומנהיג את הבריאה. גם השבת מעידה על זה שהקב"ה ברא את העולם ואין עוד מלבדו. כידוע שבת היא אות על מעשה בראשית, אנו שובתים ממלאכה כיון שהקב"ה שבת ממלאכה אחר שברא את העולם בשישה ימים. לכן לקיחת הפסח שייכת לשבת דווקא.

מטעם זה השבת נקראת "שבת הגדול" ולא "שבת הנס הגדול", משום שגם שבת עצמה התגדלה ע"י נס זה.

ד. אפשר לבאר מדוע השבת נקראת ע"ש הפסוק בהפטרה "לפני בוא יום ה' **הגדול**", משום שפסוק זה הוא מעין המאורע למה שאירע בשבת זו. בפסוק זה נאמר שה' ישלח את אליהו הנביא לפני בוא הגאולה לבשר על הגאולה, וזה דומה למה שהיה בשבת זו במצרים, שבנס לקיחת השה התחילה הגאולה של עמ"י.

זמן שחיטת קרבן פסח

א. לעיל הובאו דברי רש"י בפרשת ציצית ששמונה חוטים שבציצית הם כנגד **שמונה ימים** ששהו ישראל משיצאו ממצרים עד שאמרו שירה על הים. הקשו המהר"ל (גור אריה) והמושב זקנים לבעלי התוס', הרי בנ"י אמרו שירה בשביעי של פסח, ומיום היציאה עד אמירת השירה ישנם רק ז' ימים ולא ח'.

ב. שחיטת קרבן פסח ואיסור חמץ חיובם הוא מחצות היום של י"ד בניסן, עוד לפני כניסת החג בליל ט"ו. וצ"ב שבשאר המועדים רק בזמן כניסת החג מתחייבים במצוות החג, ולא קודם לכן.

ג. נאמר בנביא יחזקאל (מה-כא): "בראשון **בארבעה עשר יום לחודש יהיה לכם הפסח** חג שבועות ימים מצות יאכלו", והכוונה לחג הפסח. וצ"ב שפסח אינו בארבעה עשר לחודש אלא בחמשה עשר בו.

ד. נאמר בתורה (שמות יב-יח) "**בארבעה עשר יום לחדש בערב** תאכלו מצות", והכוונה לליל ט"ו, וצ"ב למה כתבה התורה בי"ד בערב ולא כתבה ב-ט"ו.

ה. נאמר בהגדה בענין מצות ספור יציאת מצרים: יכול מבעוד יום, ת"ל בעבור זה, לא אמרתי אלא בשעה שמצה ומרור מונחים לפניך. וצ"ב מדוע יעלה על הדעת שתהיה מצוה לספר על ניסי יציאת מצרים לפני זמן כניסת החג. בפרט שכבר נאמר לעיל שהמצוה היא "ביום ההוא" ולא מר"ח, וא"כ מבעוד יום אינו ביום ההוא. (הגרי"ז ביאר שהכוונה שתהיה מצוה לספר בזמן תוספת יו"ט).

ו. בביאור ההו"א שזמן מצות ספור יציאת מצרים יתחיל כבר מבעוד יום כתבו הרבה מהראשונים בפירושם להגדה (רש"י שיבולי הלקט ועוד), שהכוונה מזמן שחיטת הפסח, שנאמר בו (דברים טז): "מועד צאתך ממצרים". וצ"ב מדוע שמצות ספור יציאת מצרים תהיה תלויה בזמן שחיטת קרבן פסח.

ז. מדוע זמן שחיטת קרבן פסח נקראת "מועד צאתך ממצרים", הרי בנ"י יצאו ממצרים ב-ט"ו בניסן בבוקר, ושחיטת הקרבן הייתה ב-י"ד בחצות.

ח. מבואר במשנה בפסחים (פ"ד) שאסור לעשות מלאכה בערב פסח אחרי חצות היום. הקשו הראשונים (פסחים דף נ.) מה טעמו ומקורו של איסור זה.

ט. נפסק ברמ"א (סימן תכט-ב) שאין אומרים בתפילת שחרית בערב פסח את מזמור "למנצח וכו' יענך ה' ביום צרה". וצ"ב מה הטעם ששונה ערב פסח משאר ערבי חג שאומרים בהם "למנצח".

זמן שחיטת קרבן פסח - תשובות

א-ב. המהר"ל בספרו 'גור אריה' (סוף פרשת שלח) ביאר שחלק מדיני פסח חיובם כבר מחצות היום של י"ד, משום ששחיטת הפסח היא עזיבת הע"ז, ודבר זה הוא חלק עיקרי בקרבן, והוא היה ביום י"ד. לכן כבר מחצות היום יש בחינה של פסח, ואפשר לצוות על מצוות החג בזמן זה.

לפי זה ביאר המהר"ל את דברי רש"י: שהיו **שמונה ימים** בין יציאת מצרים עד שאמרו שירה, אע"פ שמיום ט"ו בניסן עד שביעי של פסח יש שבעה ימים, משום שחשבון הימים מתחיל מזמן שבנ"י שחטו את אלוהי מצרים ב-י"ד ניסן, שאז התחילה היציאה מרשות מצרים, ורק גמר היציאה היה ב-ט"ו.

כעין דברי המהר"ל שבערב פסח מחצות יש איזו בחינה של מועד, כתב גם ה'חזקוני' (ויקרא כג-ה): בין הערבים פסח, **ערב יום טוב הראשון, והלילה, נקראו פסח, על שם שעסוקין בקרבן שנקרא כך**, אבל שאר החג מליל ראשון ואילך נקרא חג המצות.

וכן מצאתי בביאור הגר״א על דברי הרמ״א בהלכות אבילות (יו״ד סימן שצט-ג) שרגל מבטל אבילות שלושים, ומותר לכבס ולרחוץ ולהסתפר בערב הרגל אבל רק סמוך לחשיכה. אבל **בערב פסח מותר בכל אחרי חצות, דהיינו מזמן שחיטת הפסח ואילך,** ועדיף שיגלח קודם חצות, הואיל ואחרים אסורים לגלח אחר חצות. בטעם הדבר שמותר בערב פסח כבר אחרי חצות, בשונה משאר הרגלים שמותר רק סמוך לחשיכה, כתב הגר״א: **נראה דחשיב כמו מועד, דקרא חשבו בתוך המועדים,** וכן מדמי בגמרא פ״ד דפסחים (דף נה:) ובפ״ב דמו״ק.

מבואר מדבריו כנ״ל שערב פסח נחשב כמועד בפני עצמו. והמקור לכך הוא ממה שנאמר בתורה בתחילת פרשת המועדים (אמור): ״בחודש הראשון בארבעה עשר לחודש בין הערבים פסח לה״. והכוונה למועד הקרבת קרבן פסח.

וכן מבואר בשל״ה (נר מצוה כד): בערב פסח, יקיים אדם ״שויתי ה׳ לנגדי תמיד״, בכל היום כולו בעבודת השם יתברך ביראה ובאהבה וכו׳. ואח״כ יסתפר לכבוד יום טוב קודם חצות דווקא. ואח״כ **מחצות ואילך הוא יום טוב בשביל קדושת קרבן פסח. ולא יעסוק אלא בעניני החג**. ילך למרחץ ויטבול עצמו לכבוד הרגל אשר בחר בנו מכל העמים.

ג. לפי זה מבואר למה נאמר בנביא יחזקאל שחג פסח הוא **בארבעה עשר לחודש**, משום שכבר אז מתחילה איזו בחינה של החג מפני שאז בנ״י התחילו לצאת מטומאת מצרים ע״י ששחטו את אלוהי מצרים, כמו שכתב המהר״ל.

ד. לפי הנ״ל אפשר לתרץ מדוע כתבה התורה בציווי על מצות מצה, ״**בארבעה עשר יום לחדש בערב** תאכלו מצות״ ולא כתבה ט״ו, שהרי כבר ביום י״ד בחצות היום מתחיל המועד של פסח, ובהמשך יום י״ד יש את המצוה לשחוט את קרבן פסח, א״כ אומרת התורה באותו מועד בערב יש את המצוה לאכול מצות. וצ״ע.

ה-ו. וכן י״ל את ההו״א שאפשר לקיים את מצות ספור יציאת מצרים מבעוד יום, והכוונה לזמן שחיטת קרבן פסח וכמו שביארו הראשונים, משום שמזמן

זה יש איזו בחינה של החג, והייתה הו״א ש״ביום ההוא״ הכוונה לזמן שבו התחילה הגאולה בשחיטת אלוהי מצרים ולא ליום היציאה בפועל דווקא.

ז. לכן זמן שחיטת קרבן פסח ביום י״ד נקרא ״מועד צאתך ממצרים״ אע״פ שיצאו רק למחרת ביום ט״ו, משום שע״י שחיטת הפסח הייתה עזיבת הע״ז שהוציאה את בנ״י מטומאת מצרים, שהיא עיקרה של יציאת מצרים.

נראה להביא כמה מקורות מדברי רבותינו שבשחיטת קרבן פסח התחיל השחרור של בנ״י מטומאת מצרים.

האלשיך (ויקרא כו-יג) על הפסוק: ״אני ה׳ אלוקיכם אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים מהיות להם עבדים ואשבור מוטות עולכם״, כתב: כי מצריים שהיה עולם על צוואריכם, היו להם שתי מוטות להשען, הם מזל טלה ועוזא שרו של מצרים. **ואשברם את הטלה, בשחיטת הפסח הוא טלה ומכת בכורות שעל ידי נשבר כח מזל טלה הוא בכור שיש במזלות**. ושיבור השר שהוא מלאך ונשבר ונדכה על שפת הים, וכו׳, וראוהו מת על שפת הים. הנה ששידדתי גם מה שמעולם המלאכים הוא.

כתב הגריא״ח בפירושו להגדה (פיסקה ״יכול מר״ח״) אי ביום ההוא, **יכול מבעוד יום, בעת שחיטת הפסח התחלת ירידת שרו של מצרים**. והענין כי ע״י אכילת פסח נתקדשו ישראל כמו ע״י אכילת קורבנות... ונמצא שעיקר טהרת הנשמה הייתה ע״י אכילת קרבן פסח, ולכן אכילת פסחים מעכבא יותר מכל הקורבנות. שבכולם אם החלב קיים זורק את הדם, משא״כ בקרבן פסח שעיקרו לאכילה. ולכן זמן אכילתו נמשכת עד חצות, שאז יצאו בני חורין לגמרי בזמן מכת בכורות, ויצאו מטומאת מצרים ע״י זכות קרבן פסח.

ח. בטעם האיסור לעשות מלאכה בערב פסח אחרי חצות, כתב ה׳פני יהושע׳ (פסחים נ) וז״ל: כתיב בפרשת אמור ״אלה מועדי ה״ וסמיך ליה ״בחדש הראשון בארבעה עשר בין הערבים פסח לה״. וא״כ משמע **דמהאי שעתא די״ד לאחר**

חצות איקרי מועד, והיינו לענין איסור עשיית מלאכה כחולו של מועד עכ"ל. מבואר מדבריו כנ"ל שזמן הקרבת הפסח נקרא מועד ואסור במלאכה.[10]

ט. בטעם הדבר שאין אומרים "למנצח" בערב פסח, כתב ה'תרומת הדשן' (סימן פ): משום שחיטת הפסח, ואע"פ ששחיטת הפסח היא לאחר חצות, מ"מ כולא יומא חד מועד הוא. והוכיח מדין זה לחתן ביום חופתו שמהבוקר לא יאמר "למנצח", כי כל יום חופתו חד מועד הוא.

חלק ו'

שביעי של פסח

א. בתורה לא מבואר על מה נקבע שביעי של פסח ליום טוב, וכתב 'הספורנו' (דברים טז-ח) שסיום חג לכשעצמו אינו סיבה לקביעת יו"ט, כמו ששביעי של סוכות אינו יו"ט, (שמיני עצרת הוא רגל בפני עצמו), וא"כ צ"ב על מה נקבע החג.

ב. נאמר בתורה לגבי שביעי של פסח (דברים טז-ח): "ששת ימים תאכל מצות וביום השביעי **עצרת** לה' אלוקיך לא תעשה מלאכה". וצ"ב מה כוונת התורה שיום השביעי הוא עצרת.

ג. הקשה ה'משך חכמה' (שמות יב-טז) מדוע ציווה הקב"ה לבנ"י על חג שביעי של פסח עוד בהיותם במצרים, הרי באותה שנה נהג פסח רק יום אחד. ותירץ שאצל כל העמים יום המפלה של האויב הוא יום חג הניצחון, אבל עמ"י לא ישמחו ויחוגו על מפלת אויביהם, שנאמר: "בנפול אויבך אל תשמח". וכיון שהמצרים טבעו בים ביום שביעי של פסח, לו הייתה התורה מצווה שיעשו חג

---

[10] הפוסקים (סימן רצה) דנו בענין אמירת "ויהי נועם" במוצאי שבת שלפני פסח שחל בשבת, משום שיש איסור עשיית מלאכה בערב פסח אחרי חצות, ואכמ"ל.

בשביעי, היה מקום לחשוב שסיבת החג היא מפלת מצרים. לכן ציוותה התורה על חג עוד בהיותם במצרים לפני שיצאו, להורות שהמפלה של מצרים בים אינה הסיבה שבגללה נקבע החג, שהרי נצטוו עוד לפני שטבעו בים.

אלא שא"כ צ"ב על מה באמת נקבע שביעי של פסח, ולכאורה ממה שכרכה התורה את הציווי על חג זה יחד עם ציווי על החג ביום הראשון, נראה ששניהם מאותו ענין היציאה מצרים, וצ"ב מדוע צריך חג נוסף על יציאת מצרים.

ד. כתב רש"י בשייכות של מצוות ציצית ליציאת מצרים: ושמונה חוטים שבה, כנגד שמונה ימים ששהו ישראל משיצאו ממצרים **עד שאמרו שירה על הים**. וצ"ב מדוע לא כתב **עד שנקרע הים**, הרי קריעת הים היא הדבר העיקרי ביום זה, השירה אמנם נאמרה על קריעת הים, אך היא עצמה אינה העיקר.

ה. מה כוונת רש"י: "שמונה ימים **ששהו** ישראל", מה הביאור בלשון שהו.

ו. מובא במדרש רבה (כג-א) על הפסוק "אז ישיר משה": הה"ד (תהלים צג) "נכון כסאך מאז", אע"פ שמעולם אתה, לא נתיישב כסאך ולא נודעת בעולמך עד שאמרו בניך שירה, לכך נאמר נכון כסאך מאז. משל למלך שעשה מלחמה ונצח ועשו אותו אגוסטוס, א"ל עד שלא עשית המלחמה היית מלך עכשיו עשינוך אגוסטוס, מה יש כבוד בין המלך לאגוסטוס, אלא המלך עומד על הלוח ואגוסטוס יושב, כך אמרו ישראל, באמת עד שלא בראת עולמך היית אתה, משבראת אותו אתה הוא, אלא כביכול עומד שנאמר "עמד וימודד ארץ", אבל משעמדת בים **ואמרנו שירה לפניך באז, נתיישבה מלכותך וכסאך נכון, הוי נכון כסאך מאז באז ישיר.** וצ"ב מדוע ע"י אמירת השירה נתיישבה מלכות ה'.

ז. אחרי שירת הים בתפילת שחרית מוסיפים ג' פסוקים מהנ"ך: "כי לה' המלוכה ומושל בגויים", (תהלים). "ועלו מושיעים בהר ציון לשפוט את הר עשיו והייתה לה' המלוכה" (עובדיה). "והיה ה' למלך על כל הארץ ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד" (זכריה). וצ"ב מה השייכות של פסוקים אלו לשירת הים.

ח. מה ההבדל בין מלך למושל הנזכרים בפס׳ ׳כי לה׳ **המלוכה ומושל** בגוים׳.

ט. מה כוונת המדרש ״ואמרנו שירה לפניך **באז**״, הרי המילה **אז** מתארת את הזמן שאמרו את השירה, אבל היא עצמה אינה חלק מעצם השירה.

י. בסוף אמירת השירה כופלים את הפסוק ״ה׳ ימלוך לעולם ועד״. בטעם הדבר כתב ה׳אבודרהם׳ משום שבכל סיום ענין בתפילה צריך לכפול את הפסוק האחרון, ומטעם זה כופלים גם את הפסוק האחרון של פסוקי דזמרה ״כל הנשמה תהלל יה הללויה״.

וצ״ב שהרי אנו נוהגים להוסיף את הפסוק ״כי בא סוס פרעה ברכבו ובפרשיו בים״ אחרי הפסוק ״ה׳ ימלוך לעולם ועד״, וזה ע״פ דברי האר״י המובאים ב׳משנה ברורה׳ (סימן נא-יז) שפסוק זה הוא חלק מהשירה, דלא כשיטת הגר״א שפסוק זה אינו חלק מהשירה. וא״כ למנהגינו היה צריך לכפול את הפסוק ״כי בא סוס פרעה״, ולא את הפסוק ״ה׳ ימלוך לעולם ועד״.

יא. ה׳משנה ברורה׳ (שם) הביא בשם האר״י שצריך לומר את הפסוק ״ה׳ ימלוך לעולם ועד״ מלבד בלשון הקודש גם בלשון תרגום, וצ״ב טעם הדבר.

יב. בברכת ״גאל ישראל״ שבתפילות ערבית שחרית מובאים שני פסוקים מהשירה: ״מי כמוכה באלים ה׳ מי כמוכה נאדר בקודש״. ו״ה׳ ימלוך לעולם ועד״. וצ״ב מדוע נבחרו לומר דווקא פסוקים אלו מכל השירה.

טו. נאמר בהגדה: אילו קרע לנו את הים, ולא העבירנו בתוכו בחרבה, דיינו. וצ״ב איזו תועלת יש בקריעת הים בלי שבנ״י יעברו בתוכו בחרבה.

יסוד ו׳ - שביעי של פסח

נראה לומר שעיקר ענינו של שביעי של פסח אינו נס קריעת הים, אלא אמירת השירה. באמת השירה נאמרה על גאולת מצרים כולה, אבל כיון שקריעת הים הייתה גמר הגאולה, לכן נאמרה השירה רק לאחר קריעת הים.

וכך מפורש בירושלמי (פסחים פ״י ה״ו): כתיב ״בפרוע פרעות בישראל בהתנדב עם ברכו ה״. התנדבו ראשי עם, כשהקב״ה עושה לכם ניסים, תהו אומרין שירה. התיבון הרי גאולת מצרים, (פירוש שבגאולת מצרים לא אמרו שירה אלא על הים), שנייא היא שהיא תחילת גאולתן. וביארו שם המפרשים שגאולת מצרים הייתה התחלת הגאולה ולא הושלמה עד קריעת הים. וכוונת הירושלמי שהשירה שנאמרה אחר קריעת הים באמת מתייחסת לכל הגאולה שהתחילה במצרים ונגמרה בקריעת הים.

מבואר בדברי הירושלמי שקריעת ים סוף היא גמר גאולת מצרים, והשירה שנאמרה אחרי קריעת הים נאמרה על גאולת מצרים כולה.

כתב בספר ׳מזמור לדוד׳ (מאמר טו) הטעם הפשוט שלא נגמרה הגאולה עד קריעת הים, הוא משום שכל זמן שפרעה ומצרים עדיין חיים וקיימים ויכולים לרדוף אחריהם ולהחזיר אותם לעבדות, אין זה גמר הגאולה של הגוף. אבל בספר ׳צרור המור׳ (בשלח יד-לא) ביאר שגם בגאולה הרוחנית של עמ״י הייתה תוספת בקריעת הים. שכתב: וזה הטעם בעצמו שלא אמרו שירה בצאתם ממצרים. כי ראוי היה ליוצאים מעבדות לחירות לשיר שירה מיד, ולתת הודאה למי שהוציאם משעבוד לגאולה. אבל לא היו יכולין לומר שירה, לפי שלא היה להם שמחה שלימה וכו׳. ולכן אחר שראה משה שני דברים מחודשים בישראל שקנו שני תשועות. **תשועת הגוף ותשועת הנפש**. תשועת הגוף אשר הצילם מיד רודפיהם ולהם רמה בים. **תשועת נפשית שקנו קנין האמונה בנפש ויראת ה׳ אוצרו**, וכו׳. סמך מיד אז ישיר משה ובני ישראל ולא קודם לכן, עכ״ל.

השירה היא השיא של גאולת מצרים, כמפורש במדרש (מובא ברש"י שיר השירים ב-יג) על הפסוק "הניצנים נראו בארץ עת הזמיר הגיע, וקול התור נשמע בארצינו": "הניצנים נראו בארץ", הרי משה ואהרן מוכנים לכם לכל צרכיכם. "עת הזמיר הגיע" **שאתם עתידים לומר שירה על הים** וכו'. "וקול התור" **קול שהגיע זמן יציאתכם ממצרים**, עכ"ל. מבואר במדרש שבגלל שהגיע הזמן לומר שירה לכן הגיע זמן הגאולה כדי שיוכלו לומר שירה.

בביאור מעלתה הגדולה של השירה האריך בספר 'מזמור לדוד' (מאמר טו) ע"פ דברי הגר"א המובאים בספר 'קול אליהו' על הפסוק (דברים לג-ה): "ויהי בישרון מלך בהתאסף ראשי עם יחד שבטי ישראל": **ארבע פעמים קבלו ישראל את מלכותו עליהם, אחד בים** וכו' בים כתיב: "זה קלי ואנוהו וכו' **ה' ימלוך לעולם ועד**", וזהו שאמר "ויהי בישורון מלך", ר"ל **שהמליכו ישראל את הקב"ה עליהם בשירה** (וזהו בישורון), שאמרו "ה' ימלוך לעולם ועד".

מבואר בדברי הגר"א שבאמירת השירה בנ"י המליכו את הקב"ה עליהם. וכך מפורש בברכת "גאל ישראל" בתפילת שחרית: **שירה חדשה שבחו גאולים** לשמך על שפת הים, יחד כולם **הודו והמליכו** ואמרו "**ה' ימלוך לעולם ועד**". ודבר זה שקבלו ישראל עליהם את הקב"ה למלך הוא עיקר עניינה של השירה.

אלא שצ"ב מדוע דווקא אחרי קריעת הים הגיעו ישראל לדרגה כ"כ גבוהה של אמירת השירה. כעין זה הקשה הנצי"ב על הפסוק: "**ויירא ישראל** את היד הגדולה אשר עשה ה' במצרים, **וייראו העם את ה', ויאמינו בה' ובמשה עבדו**", מאיזה דבר התפעלו בנ"י לאחר קריעת הים יותר ממה שכבר ראו במצרים בעשרת המכות. וכן צ"ב איזו אמונה נוספה במשה רבינו יותר מאשר קודם.

וביאר הנצי"ב: אלא הענין כמו שדרשו במכילתא "היד הגדולה" שהיו חמישים מכות או מאתיים מכות והגיע לכל אחד מרודפי ישראל מיתה משונה לפי מעשיו שהרעו לישראל בהיותם בקרבם וכו', ומי שנתחייב ע"פ רשעו נטבע וגם מת

בהשגחה במיתה הראויה לעונשו, **ומזה בפרט נודע להם השגחתו יתברך בפרטות על כל יחיד** אפילו על גויים מכל שכן על עמו ישראל.

והוסיף שם על המשך הפסוק "ויאמינו בה' **ובמשה עבדו**": שעד כה היה מקום עדיין לחשוב אולי כח משה בכישוף או בידיעת שמות הקודש גדול כ"כ לעשות כל המכות וגם קריעת ים סוף, אבל עתה **שראו הגמול לכל אחד בהשגחה לפי מעשיו האמינו כי אך יד ה' הוא**, ומשה הוא עבדו, ולא משה מדעתו ח"ו.

מבואר בדבריו שמתוך שראו ישראל את יד ה' וההשגחה הגדולה כיצד כל מצרי קיבל את עונשו באופן מדויק כפי שהוא הרע לישראל, נתחזקה אמונתם בה', ולכן כתוב "ויאמינו בה' ובמשה עבדו". ומתוך שנוספה להם דרגה באמונה עלה בלבם לומר שירה, והשירה באה מתוך הבנה יותר עמוקה באמונה בקב"ה.

בשירה לא מוזכר הנס של קריעת הים שעל ידו ניצלו בנ"י ממצרים, מלבד בפסוק אחד "וברוח אפיך נערמו מים, נצבו כמו נד נוזלים, קפאו תהומות בלב ים", ורוב השירה היא על איבוד מצרים, והדבר צ"ב. לפי דברי הנצי"ב אפשר לתרץ כיון שענישת המצרים בדקדוק היא מה שעוררה לאמירת השירה, לכן היא מודגשת בשירה יותר מעצם נס קריעת הים.

במשנה באבות (פ"ה מ"ד) כתוב שעשרה ניסים נעשו לאבותינו על הים. וכתב רש"י: והן כמנין לשונות מפלתן הכתוב בויושע. רמה בים. ירה בים. טובעו בים סוף. תהומות יכסיומו. ירדו במצולות כמו אבן. תרעץ אויב. תהרוס קמיך. יאכלמו כקש. כסמו ים. צללו כעופרת. הרי עשר נפילות.

וצ"ב מה הטעם שכתבה התורה הרבה לשונות של מפלה למצרים. לפי דברי הנצי"ב שבקריעת הים ראו ישראל את דין ה' המדוקדק שכל מצרי נענש בדיוק כפי שהוא עשה לישראל, מידה כנגד מידה, אפשר לבאר שלכן נאמרו הרבה לשונות של מפלה כי לכל מצרי הייתה מפלה מיוחדת לו.

תירוץ השאלות ע"פ יסוד ו'

א-ב. עיקר קביעותו של יום שביעי של פסח הוא על אמירת השירה ולא על נס קריעת ים סוף, כי אמירת השירה הייתה על גאולת מצרים כולה, והייתה מתוך רוממות רוחנית גבוהה ואמונה בה'.

לכן נקרא החג **עצרת** ע"ש שנעצרו בו ישראל, כמו שכתב הספורנו: וביום השביעי עצרת, **נעצרו בו ישראל יחדיו לעבודת הקל יתעלה ושרו לו שירה** בשביעי של חג המצות, לפיכך נקדש אותו היום ולא נעשה מלאכה, כי לולי זה לא היה השביעי קדוש עכ"ל. לפי דבריו י"ל שבזה שהתורה קראה לחג "עצרת" היא הורתה את סיבת החג, משום שנעצרו בו ישראל להודות לקב"ה.

ג. ע"פ הנ"ל אפשר לתרץ את דרכו של ה'משך חכמה', שיו"ט ראשון נקבע על היציאה ממצרים, ושביעי של פסח נקבע על אמירת השירה, וכיון שהשירה נאמרה על יציאת מצרים כולה ולא רק על נס קריעת הים, לכן היא שייכת גם ליום היציאה, ויכלה התורה לצוות מראש על שני החגים של פסח כבר במצרים. (לקמן חלק ז-ב בסופו נתבאר עוד בדברי ה'משך חכמה').

ד-ה. לכן כתב רש"י שמונה ימים ששהו ישראל **עד שאמרו שירה**, ולא כתב עד קריעת הים, משום שהשירה היא עיקרו של יום יותר מקריעת הים.

ולכן כתב **ששהו**, משום שבאמת אמירת השירה היא על גאולת מצרים כולה, והיו צריכים לאומרה מיד בליל פסח, אבל הם שהו וחיכו מלאומרה עד אחר קריעת הים שהיא גמר הגאולה.

ו. זה הביאור בדברי המדרש שע"י השירה נשלמה מלכות ה', משום שאמנם ביציאת מצרים בנ"י נעשו עבדים לה', אבל בקריעת הים כשראו את יד ה' הגדולה, הם קבלו את מלכות ה' ברצון, כמו שאומרים בברכת 'אמת ואמונה' בתפילת מעריב "**ומלכותו ברצון קבלו עליהם**". וכמו שביאר הגר"א את הפסוק

"ויהי בישורון מלך": **שהמליכו ישראל את הקב"ה עליהם בשירה** (וזהו בישורון), שאמרו "ה' ימלוך לעולם ועד".

ז. לפי זה מובן למה מוסיפים אחר השירה שלושה פסוקים של מלכות, משום שבשירה בנ"י המליכו את הקב"ה עליהם, במה שאמרו "ה' ימלוך לעולם ועד".

ח. ההבדל בין מלך למושל הוא, שמלך מתמנה ברצון העם, ומושל הוא בעל כורחם. אחרי שעמ"י קיבל את מלכות ה' מרצון, כמו שאומרים בתפילת מעריב "**ומלכותו ברצון קיבלו עליהם**", מוסיפים את הפסוק "כי לה' המלוכה ומושל בגויים" להדגיש שהגויים אינם רוצים את מלכות ה', ולכן הוא מושל עליהם בעל כורחם, אבל לעתיד לבוא "ועלו מושיעים בהר ציון" ואז גם הגויים יכירו במלכות ה' "והייתה לה' המלוכה".

ט. זו הכוונה שאמרו שירה **באז**. המילה **אז** מבטאת שהדבר נעשה מרצונם, כמו שביאר רש"י **אז עלה בליבם** לומר שירה. עלה בליבם הכוונה שהדבר היה מרצונם, שקבלו את מלכות ה' ברצון, ולכן זו המלכה ולא ממשלה בכפיה.

י-יא. לפי זה אפשר לבאר את מנהגינו לכפול את הפסוק "ה' ימלוך לעולם ועד", אע"פ שאנו סבורים שהפסוק "כי בא סוס פרעה" שנאמר אחריו גם הוא חלק מהשירה, וכן מה שנוהגים לומר "ה' ימלוך לעולם ועד" בלשון תרגום, משום שפסוק זה הוא העיקר של השירה כולה, שענינה המלכת ה', ולכן מדגישים פסוק זה כמה פעמים.

יב. וכן מבואר מדוע מכל השירה נבחרו דווקא הפסוקים "מי כמוכה" ו"ה' ימלוך", משום שעיקר אמירת השירה היא חיזוק האמונה והמלכת הקב"ה ופסוקים אלו מבטאים שני ענינים אלו.

טו. לפי הנ"ל אפשר לבאר את מה שאומרים בהגדה: אילו קרע לנו את הים ולא העבירנו בתוכו בחרבה, דיינו. שכוונת הדברים היא לניסים הרבים שהיו בקריעת הים, שהיו חלק ממה שהביא את בנ"י להכיר שהקב"ה הוא מלך על

הכל, ויכולתו וגבורתו היא לאין תכלית, עד שאחרי שהמצרים טבעו בים בנ״י קיבלו את מלכות ה׳ עליהם.

חשיבות אמירת השירה בפסוקי דזמרה

א. מובא במשנ״ב (סימן נא-יז) בשם ה׳זוהר׳: ויאמר שירת הים בשמחה וידמה בדעתו כאילו באותו היום עבר בים, והאומר בשמחה מוחלין לו עונותיו. החיד״א (׳יוסף אומץ׳ רפא) כתב בשם ספר ׳חרדים׳ שאמירת השירה בשמחה ובניגון כמו שאמרו ישראל בשעת קריעת הים, היא מהדברים המכפרים בלי סיגוף ועינוי. וצ״ב מה המעלה הגדולה באמירת השירה שכ״כ הפליגו בשבחה.

ב. מבואר בדבריהם שיש מעלה מיוחדת באמירת השירה בשמחה מה שלא נאמר על שאר חלקי התפילה, וצ״ב טעם הדבר.

ג. בברכת ״גאל ישראל״ בתפילת ערבית ושחרית מודגש שהשירה נאמרה בשמחה, כמו שאומרים: ״משה ובני ישראל לך ענו שירה **בשמחה רבה**״, וצ״ב מדוע מוזכר פרט זה שהשירה נאמרה בשמחה.

אפשר לבאר את חשיבות אמירת השירה, ובפרט מה שראוי לאומרה בשמחה, ע״פ הנ״ל שבשירה בנ״י המליכו את ה׳ עליהם, וקבלת מלכות צריכה להיות מרצון, שבכפיה אין זו מלכות אלא ממשלה, א״כ האומר שירת הים מתוך שמחה מקבל עליו את מלכות ה׳ ברצון. לכן גם מוזכר בנוסח התפילה שהשירה נאמרה בשמחה, משום שהשמחה מבטאת את ההמלכה המושלמת.

שירת הים

א. כתוב במדרש: ראתה שפחה על הים מה שלא ראו הנביאים יחזקאל וישעיה. וצ״ב כיצד הגיעו בנ״י לדרגה כ״כ גבוהה של נבואה ע״י קריעת הים.

ב. בגמ׳ מגילה (דף י:) כתוב: בקשו מלאכי השרת לומר שירה לקב״ה על קריעת ים סוף, אמר להם הקב״ה מעשה ידי טובעים בים ואתם אומרים שירה. הקשו רבים שמבואר מגמ׳ זו שלא ראוי לומר שירה על טביעת המצרים בים, וא״כ כיצד בנ״י אמרו שירה על טביעת מצרים.

ג. בב״י ובט״ז (סימן תצ) מובא בשם המדרש שהטעם שאין אומרים הלל שלם בשביעי של פסח הוא, כי ביום זה טבעו מצרים בים, ואמר הקב״ה ״מעשה ידי טובעים בים ואתם אומרים שירה״.[11] וצ״ב הרי בנ״י אמרו שירה, וע״כ שכלפי אמירת שירה של בנ״י אין את הטענה של ״מעשה ידי טובעים בים״, וא״כ מדוע לא תקנו לומר הלל שלם בשביעי של פסח.

ד. במדרש שמות רבה (פרשה כג-ד) כתוב: ״אז ישיר משה״, הה״ד (משלי לא) ״פיה פתחה בחכמה ותורת חסד על לשונה״. מיום שברא הקב״ה את העולם ועד שעמדו ישראל על הים לא מצינו אדם שאמר שירה להקב״ה אלא ישראל. ברא אדם הראשון ולא אמר שירה, הציל אברהם מכבשן האש ומן המלכים ולא אמר שירה, וכן יצחק מן המאכלת ולא אמר שירה, וכן יעקב מן המלאך ומן עשו ומן אנשי שכם ולא אמר שירה, כיון שבאו ישראל לים ונקרע להם מיד אמרו שירה לפני הקב״ה, שנאמר ״אז ישיר משה ובני ישראל״ הוי פיה פתחה בחכמה, אמר הקב״ה לאלו הייתי מצפה, ואין אז אלא שמחה שנאמר ״אז ימלא שחוק פינו״. וצ״ב מדוע באמת לא אמרו צדיקים אלו שירה.

ה. עוד צ״ב הרי צדיקים אלו אמרו שירה. אדם הראשון אמר את ״מזמור שיר ליום השבת״. אברהם אבינו אמר את מזמור ״משכיל לאיתן האזרחי״, ומשה רבינו אמר את י״א המזמורים בתהילים של ״תפילה למשה״.

---

[11] וצ״ב שבגמ׳ בערכין (דף י:) כתוב שלא אומרים הלל שלם בפסח כמו בסוכות, משום שפסח אינו חלוק בקורבנותיו. תירץ ה׳ישועות יעקב׳ (תצ-א) שיש שני דינים באמירת הלל: **א.** מחמת יום טוב. **ב.** מחמת נס. והגמ׳ מפרשת מדוע לא אומרים הלל שלם מחמת היו״ט, והטעם שהובא במדרש הוא לבאר מדוע לא אומרים הלל מחמת נס.

שירת הים - תשובות

א. עמ"י זכה לדרגת נבואה כ"כ גבוהה עד שראתה שפחה על הים מה שלא ראו הנביאים יחזקאל וישעיהו, משום שע"י קריעת הים גדלה האמונה שלהם בקב"ה, ומכוח האמונה הגדולה זכו לנבואה זו. (אמנם הנביאים הגיעו לדרגות גבוהות באמונה ע"י עבודת עצמם, ואילו בנ"י הגיעו לדרגה גבוהה משום הניסים הגדולים שראו, אך סו"ס כיון שבנ"י הגיעו לדרגה כ"כ גבוהה של אמונה, זכו לנבואה יותר מאותם נביאים).

ב. לכן כשבנ"י אמרו את השירה לא הייתה עליהם את הטענה שהייתה כלפי המלאכים, "מעשה ידי טובעים בידם ואתם אומרים שירה", משום שאצל בנ"י אמירת השירה הייתה המלכת הקב"ה שבאה מתוך הכרה גבוהה יותר של אמונה בקב"ה, ולא הייתה אמירת השירה על טביעתם של המצרים, אבל המלאכים שהינם "עומדים" ואין אצלם עליה ותוספת אמונה, והשירה שרצו לשיר היא על טביעתם של מצרים, ממילא על שירתם יש מקום לטענה "מעשה ידי טובעים בים ואתם אומרים שירה".

ג. וכן יש לתרץ מדוע אע"פ שבנ"י אמרו שירה אנו לא יכולים לומר הלל שלם, משום שרק אחרי קריעת הים שהייתה תוספת אמונה בקב"ה יכלו לומר שירה, אבל אנו שאין לנו הוספה באמונה בקב"ה איננו יכולים לומר הלל.

ד-ה. וכן י"ל את דברי המדרש שלא היה מי שאמר שירה עד שבאו בנ"י ואמרו שירה, אע"פ שאדם הראשון ואברהם ועוד צדיקים אמרו שירה, מ"מ בשירה שלהם לא הייתה תוספת אמונה והמלכת ה', אלא רק הודאה על נס[12].

---

[12] לפי זה אפשר לבאר את מה שאומרים בתפילה "שירה **חדשה** שבחו גאולים", וצ"ב מדוע מכנים את השירה "**שירה חדשה**". וי"ל שעד שבנ"י אמרו שירה לא היה מי שהמליך את הקב"ה בשירה, ולגבי ענין המלכת ה' הוי "שירה חדשה".

חלק ז׳ - גמר גאולת הגוף והנפש

חלק א׳ - הלל בליל פסח

בחלק ו׳ הובאו דברי הירושלמי בפסחים (פ״י ה״ו): ״בפרוע פרעות בישראל בהתנדב עם ברכו ה״. כשהקב״ה עושה לכם ניסים תהו אומרין שירה, התיבון הרי גאולת מצרים, (פירוש שבגאולת מצרים לא אמרו שירה אלא על הים), שנייא היא שהיא תחילת גאולתן. וביארו שם המפרשים שגאולת מצרים הייתה התחלת הגאולה ולא נגמרה עד קריעת הים. מבואר בירושלמי שלא אמרו שירה עד אחר קריעת הים שאז היה גמר הגאולה.

וצ״ב שמפורש במדרשים שבנ״י אמרו שירה גם בליל פסח. במדרשים על תהילים (מזמור קיג) כתוב: אמרה כנסת ישראל לפני הקב״ה נזכרתי אני שעשית לי נסים במצרים והייתי מנגנת לך על ידי אותן ניסים, **ואמרתי לך שירים וזמרים באותה הלילה, שנאמר: השיר (הזה) יהיה לכם כליל התקדש חג. ואימתי בשעה שהרגת בכורי מצרים בלילה,** שנאמר ויהי בחצי הלילה, הוי אומר נגינתי בלילה, **באותה הלילה שגאלתנו והוצאתנו לחירות**, שהיינו עבדים לפרעה, וגאלתנו ועשיתנו לך לעבדים, לכך נאמר הללו עבדי ה׳, ולא עבדי פרעה.

עוד מובא שם: ״הללויה הללו עבדי ה״. זהו שאמר הכתוב ״פיה פתחה בחכמה ותורת חסד על לשונה״. אתה מוצא כ״ו דורות משברא הקב״ה את עולמו עד שיצאו ישראל ממצרים, ולא אמרו הלל, **עד שיצאו משעבוד מצרים, שהיה של טיט ולבנים ואמרו הלל, ואימתי אמרו בשעת מכות בכורות.** עמד פרעה והלך אצל משה ואהרן בלילה, שנאמר ״ויקרא למשה ולאהרן לילה״, היה דופק פרעה על פתחיהן של משה ואהרן בלילה, ואמר להם קומו צאו מתוך עמי, אמרו לו שוטה וכי בלילה אנו עומדין, וכי גנבים אנו שנלך בלילה, בבוקר אנו יוצאין, שכך אמר לנו הקב״ה, ״ואתם לא תצאו איש מפתח ביתו עד בקר״. א״ל הרי כבר מתים כל מצרים, שנאמר: ״כי אמרו כולנו מתים״. אמרו לו מבקש אתה לכלות

המכה הזאת, אמור הרי אתם בני חורין, הרי אתם ברשותכם, ואין אתם עבדי, אלא עבדי ה׳, התחיל פרעה צווח ואומר לשעבר הייתם עבדי, אבל עכשיו הרי אתם בני חורין, הרי אתם ברשותכם, הרי אתם עבדי ה׳, **וצריכים אתם להללו שאתם עבדיו, שנאמר: ״הללויה הללו עבדי ה״**, וכן הוא אומר: ״כי לי בני ישראל עבדים״, וכן הוא אומר: ״השיר יהיה לכם כליל התקדש חג״.

ואין לתרץ שחלוק הלל משירה, ובנ״י אמרו הלל בליל פסח ולא אמרו שירה, משום שבמדרש בפרשת בשלח כתוב שאמרו גם שירה בליל פסח: ״את השירה הזאת״, וכי שירה אחת היא והלא עשר שירות הן, **הראשונה שנאמרה במצרים,** שנאמר ״השיר יהיה לכם כליל התקדש חג״. **השנייה שנאמרה על הים,** שנאמר ״אז ישיר משה״.

ולא נראה שהירושלמי חולק על מדרשים אלו, שהרי מהירושלמי גם נראה שאמרו שירה (פסחים פ״ה): כשם שניתן כח בקולו של משה כך ניתן כח בקולו של פרעה. והיה קולו מהלך בכל ארץ מצרים מהלך ארבעים יום, ומה היה אומר ״קומו צאו מתוך עמי״. לשעבר הייתם עבדי פרעה מיכן והילך אתם עבדי ה׳. **באותה שעה היו אומרים: ״הללויה הללו עבדי ה״, ולא עבדי פרעה**. וא״כ דברי הירושלמי סותרים אהדדי.

בספר ׳משולחנו של רבי אליהו ברוך׳ תירץ עפ״מ שנתבאר שהיו במצרים שתי גאולות, גאולת הגוף וגאולת הנפש, ועל כל אחת מהן אמרו בנ״י שירה בנפרד. וא״כ י״ל שדברי הירושלמי שהשירה נאמרה על הים ולא במצרים כי השירה נאמרה על הגאולה כולה, כוונתו רק כלפי הגאולה שהושלמה בים, אבל כלפי הגאולה שהושלמה במצרים באמת נאמרה שירה במצרים.

אפשר לבאר את תירוצו בשני אופנים הפוכים: **א.** אפשר לומר שגאולת הגוף הושלמה במכת בכורות אחרי שפרעה הכריז שהוא משחרר את בנ״י ואינם עבדיו, ואילו גאולת הנפש הושלמה רק אחרי שהתעלו והתרוממו בקריעת הים.

(כמו שהובא לעל מדברי הנצי״ב, ע״י שראו את דין ה׳ המדוקדק עם כל מצרי בדיוק כמו שהרע להם, התחזקו באמונתם וזה היה גמר הגאולה).

ב. אך יותר נראה לומר להיפך שגאולת הנפש הושלמה במכת בכורות, בשעה שאמר פרעה (מובא במדרשים) לשעבר הייתם עבדי ועכשיו הרי אתם בני חורין, אין אתם עבדים אלא של הקב״ה. באותה שעה פקע מהם שם עבדי פרעה ונהיו עבדי הקב״ה שזוהי גאולתם הרוחנית. (כמו שנתבאר ביסוד א׳ מדברי הגר״ח). אבל גאולת הגוף לא הושלמה אלא בקריעת הים אחרי שהמצרים טבעו ואינם יכולים עוד להחזיר את בנ״י לשעבוד וכמו שביארו המפרשים.

הקשה הגרש״ז אויערבך, בגמ׳ במגילה (דף יד.) כתוב שבפורים לא אומרים הלל (בשונה מפסח שאומרים הלל), משום שהתם (פסח) ״הללו עבדי ה״ ולא עבדי פרעה, אלא הכא (פורים) אכתי עבדי אחשורוש אנן. וצ״ב הרי רק בטביעת מצרים בים נשלמה גאולת הגוף, וא״כ כיצד אמרו הלל כבר בליל פסח.

לפי מה שנתבאר באופן השני אפשר לתרץ שאת ההלל בליל פסח בנ״י אמרו על גאולת הנפש שנגאלו מלהיות עבדי פרעה בעצמותם, ולא על גאולת גופם היינו השחרור מעבדות בפועל שהושלמה בטביעת המצרים בים.

אפשר לתרץ קושיא זו גם באופ״א, שאמנם גאולת הגוף לא נשלמה עד אחר שהמצרים טבעו בים, אבל מ״מ יכלו לומר הלל, משום שסוף סוף הם כבר אינם עבדי פרעה, שהרי פרעה הכריז לאחר מכת בכורות שהוא משחרר את בנ״י, והם אינם עבדיו אלא עבדי ה׳. ומה שמבואר בדברי רבותינו שלא נשלמה גאולת הגוף עד קריעת הים, הכוונה שכיון שיכל פרעה להחזיר אותם אין זו גאולה שלימה, אבל סו״ס אינם עבדי פרעה, משא״כ בישועת פורים עדיין היו עבדי אחשורוש.

חלק ב׳ - שני שלבים ביציאת מצרים

א. יציאת מצרים הייתה מורכבת משני שלבים, השלב הראשון היה היציאה בפועל ממצרים ביום ט״ו בניסן, והשלב השני היה בענישת המצרים כשטבעו בים שהיה שבעה ימים אח״כ. צ״ב מדוע נחלקה יציאת מצרים לשניים ולא הושלמה כולה בארץ מצרים, הרי יכל הקב״ה להרוג את המצרים בעודם בארץ מצרים, ולא היה צורך להוליכם לים סוף כדי להורגם.

ב. משה ביקש מפרעה שישחרר את בני ישראל לשלושה ימים בלבד, כמו שנאמר בתורה (שמות ה א-ג): ״ויאמרו אל פרעה כה וכו׳ **נלכה נא שלושת ימים במדבר** ונזבחה לה׳ אלוקינו״. וצ״ב מדוע משה לא ביקש מפרעה לשחרר את בנ״י שחרור לעולם, מדוע היה צריך לגנוב את דעתו ולבקש שחרור לזמן בלבד.

ג. בנ״י ביקשו מהמצרים כלי זהב וכסף בהשאלה, כמו שנאמר ״וישאלו איש מאת רעהו״, וצ״ב מדוע לא בקשו מהם את ממונם במתנה גמורה.

בדרשות הר״ן (דרוש יא) הקשה את שתי הקושיות הנ״ל (ב-ג), ז״ל: אחר אשר פקד ה׳ את בני ישראל, ורצה להצילם מיד מצרים, ולהנחילם את הארץ, וציווה למשה שיאמר אל זקני ישראל כמו שאמר: ״פקוד פקדתי אתכם וגו׳ ואומר אעלה אתכם מעני מצרים וגו׳ אל ארץ זבת חלב ודבש״. **מאי טעמא לגנוב דעתו של פרעה כלל**, שיאמרו לו ״אלהי העברים נקרא עלינו ועתה נלכה נא דרך שלשת ימים״, והנה זה דרך העבדים שאין ידם תקיפה, שרוצים לברוח, ומתנכלים על אדוניהם לברוח, **ולמה משה ואהרן שהיו שלוחי ה׳, לא יאמרו אל פרעה ביד רמה, שהגיע קיצם של ישראל ליגאל, ושלא ישתעבד בהם עוד**, היד ה׳ תקצר מהכניע לבו של פרעה להודות הדבר גם כי יאמרו אליו בפירוש, הלא אם לא יספיקו בזה עשר מכות, יוסיף עוד עליהם כהנה.

עדיין נשאר לנו מקום ספק גדול, באמרו: ״דבר נא באזני העם **וישאלו** איש מאת רעהו וגו׳ כלי כסף וכלי זהב״. וזה באמת יראה ענין זר או תמוה מאד,

שאע״פ שאנשי מצרים היו חייבים להם שכרן שנשתעבדו בהם כמו שאמרו בסנהדרין (דף צא.), **לא היו ראויים לבא עליהם בעקבה ובדרכים של אנשי רמיה.** שאפילו לא היתה ידם תקיפה עליהם, לא היה ראוי לעשות כן, וכ״ש אחר שיד הי״ת תקיפה וחזקה עליהם, למה הוצרכו לעשות כן, כי אם לומר תנו לנו שכרינו שנשתעבדתם בנו כך וכך ממון. והרי אמרו חז״ל (ב״ק דף כז:) אל תיכנס לחצר חברך ליטול את שלך שלא ברשות שלא תראה עליו כגנב, אלא שבור את שיניו ואמור לו שלי אני נוטל. (יעוין תירוצו בהערה [13]).

בספר ׳מזמור לדוד׳ (מאמר ח) הביא ביאור נוסף מ׳דרשות בית דוד׳ לגאון רבי דוד טעבל (מאמר יב) שכתב: וכזאת קרה להם גם בהיותם במצרים כי בלתי אפשרי היה להשפיל שרו של מצרים, **כי לא נטהרו מעבודתו ועודנו לא שבו בתשובה שלימה לה׳**, ולזאת היה בלתי אפשר לצוות לפרעה שישלח את בנ״י לחופשי מכל וכל. יען כי זרועו משלה לו עליהם להחזיקם לעבודת עבד מכח השר המשפיע עליו המורה שאין עבד יוצא משם, **ולזאת הוצרכו לשאול ממנו ללכת דרך שלושת ימים והכל ברשיונו ובציוויו הכל לסיבה הנזכרת, ואימתי נגמרה גאולתם בהיותם על שפת הים,** כי אז נאמר ״ופרעה הקריב״ ובאתה על זה אמיתת דרשת חז״ל **הקריב את בנ״י לאביהן שבשמים** וכו׳, ולזה שמה נפול שדוד שרן של מצרים, אמנם בטרם זה היו עודם תחת ידו ורשותו כי לא יכלו ללכת מבלעדי רשיונו.

---

[13] מדרכי ה׳ יתברך הוא להביא עצות מרחוק להפיל שונאיו בדינו ולקחת נקמתו מהם, וה״י כיוון ורצה לדון כל המצריים בדבר אשר זדו על ישראל, כמאמר יתרו ״עתה ידעתי כי גדול ה׳ וגו׳ כי בדבר אשר זדו עליהם״, ורצה להביאם בענין שהם בבחירתם יכנסו במים וימותו שמה. ואילו הודיע משה לפרעה הענין בתחילה, שהגיע קיצם להגאל, אין ספק שהיה מסכים בכך מתוקף המצוה, ולא היה רודף אחריהם עוד, כי למה ירדפם אחרי שבעודם ברשותו פטרם ושלחם מאתו. לפיכך לא רצה ה״י שיאמר משה לפרעה הענין כאשר הוא, אבל שיאמר שהם הולכים דרך שלשת ימים לזבוח, שכאשר יגידו לו אח״כ כי ברח העם, יחשוב פרעה מה שחשב, וכן היה ראוי אליו לחשוב שכל מה שעשה משה רבינו ע״ה לא בא מאת ה״י, אבל נעשה בעקבה וברמיה, כי לולא כן, למה יגנוב לבבו לאמר שאינם הולכים רק לזבוח.

מבואר בדבריו שבאמת בתחילה לא היה עדיין לבנ״י מספיק זכויות לצאת מתחת עבדות פרעה, ורק אחרי ששבו בתשובה שלימה כשפרעה רדף אחריהם, וזעקו אל ה׳ ובטחו בו שיושיעם הושלמה זכותם ויכלו להגאל גאולה שלימה. כמו שכתב ׳הנפש החיים׳ (שער א-ט) : לכן בעת קריעת ים סוף אמר הוא יתברך למשה ״מה תצעק אלי, דבר אל בנ״י ויסעו״. ר״ל **דבדידהו תליא מילתא**, שאם המה יהיו בתוקף האמונה והביטחון ויסעו הלוך ונסוע אל הים סמוך ליבם לא ייראו מעוצם ביטחונם שוודאי יקרע הים בפניהם, אז יגרמו עי״ז התעוררות למעלה שיעשה להם הנס ויקרע לפניהם.

ביאור דבריו, בתחילה הייתה רק גאולת הנפש, במה שפרעה שחרר אותם מהיותם עבדים שלו, אבל עדיין היה אפשר שפרעה יחזור וישתעבד בהם, (כמו שאירע לישראל בשאר גלויות שהאומות השתעבדו בהם), רק אחרי שחזרו בתשובה שלימה זכו להשתחרר מפרעה לגמרי שלא יוכל לחזור ולהשתעבד בהם עוד, ואז הושלמה גאולת הגוף שלהם.

לפי זה אפשר לתרץ מדוע מתחילה ביקשו משה ואהרון שחרור של ג׳ ימים בלבד, וכן מדוע בנ״י שאלו את ממונם של מצרים ולא לקחו אותו כשכר על עבודתם, משום שבתחילה לא היו ראויים להשתחרר לגמרי והיה אפשר שיחזרו להיות עבדים, ורק כששבו בתשובה שלימה השתחררו לגמרי משעבוד מצרים.

וכן מתורץ מדוע נחלקה יציאת מצרים לשני שלבים, משום שבאמת היו שתי גאולות שונות, ב-ט״ו בניסן הייתה גאולת הנפש, אבל עדיין לא היו זכאים לגאולת הגוף שלימה, ורק אחרי שחזרו בתשובה שלימה מחמת הפחד מפרעה זכו גם לגאולה הגוף, גאולה זו הייתה בשביעי של פסח אחר שהמצרים טבעו בים ושוב לא יכלו עוד לחזור ולשעבד את בנ״י.

לעיל (חלק ו׳) הובאו דברי ה׳משך חכמה׳ שבנ״י נצטוו על חג שביעי של פסח כבר בהיותם במצרים, כדי להורות שקביעת החג אינה על טביעת מצרים בים, והקשינו על דבריו שא״כ על מה נקבע החג. ונתבאר לדרכו שגם החג השני נקבע

על יציאת מצרים. אך א״כ צ״ב מדוע נקבעו שני חגים על יציאת מצרים, גם ליל ט״ו וגם שביעי של פסח.

לפי הנ״ל אפשר להוסיף ביאור בדבריו, החג הראשון של פסח נקבע על הגאולה הרוחנית, על מה שבנ״י השתחררו מלהיות עבדי פרעה ונעשו עבדי ה׳, ושביעי של פסח נקבע על הגאולה הגשמית שהשתחררו מהשעבוד הגופני. גאולה זו התחילה ביום ט״ו בניסן והושלמה בשביעי של פסח. (על גאולה זו נאמרה שירת הים ביום שביעי של פסח).

המבי״ט (׳בית אלוקים׳ שער היסודות פל״ו) הקשה על הנאמר בנביא ׳תרי עשר׳ (מיכה ז-טז) ״**כימי** צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות״. מדוע נאמר ״כימי״ לשון רבים, ולא כיום לשון יחיד, הרי יצאו ממצרים ביום אחד ט״ו ניסן.

ע״פ הנ״ל שהיו שני שלבים ביציאת מצרים אפשר לבאר את לשון הפסוק, שבאמת יציאת מצרים הייתה בשני זמנים שונים, בליל ט״ו בניסן הייתה גאולת הנפש, ואילו ביום שביעי של פסח היה גמר גאולת הגוף.

מדברי האלשיך (ויקרא כו) שהובאו לעיל בקצרה נראה שגם מה שהכניע הקב״ה את מצרים היה בשני שלבים, שלב ראשון בזמן שחיטת הטלה ומכת בכורות, שלב שני בקריעת הים.

על הפסוק: ״אני ה׳ אלוקיכם אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים מהיות להם עבדים **ואשבור מוטות עולכם**״. כתב וז״ל: כי הנה הוצאתי אתכם מארץ מצרים, שהכיתיה וגם שדדתי המזל. וזהו מהיות להם עבדים, שהיה המזל מחייב שעבד במצרים לא יצא לחירות. ולא בלבד הכניעו כי אם גם ואשבור מוטות עולכם. והוא, **כי מצריים שהיה עולם על צוואריכם, היו לו שתי מוטות להשען, הם מזל טלה ועוזא שרו של מצרים. ואשברם, את הטלה בשחיטת הפסח הוא טלה, ומכת בכורות** שעל ידי נשבר כח מזל טלה הוא בכור שיש במזלות. **ושיבור השר שהוא מלאך ונשבר ונדכה על שפת הים**, כמו שאמרו (רבה כ״ב) מתים לא נאמר אלא מת, הוא שר של מצרים ששמו מצרים וראוהו

מת על שפת הים. הנה ששידדתי גם מה שמעולם המלאכים הוא. **ומזה קדשתי אתכם גם את גופכם,** שהולכתי אתכם להר סיני לזכות לשני קוממיות. חירות משעבוד מלכיות, חירות ממלאך המוות כי נתקדשתם, כן יהיה עתה שתתקדשו עד גדר שאתהלך בתוככם ואתם בגוף ונפש.

חלק ג׳ - שתי בחינות לחג שביעי של פסח

בספר ׳מזמור לדוד׳ (ח״ב מאמר יג) הוסיף עוד על הנ״ל. שני מועדים בתורה נקראים ״עצרת״ יו״ט האחרון של סוכות ושביעי של פסח, אך כתב הרמב״ן (דברים טז) שאף ששווים הם במה שנקראו ״עצרת״, מ״מ חלוקים הם.

ז״ל: ועל דרך האמת ״עצרת״ היא כנסת ישראל, ובא ללמדנו סוד היום. אבל איננו שווה לעצרת של שמיני, כי השמיני רגל בפני עצמו, והקרבן של כנסת ישראל ואיננו כקרבנות של שבעת הימים, אבל שביעי של פסח הוא מכלל הרגל ועצרת, כי לפעמים תמנה שמינית ולפעמים תהיה בכלל, (גירסת הרקנטי והשל״ה ולפעמים תמנה שביעית), והנה היא כשבת שיש בה זכור ושמור, כבוד יום וכבוד לילה. והקרבן בשביעי מכלל הרגל, ועל כן אמר כאן ״עצרת לה׳ אלהיך לא תעשה מלאכה״, ושם אמר ״והקרבתם אשה לה׳ עצרת היא״, כי האשה עצרת, ולכך היא סעודה קטנה, והמשכיל יבין, עכ״ד הרמב״ן.

מבואר בדברי הרמב״ן שאע״פ ששביעי של חג נקרא ״עצרת״ כמו שמיני של סוכות, מ״מ הוא חלוק משמיני של סוכות, ששמיני של סוכות אינו מכלל החג, אלא הוא רגל בפני עצמו ויש לו קרבן לעצמו, אבל שביעי של פסח הוא בכלל הרגל של חג הפסח וגם קורבנו בכלל קורבנות החג, ומ״מ יש בו בחינה של שמיני.

וביאר הגר״ד כהן את מה שכתב הרמב״ן עצרת היא בחינת ״כנסת ישראל״, שהכוונה למידת ״מלכות״, היינו שבעצרת יש בחינה של גילוי מלכות שמים בבריאה, וכוונת הדברים היא שבשירת הים המליכו ישראל את הקב״ה.

שערי פסח **מועד**

למדנו מדברי הרמב״ן שבשביעי של פסח יש בחינה של שביעי, ויש גם בחינה של שמיני כמו עצרת של סוכות. אפשר לבאר את טעם הדבר ע״פ הנ״ל שביציאת מצרים היו שני גאולות.

גאולת הנפש התחילה ב-י״ד בניסן בזמן שחיטת קרבן פסח, והמשיכה בחצות הלילה בזמן מכת בכורות, ונסתיימה במה שראו ישראל את יד ה׳ הגדולה בטביעת מצרים בים ונתחזקה אמונתם והמליכו את הקב״ה עליהם בשירה. כלפי גאולה זו היו״ט האחרון של פסח הוא יום שמיני בבחינת ״עצרת״. אבל גאולת הגוף התחילה ב-ט״ו כשיצאו בפועל ממצרים, והושלמה בטביעת מצרים בים, כלפי גאולה זו יו״ט האחרון של פסח הוא יום שביעי בחינת שביעי.

נראה להוסיף את דברי הרמב״ן בפרשת אמור, שגם בחג הפסח יש יום שהוא כ״שמיני עצרת״ והוא חג השבועות. שכתב (ויקרא כג-לו): וציווה בחג המצות שבעה ימים בקדושה לפניהם ולאחריהם כי כולם קדושים ובתוכם ה׳, ומנה ממנו תשעה וארבעים יום שבעה שבועות כימי עולם, **וקדש יום שמיני כשמיני של חג**, והימים הספורים בינתיים כחולו של מועד בין הראשון והשמיני בחג, והוא יום מתן תורה שהראם בו את אשו הגדולה ודבריו שמעו מתוך האש. **ולכך יקראו רז״ל בכל מקום חג השבועות ״עצרת״, כי הוא כיום שמיני של חג שקראו הכתוב כן,** עכ״ד. מבואר בדבריו ששבועות הוא מעין ״עצרת״ של חג, כלפי חג הפסח. אולי הביאור בזה הוא שקבלת התורה הייתה תוספת בגאולת הנפש של בנ״י במה שנעשו עבדי ה׳, שאין עבדות בלי קבלת מצוות.

כדברי הרמב״ן שבשבועות יש בחינה של עצרת של פסח, מפורש במדרש שיר השירים רבה (פרשה ז): **ראויה הייתה העצרת של חג שתהא רחוקה חמשים יום כנגד העצרת של פסח**, אלא עצרת של חג על ידי שהן יוצאים מן הקיץ לחורף לית ביומיהו דייזלון וייתון, (אין שעור באותן ימים כדי שילכו וישובו מפני קלקול הדרכים). משל למלך וכו׳ **כך עצרת של פסח** עד דאינון נפקין מהחורף לקיץ אמר הקב״ה אית ביומא למיזל ולמיתי, אבל עצרת של חג על ידי שהן יוצאין מהקיץ לחורף, ואבק דרכים קשה, וידות דרכים קשות, לפיכך אינה

רחוקה חמשים יום וכו׳. מבואר במדרש שגם עצרת של סווכת הייתה צריכה להיות חמישים אחר החג כמו עצרת של פסח שהיא חמישים יום אחד החג.

נראה לסיים בדברי הרמב״ן בהקדמתו לחומש שמות: ונתייחד ספר ״ואלה שמות״ בענין הגלות הראשון הנגזר בפירוש ובגאולה ממנו, ולכן חזר והתחיל בשמות יורדי מצרים ומספרם אע״פ שכבר נכתב זה, בעבור כי ירידתם שם הוא ראשית הגלות כי מאז הוחל. **והנה הגלות איננו נשלם עד יום שובם אל מקומם ואל מעלת אבותם ישובו**. וכשיצאו ממצרים **אע״פ שיצאו מבית עבדים עדיין יחשבו גולים**, כי היו בארץ לא להם נבוכים במדבר. **וכשבאו אל הר סיני ועשו המשכן ושב הקב״ה והשרה שכינתו ביניהם**, אז שבו אל מעלות אבותם שהיה סוד אלוה עלי אוהליהם והם הם המרכבה **ואז נחשבו גאולים**, ולכן נשלם הספר הזה בהשלימו ענין המשכן ובהיות כבוד ה׳ מלא אותו תמיד.

מבואר בדבריו שעד שלא ניתנה התורה ונבנה המשכן לא הושלמה הגאולה לגמרי, ורק אז שבו למעלת אבותיהם ונחשבו גאולים.

חלק ח׳

מצות הבאת קרבן העומר

א. ביום ט״ז בניסן ציוותה התורה להקריב את קרבן העומר, שנאמר (ויקרא כג): ״והניף את העומר לפני ה׳ לרצונכם, ממחרת השבת יניפנו הכהן״. וצ״ב מה השייכות של קרבן העומר לחג הפסח.

ב. מה הטעם שמצות הבאת קרבן העומר היא דווקא בתאריך ט״ז ניסן שהוא ממחרת יו״ט ראשון של פסח.

ג. כתוב בתורה שזמן הבאת הקרבן הוא "ממחרת השבת" והכוונה למחרת יו"ט ראשון של פסח, מדוע לא כתוב התאריך במפורש ט"ז לחודש הראשון.

ד. כתוב במדרש (ויקרא רבה כח-ו): **אל תהא מצות העומר קלה בעיניך, שהרי בזכות העומר ירש אברהם את הארץ**, שנאמר (בראשית יז-ט) "ואתה את בריתי תשמור", זהו ברית העומר. וצ"ב מדוע מצות העומר היא סיבה שמחמתה זכה אברהם אבינו לקבל את ארץ ישראל.

ה. עוד כתוב שם בהמשך המדרש: רבי לוי אמר **היא שעמדה להם בימי המן**, דאמר ריש לקיש כיון שראה מרדכי את המן בא כנגדו וכו', א"ל במה אתם עוסקים, א"ל במצות העומר שהיו ישראל מקריבין במקדש ביום הזה. א"ל הדין עומרא במאי הוה דדהב או דכסף, א"ל דשעורין וכו', א"ל **קומו דנצחו עשרת מנכון לעשרת אלפים קנטריא דכספא**, עכ"ל. וצ"ב כנ"ל מדוע ע"י מצות הבאת העומר ניצלו ישראל מגזירתו של המן הרשע.

ו. התורה אסרה באכילה את התבואה החדשה לפני שמקריבים את קרבן העומר, שנאמר (ויקרא כג-יד): "ולחם וקלי וכרמל לא תאכלו עד עצם היום הזה". וצ"ב מה טעמו של אסור זה.

תשובות

בקונטרס 'זמן חירותינו' הובא בשם הג"ר מיכל זילבר ביאור בכל ענין זה ע"פ דברי המהר"ל בספרו 'אור חדש' על מגילת אסתר (ו-יא) שביאר את דברי המדרש הנ"ל, ואת חשיבות מצות קרבן העומר.

ז"ל: כי העומר מביאין אל הקב"ה בשביל שהוא מנהג הטבע, ואין הטבע מעצמו, אבל הוא יתברך מנהיג הטבע, וכך אמרו במדרש (ויקרא רבה כח, ב-ג) אמר רבי בנוהג שבעולם אדם לוקח ליטרא של בשר מן השוק כמה יגיעות כמה

צער הוא מצער עד שיבשלה, והבריות ישנים על מטותיהם והקב"ה משיב ומעלה עננים ומגדל צמחים ומדשן את הפירות ואין נותנין לו רק שכר העומר, הה"ד "והבאתם את עומר ראשית קצירכם אל הכהן" (ויקרא כג-י). אמר רבי פנחס בנוהג שבעולם אדם מכבס כסותו בימות גשמים כמה יגיעות יגע עד שלא נגבה והבריות ישנים על מטותיהן, והקב"ה מוציא מעט רוח ומנגב את הארץ. הנה תראה כי מצות העומר בשביל שהוא יתברך מנהיג הטבע, משיב הרוח ומגדל צמחים... וכאשר רצה המן לעקור את ישראל לא היה יכול, **מפני שאנו מביאין העומר שאנו מקבלין ה' יתברך לאלוה, שהוא מנהיג את העולם הטבעי כי הוא אדון הטבע, ולפיכך אנו מביאין אליו את העומר**, מצד זה ראוי שיהיה הקב"ה מנהיג עולמו שלא ימסר ישראל להריגה ויהיה נשאר קיים מנהגו של עולם.

עוד כתב המהר"ל בהמשך דבריו: כי העומר מביאין אל ה' יתברך מפני כי ה"י מנהיג העולם כסדר שבראו, ואברהם הוא שהיה מקבל אדנותו וקרא אותו אדון, כדאיתא בברכות (דף ז:) עד שבא אברהם לא היה אדם שקראו אדון, עד שבא אברהם וקראו אדון, שנאמר (בראשית טו-ב) "אדני אלקים מה תתן לי", והאדון הוא אדון הארץ. **ולפיכך נתן הארץ לאברהם בשביל זה שהיה מקבל אדנותו יתברך**, ומפני כי הנהגת העולם בשם אדון, **וישראל מקבלין אדנות שלו במה שהם מביאים את העומר אל ה' יתברך כמו שאמרנו כי זה ענין הבאת העומר**. ואין האדון מניח את עבדו להיות כלה, ולכך הציל אותם (מגזירת המן) לפי שהם עבדים לו, כי כך ראוי לאדון שיהיה שומר את עבדיו ומציל אותם מן ההפסד, ולפיכך אמר כי מצות העומר הוא שהצילם, והבן מה שאמר ואתה את בריתי תשמור זה מצות העומר כי האדון והעבד יש להם חיבור ביחד שהוא אדון עליו והעבד הוא עבד לו, לכך ראוי שיהיה חס עליו והוא תחת צילו, עכ"ל.

מבואר במהר"ל שענינו של קרבן העומר הוא שישראל מקבלים את אדנות ה' עליהם, בהקרבת הקרבן הם בעצם מודים שהקב"ה הוא הבורא ומנהיג את הטבע, ואין הטבע פועל מעצמו. ממילא ע"י קרבן העומר ישראל ממשיכים את דרכו של אברהם אבינו שהיה הראשון לקבל אדנותו יתברך.

נראה לבאר כיצד ע״י הבאת העומר ישראל מקבלים את אדנות ה׳ עליהם, שהרי קרבן העומר הוא הקציר הראשון של התבואה החדשה, וכשמביאים את תחילת הקציר לקב״ה זה מראה שבעצם כל התבואה שלו, ולכן הוא נוטל את החלק הראשון כדרך בעלים שלוקח חלק ראשון, וממילא כל מה שנוטלים אח״כ זה ממנו. (בדומה לענינה של מצות ביכורים).

לכן התורה אסרה לאכול מהתבואה החדשה לפני הקרבת העומר, כדי להדגיש ענין זה שכל התבואה של הקב״ה, וא״א ליטול מהתבואה לפניו.

הוסיף הגר״מ זילבר ביאור, לעיל בתוך דברי המהר״ל הובאו דברי הגמ׳ בברכות שאברהם אבינו הוא הראשון שקרא לקב״ה אדון, והקשו האחרונים שבתוס׳ בחולין (דף סו:) מבואר שאדם הראשון קרא לקב״ה אדון, וא״כ אברהם אבינו לא היה הראשון שקראו לקב״ה אדון.

ותירץ החת״ס (השמטות לחו״מ סימן קצב) יש שני סיבות שמחמתם נקרא הקב״ה אדון: **א.** משום שברא את כל הבריאה בששת ימי בראשית. **ב.** משום שמהוה את כל הבריאה בכל רגע ורגע. אדם הראשון קרא לקב״ה אדון כיון שברא שמים וארץ, ואברהם הוסיף את המדרגה השניה באדנות של הקב״ה שמהוה בכל רגע ורגע את הבריאה כולה.

הבאת קרבן העומר היא כמו אמירה שהתבואה שגדלה היא נתינה מהקב״ה ע״י שהוא מהוה את הבריאה כל רגע ורגע, ולא רק משום שברא את הארץ בששת ימי בראשית, ומאז הארץ עצמה מגדלת את התבואה.

לכן בפסח שהוא הזמן שנגאלו ישראל ממצרים וחזר והתייסד העיקר הגדול ששתל אברהם אבינו שהקב״ה הוא המהוה את הבריאה בכל רגע ורגע, כמו שביאר הרמב״ן (סוף פרשת בא) שעשרת המכות מלבד שהיוו עונש למצרים, הייתה בהם גם מטרה נוספת, שבנ״י ילמדו את יסודות האמונה ויראו שהקב״ה הוא המהוה את הבריאה בכל רגע ורגע, לכן נצטוו ישראל לדורות להקריב בזמן זה את מנחת העומר המורה על קבלת אדנותו יתברך עליהם.

לפי מה שנתבאר לעיל (יסוד ד') שבזמן יציאת מצרים בנ"י נעשו עבדי ה' וקבלו עליהם את מלכותו, כמו שנאמר בתורה "אני ה' אלוקיכם המוציא אתכם מארץ מצרים". יש תוספת טעם מדוע הזמן להבאת קרבן העומר הוא בחג פסח, כיון שענינו של קרבן העומר הוא כענינו של החג, בזמן שבנ"י נעשו עבדים לקב"ה וקבלו עליהם את מלכותו, הם מביאים קרבן שענינו קבלת אדנות ה' עליהם.

עפ"ז אפשר לבאר מדוע ציוותה התורה להביא את קרבן העומר דווקא בתאריך ט"ז ניסן, שהרי כתב הרמב"ן (שם) שמתוך הניסים הגלויים צריך להכיר בניסים הנסתרים, לכן מיד אחרי הניסים הגלויים שהיו בפסח, צריך להכיר שגם הגידול הטבעי של התבואה הוא מהקב"ה.

לפי הנ"ל אפשר לבאר מדוע כתוב בתורה שהתאריך של הבאת קרבן העומר הוא "למחרת השבת", והכוונה למחרת יו"ט של פסח, ולא כתוב ט"ז לחודש הראשון, כדי ללמדנו שקרבן העומר שייך לפסח ולא תאריך שבו הוא מובא.

חלק ט' - הוספות

הוספה א'

מטרתה של גלות הנפש

ביסוד א' נתבאר שהייתה במצרים גלות רוחנית של הנפש נוסף לגלות גשמית של הגוף, וצ"ב איזו תועלת הייתה בגלות זו. בשלמא גלות הגוף מטרתה הייתה שבנ"י יקנו בנפשם את מעלת העבדות וכמו שביארו האחרונים, אבל מה טעמה של גלות הנפש. מדוע הגלות הגשמית הייתה צריכה להיות דווקא במצרים

שהייתה ערוות הארץ ומקום טומאה, מדוע לא היה אפשר להגלותם למקום אחר, שבו ישתעבדו את השעבוד הגוף שנגזר על זרעו של אברהם אבל לא יגיעו למ״ט שערי טומאה.

עוד צ״ב אם בנ״י היו צריכים להגיע לאיזה תיקון ע״י שעבוד מצרים, מה יעשה שבט לוי שלא השתעבד במצרים וכיצד הוא הגיע לתיקונו, ואפילו היה נעלה על שאר בנ״י שהוא לא חטא בעגל.

עוד צ״ב שבמדרש (ילקו״ש רעא) מובא הטעם מדוע שלח משה את יתרו לארצו לפני מתן תורה. ז״ל: אמר הקב״ה בני היו משועבדים בטיט ולבנים, ויתרו היה יושב בתוך ביתו בהשקט, ובא לראות בשמחת התורה עם בני, לכך וישלח משה את חותנו, ואח״כ בחודש השלישי, עכ״ל. מבואר במדרש שמי שלא השתעבד במצרים אינו זכאי לקבל את התורה, וא״כ צ״ב הרי גם שבט לוי לא השתעבד במצרים, וכיצד קיבל את התורה.[14]

ביאר בספר 'ויניקיהו דבש' ששבט לוי קיים את גזירת השעבוד ע״י לימוד תורה, כמובא ב'זוהר' (בהעלותך) כלפי הגלות האחרונה: יתקיים בהו וימררו את חייהם בעבודה קשה זו קושיא, בחמר דא ק״ו, ובלבנים דא ליבון הלכה, ובכל עבודה בשדה דא ברייתא, את כל עבודתם אשר עבדו בהם בפרך דא תיקו. (יעוין מה שכתב בעניין זה הגרי״א חבר בספרו 'שיח יצחק' בפתיחה להגדה).

אפשר להוסיף שכיון שמצרים הייתה מקום טומאת ע״ז, ושבט לוי התגבר ולא עבד ע״ז, כמו שכתב הרמב״ם שמעולם לא עבד שבט לוי ע״ז, א״כ ההתגברות

---

[14] לגבי הערב רב כתב ב'שפתי כהן' על התורה (מתלמידי האר״י), שבאמת הם לא שמעו את עשרת הדברות, משום שלא השתעבדו במצרים, כמו שנאמר: "כה תאמר אל בני ישראל, **אתם** ראיתם כי מן השמים דברתי עמכם". **אתם** דווקא ולא ערב רב.

על יצרא דע״ז נחשבה להם כחלק מקיום גזירת הקושי והעינוי, נוסף על מה שלמדו תורה.[15]

לפי זה אפשר לתרץ שבאמת גם כלפי שאר בנ״י היה אפשר שתתקיים גזירת השעבוד ע״י לימוד תורה ותוקף עמל ההתגברות על היצר הרע במקום הטומאה. לכן הגלות הייתה דווקא במצרים שהיא מקום הטומאה, שרק ע״י קושי ההתגברות היה אפשר לגזירה להתקיים, אלא שרובם של בנ״י מלבד שבט לוי לא עמדו בניסיון, ולכן בהם נתקיימה גזירת השעבוד בשעבוד הגוף.

תשובה נוספת עולה מדברי הספורנו (בראשית מו-ג) על הפסוק ״אל תירא מרדה מצרים כי לגוי גדול אשימך שם״. שכתב: אני הוא שאמרתי לאביך אל תרד מצרימה, אני הוא שאומר אליך אל תירא מרדה מצרימה אתה. וזה כי לגוי גדול אשימך שם, כי אמנם **אם היו בניך יושבים פה היו מתחתנים בכנענים ומתערבים עמהם אבל במצרים לא יקרה זה**, כי לא יוכלון המצרים לאכול את העברים לחם, ובכן יהיו לגוי נבדל כאמרם רז״ל ״ויהי שם לגוי״, מלמד שהיו מצוינים שם (ספרי שם).

מבואר בדבריו שאם הייתה הגלות בארץ כנען היו בני ישראל מתחתנים עם הכנענים ומתערבים עמהם, ודווקא במצרים בנ״י לא יתערבו עמם וכמו שבאמת היה שהיו נבדלים מהם ומצוינים שם.

עוד תירוץ נראה בדברי הרמב״ן (בראשית יב-י): ודע כי אברהם אבינו חטא חטא גדול בשגגה, שהביא אשתו הצדקת במכשול עוון מפני פחדו פן יהרגוהו, והיה לו לבטוח בשם שיציל אותו ואת אשתו ואת כל אשר לו, כי יש באלהים כח לעזור ולהציל. גם יציאתו מן הארץ, שנצטווה עליה בתחילה, מפני הרעב, עוון

---

[15] לפי זה אפשר לבאר את דברי פרעה למשה ואהרון (שמות ה): ״למה משה ואהרון תפריעו את העם, לכו **לסבלותיכם**״. וצ״ב הרי משה ואהרון הם משבט לוי שלא השתעבד. וי״ל שרמזה התורה בדבריו ללימוד תורה שעל ידו התקיימה גזירת השעבוד של שבט לוי. ומצאנו לשון סבל כלפי לימוד תורה, בברכתו של יששכר: ״וירא מנוחה כי טוב וכו ויט שכמו **לסבול**״.

אשר חטא, כי האלהים ברעב יפדנו ממות. **ועל המעשה הזה נגזר על זרעו הגלות בארץ מצרים ביד פרעה, במקום המשפט שמה הרשע והחטא**.

מבואר בדבריו שאברהם אבינו חטא במה שהחביא את שרה ולא בטח בקב"ה שישמור עליהם, ועל מעשה זה נגזרה גלות על בניו, ובמקום שבו נעשית העבירה בו מקבלים את העונש, ולכן הגלות הייתה דווקא במצרים[16].

תירוץ נוסף יש ללמוד מדברי ה'משך חכמה' על הפסוק (שמות ז-ג): "ואני אקשה את לב פרעה והרביתי את אותתי ואת מופתי בארץ מצרים". שכתב: כי מצרים הייתה אז הממלכה היותר כבודה ומחוכמת ומסודרת, ולכן הרבה השי"ת אותות ומופתים, כדי ש"ידעו מצרים כי אני ה'", ויפרסמו מציאותו יתברך לכל העולם. "והוצאתי את בני ישראל מתוכם" (שם), פירוש בזה יוציא את בני ישראל מתוך מצרים בדעות ומידות אשר הן משוקעין בתוך טומאתם, כי יזדככו ויבואו להשגת היחיד האמיתי, וידיעת ה' המחויב המציאות.

מבואר בדבריו שע"י שהקב"ה הרבה את מופתיו בארץ מצרים שהייתה אז הממלכה הגדולה בעולם התפרסמה מציאותו יתברך לכל העולם, וא"כ י"ל שלכן הייתה הגלות דווקא במצרים. (וכן הובא לעיל מהגרי"א חבר).

הוספה ב'

הרמז בפסוקים לגלות הנפש

יש להקשות על מה שנתבאר בקונטרס בארוכה שבנ"י בהיותם במצרים עבדו ע"ז וירדו עד מ"ט שערי טומאה, ומקור הדברים הוא מפסוקים מפורשים בנביא

[16] מכח דברי הרמב"ן האלו אמר הרב ש"ך זצ"ל שפירוש הרמב"ן נכתב ברוח הקודש, שאל"כ כיצד יכל הרמב"ן לומר מעצמו על אברהם אבינו שחטא, הרי לא מוזכר בחז"ל שאברהם חטא במה שירד למצרים.

יחזקאל ובמדרשים וכן מדברי הראשונים והאחרונים, וצ״ב מדוע לא מוזכר בתורה דבר זה אפילו לא ברמז. וכן צ״ב מדוע לא מוזכר בתורה הגאולה הרוחנית שהייתה בליל פסח שהוציא הקב״ה את בנ״י ממ״ט שערי טומאה.

מצאתי ב׳כלי יקר׳ (שמות א) שהקשה זאת, וכתב שבאמת יש רמז בפסוקי התורה למה שנתבאר ביחזקאל שבנ״י עבדו ע״ז. וז״ל: **והנה דברי המפרשים אמת, שהיו ישראל במצרים רעים וחטאים כמו שנאמר ביחזקאל** (כ ה - ז) ואודע להם בארץ מצרים וגו׳ איש שקוצי עיניו השליכו וגו׳, **אך בתורה לא מצינו רמז בשעת מעשה לזה**. על כן נראה לפרש פסוק זה האומר ״הבה נתחכמה לו״ היינו בנכליהם אשר נכלו להם, להחטיאם, ״וישימו עליו שרי מסים״ להעלות מס לכומרי עבודה זרה, כי זה דומה כאילו עבדו ע״ז ממש, כמו שפירש רש״י (דברים כ״ח ס״ד) בפסוק ״ועבדת שם אלהים אחרים״, (לא עבודת אלוהות ממש, אלא מעלים מס וגולגליות לכומרי עבודה זרה). לכך נאמר ״למען ענותו בסבלותם״ דומה ממש למה שנאמר ״וירעו אותנו המצרים ויענונו״, שעל ידי שעשו אותנו רעים וחטאים מצאו מקום לויענונו כי אז יכלו לנו, כך אמר כאן וישימו עליו שרי מסים ליתן מס לע״ז למען ענותו כי נמשך מזה שיוכלו לענותם בסבלותם על ידי שסר צילם מעליהם כשיסורו מאחרי ה׳.

ואולי שעל זה נאמר ״ויעבידו מצרים את בני ישראל בפרך״, כי כל פסוק זה נראה מיותר, ויכול להיות שרמז בזה שעל ידי שהטילו עליהם שרי מסים דומה כאילו העבידום לע״ז, לכך נאמר ״ויעבידו מצרים את בני ישראל בפרך״, שהעבידום לע״ז מתחילה בפה רך על ידי הסתה ופיתוי, ואח״כ בפרך לעבודה ממש על ידי הכרח לפיכך ״וימררו את חייהם״, כי אצל הקב״ה נאמר ״כי היא חייך וגו״, ועל ידי שסרו מאחרי ה׳ מררו את חייהם בעבודה קשה היינו בע״ז שהיא קשה ורעה, ואח״כ ״בחומר ובלבנים ובכל עבודה בשדה״ הרי סתם עבודה בשדה אמורה, ואח״כ אמר ״את כל עבודתם״ היינו גם עבודה שבעיר, ומה אני מקיים ״וימררו את חייהם בעבודה קשה״, אלא שרמז על שטמאום בגלוליהם בעבודות זרות וקשות כאמור, עכ״ל.

את הקושיא מדוע לא הוזכרה הגאולה הרוחנית שהייתה בליל פסח אפשר לתרץ ע"פ דברי רבינו בחיי בפרשת אמור (ויקרא כג-כד) שהקשה מדוע התורה לא כתבה את כל עניין הדין של ר"ה בפרשת המועדים, אלא רק כתבה "זיכרון תרועה" וקבלה לנו מחז"ל שיש דין ביום ר"ה.

ותירץ: ומה שבאה פרשה זו סתומה יותר משאר פרשיות המועדים, הענין הוא מה שידוע בעניני תורתנו הקדושה אותם שהן מפינות הדת ומעיקריה, **כי כל מה שהעניין יותר נעלם ויותר פנימי הוא יותר סתום ובא הלשון בו בדרך קצרה ובמילות מועטות**, כענין המצוה שבתפילין וכו' וזהו הענין שאין זיכרון עולם הנשמות מפורש בתורה אלא ברמזים, וסתימתו לרוב העלמתו, כי התורה להמון ישראל נתנה, לא ליחידים שבהם בלבד, וענין העולם ההוא אין כל היחידים משיגין אותו איך הוא, אף כי המון העם וכו', ועל כן הוצרכה התורה לבאר היעודים הגופנים המושגים להמון לחוש העין, ומתוך אותן יעודים שהם הכנות מה שיצטרך האדם, יבא האדם אל התכלית ההוא שהוא עיקר הכוונה.

לפי דבריו אפשר לומר שלכן לא נכתב בתורה כל ענין גאולת הנפש, כי חלק זה הוא יותר נעלה וככל שהדבר יותר נעלה הוא יותר נסתר, וכמו שכתב בסוף דבריו שלכן אין בתורה כלל זיכרון לעולם הנשמות.

עוד אפשר לתרץ עפ"מ שמובא בהגדת "תורת חיים" בשם הגר"ח קנייבסקי שהקשה מדוע המכות שהמצרים לקו במצרים נכתבו במפורש בתורה, ואילו המכות שהמצרים לקו על הים לא נכתבו במפורש בתורה, אלא רק בצורה של רמז, וכמו שנדרש בהגדה, שבמכות שניתנו מצרים נאמר בתורה לשון אצבע, "אצבע אלוקים היא" ולקו עשר מכות, ממילא בקריעת הים שנאמר בתורה לשון יד, "וירא ישראל את היד הגדולה אשר עשה ה' במצרים", לקו הרבה יותר. ונכתב גם בפסוק בתהילים (עח-מט) "ישלח בם חרון אפו עברה וזעם וצרה משלחת מלאכי רעים".

ותירץ שדבר שאירע לעיני רבים שיש מי שיספר אותו נכתב בתורה בצורה מפורשת, אך דבר שלא היה לעיני רבים שאין מי שיספר אותו לא נכתב בתורה במפורש אלא רק ברמז. ולכן המכות שהיו בים שלא היו לעיני עמ״י אלא רק לעיני מצרים והם טבעו ואין מי שיספר עליהם, נכתבו בתורה רק ברמז.[17]

לפי הנ״ל אפשר לבאר מדוע הגאולה הרוחנית שגאל הקב״ה את בנ״י בליל פסח לא נכתבה בצורה מפורשת בתורה, משום שגאולה זו היא לא הייתה לעיני רבים, שהרי הטהרה הייתה דבר פנימי בלב של כל אחד ואחד.

הוספה ג׳

יסודות האמונה שהתבררו בעשרת המכות

ביסוד ב׳ נתבאר שביציאת מצרים גאל הקב״ה את נפשם של ישראל מטומאת מצרים, ולא רק את גופם משעבוד מצרים. נראה להוסיף עוד ביאור בצורתה של גאולה זו. בהקדם כמה שאלות בענין עשרת המכות.

א. מה היה הצורך להכות את מצרים בעשר מכות, הרי בשביל ההוצאה ממצרים די היה במכת בכורות לבדה. ואם בשביל להעניש את המצרים על מה שעשו לעמ״י, כמו שנראה מדברי המשנה בעדיות, שכתוב בה שמשפט המצרים במצרים היה י״ב חודש, א״כ מדוע היה צורך לתת להם עשר מכות שונות, אפשר היה לבחור את המכה הקשה ביותר ואותה לתת במשך הזמן המגיע.

---

[17] לכאורה דברי הגר״ח הנ״ל שבנ״י לא ראו את כל המכות שקבלו המצרים על הים, הם שלא כדברי הנצי״ב שהובאו לעיל, שבנ״י ראו כיצד כל מצרי נענש בדיוק כפי שהוא הרע להם, וע״י כך התחזקה אמונתם בהשגחת ה׳.

ב. נאמר בהגדה: ר״י היה נותן בהם סימנים, דצ״ך עד״ש באח״ב. וצ״ב מה המשמעות של סימנים אלו, וכי אין אנו יודעים את ראשי התיבות של המכות.

ג. בחלק מהמכות משה התרה בפרעה שתבוא מכה, אבל יש הבדל בין ההתראות. א. לפני מכת דם (ז-יז) משה אמר לפרעה: ״בזאת תדע **כי אני ה**״. ב. לפני מכת ערוב (ח-יח) משה אמר לפרעה: ״למען תדע **כי אני ה׳ בקרב הארץ**״. ג. לפני מכת ברד (שם יד) משה אמר לפרעה: ״בעבור תדע **כי אין כמוני בקרב הארץ**״. וצ״ב מה הייתה כוונתו של משה בהתראות חלוקות אלו.

נראה לומר שחלק ממה שהוציא הקב״ה את בנ״י מטומאת ע״ז של מצרים, נעשה ע״י שחיזק והשריש בליבם את יסודות האמונה, שהוא היחיד השולט בבריאה, וכל אלוהי מצרים אין בהם ממש. כמו שנאמר בתורה: ״וידעו מצרים כי אני ה׳ וכו׳ והוצאתי את ישראל מתוכם״, וביאר ה׳משך חכמה׳ (הובאו דבריו לעיל) שע״י ניסי עשרת המכות הוציא הקב״ה את ישראל מתוך מצרים, היינו ממה שהיו שקועים בטומאת הע״ז של מצרים. יסודות אלו התבררו ע״י ריבוי המכות, כמו שהאריכו בזה רבותינו,[18] ונביא דבריהם בקצרה.

ישנן בעולם שלושה כתות של כפירה: **א.** יש שכופרים במציאות הבורא ואומרים שהעולם קדמון. **ב.** יש שמאמינים במציאות הבורא, אבל מכחישים שהקב״ה משגיח על מעשי בני האדם, ואומרים עזב ה׳ את הארץ. **ג.** יש שמאמינים בבורא ושהוא יודע את כל הנעשה בעולם, אבל אומרים שהוא אינו לבדו אלא נתן יש עוד מצבא השמים עמו, כמו שהאריך הרמב״ם (פ״א מהלכות ע״ז) שזו הייתה הטעות של דור אנוש, וזוהי כפירה ביחוד ה׳.

כנגד הכת הראשונה אמר משה לפני מכת דם (תחילת **ד**צ״ך): ״בזאת תדע כי אני ה״, דהיינו ה׳ ברא את העולם והעולם אינו קדמון. כנגד הכת השניה אמר משה לפני מכת ערוב (תחילת **ע**ד״ש): ״בזאת תדע כי אני בקרב הארץ״, וביאר

---

[18] רמב״ן (שמות יג-טז), כלי יקר (שם ז-יז), אברבנאל (וארא), מלבי״ם (שם יד), וכן על ההגדה (ד״ה מורא גדול), ושל״ה (מצה עשירה דרוש ב׳ אות ש״כ).

רש״י אע״פ ששכינתי בעליונים גזירתי מתקיימת בתחתונים שאני משגיח. לפני מכת ברד (תחילת **ב**אח״ב) אמר משה: ״בעבור תדע כי אין כמוני בכל הארץ״, שהכוונה לייחוד ה׳, שהקב״ה הוא יחיד בעולמו ואין מלבדו שום כוח.

כיצד בירורו המכות את יסודות האמונה הללו מבאר הרמב״ן: וכאשר ירצה האלוהים בעדה או ביחיד ויעשה עמהם מופת בשינוי מנהגו של עולם וטבעו, **יתברר לכל ביטול הדעות האלה כולם**, כי המופת הנפלא מורה שיש לעולם אלוה מחדשו, ויודע ומשגיח ויכול. (וכאשר יהיה המופת ההוא נגזר תחילה מפי נביא יתברר ממנו עוד אמיתת הנבואה, כי ידבר האלוהים את האדם ויגלה סודו אל עבדיו הנביאים, ותתקיים עם זה התורה כולה) וכו׳, א״כ **האותות והמופתים הגדולים עדים נאמנים באמונת הבורא ובתורה כולה**.

השל״ה מוסיף ששלושת יסודות האמונה האלו מלווים אותנו במשך היום ובמשך השנה פעמים רבות.

א. בסיום תפילת ״עלינו לשבח״, הנאמרת בסוף שלושת התפילות אומרים: ״וידעת היום והשבות אל לבבך, כי ה׳ הוא האלוקים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת, אין עוד״. ״**כי ה׳ הוא האלוקים**״ זהו היסוד הראשון של מציאות הבורא. ״**בשמים ממעל ועל הארץ מתחת**״, זהו היסוד השני שיש השגחה במה שקורה בארץ. ״**אין עוד**״, זהו היסוד השלישי של יחוד ה׳.

ב. בקבלת עול מלכות שמים אומרים: ״שמע ישראל ה׳ אלוקינו ה׳ אחד״. וגם כאן כלולים שלושת היסודות. ״**שמע ישראל, ה׳**״ - מודים שיש מציאות ה׳. ״**אלוקינו**״ - שהוא משגיח. ״**ה׳ אחד**״ - יחוד ה׳.

ג. גם בפסוקי מלכויות של תפילת ר״ה אומרים: ״אני ראשון ואני אחרון ומבלעדי אין אלוקים״, ״**אני ראשון**״ - שהעולם אינו קדמון. ״**אני אחרון**״ - שאני מנהיג ומשגיח עד קץ העולם ולא עזבתי את הארץ. ״**ומבלעדי אין אלוקים**״ - יחוד ה׳ שאין שום כוח מבלעדי ה׳. כעין זה אומרים גם בתפילת

שחרית של כל השנה "אמת אתה הוא ראשון" "ואתה הוא אחרון" "ומבלעדיך אין לנו מלך גואל ומושיע".

ד. שלושת התפילות של שבת גם הן כנגד היסודות הללו. בתפילת ערבית באמירת "ויכולו" מזכירים את מעשה בראשית ובריאת העולם, ומודיעים שהעולם אינו קדמון אלא נברא ע"י הקב"ה. בתפילת שחרית מזכירים את הבחירה המיוחדת שבחר הקב"ה בעמ"י, ונתן לו את השבת כמתנה. הרי זה מורה על ההשגחה, שהקב"ה משגיח במיוחד על עמ"י, ולא עזב ה' את הארץ. (זה גם הביאור בדברי הראשונים שתפילת שחרית היא כנגד יציאת מצרים שאז בחר הקב"ה בעמ"י לעמו). בתפילת מנחה אומרים "אתה אחד ושמך אחד" על ימות המשיח, שיהיה הקב"ה אחד ושמו אחד, וזה היסוד השלישי של יחוד ה'.

הוספה ד'

גזירת ארבע מאות שנה

ביסוד א' הובאו דברי הרמח"ל ו'הבית הלוי' שהקיום של גזירת "ועבדום ועינו אותם ארבע מאות שנה" לא הושלם במצרים כיון שעמ"י יצא לפני הזמן. באמת דבריהם לא נצרכים לעצם מה שנתבאר שהייתה במצרים גם גלות הנפש בנוסף לגלות הגוף, אלא שבדבריהם מודגש עד כמה הייתה הגלות הרוחנית קשה, שבגללה בנ"י היו צריכים להגאל לפני הזמן.

יל"ע האם תירוצו של ה'בית הלוי' חולק על תירוצים אחרים לשאלה זו, מדוע יצאו ממצרים אחרי מאתים ועשר שנים ולא אחרי ארבע מאות שנה. ונביא את התירוצים הידועים לקושיא זו.

א. ה'אור החיים' (שמות ג) והצל"ח (פסחים קטז) תירצו שקושי השעבוד השלים את השנים, שהמצרים הרעו לבנ"י יותר ממה שנגזר עליהם, ולכן השעבוד והעינוי של מאתיים ועשר שנים שקול כנגד עינוי של ארבע מאות שנה.[19]

ב. על דרך זו יש מתרצים ששעבוד הלילות השלים, הגזירה הייתה רק על שעבוד ביום, והמצרים העבידו את בנ"י גם בלילות, לכן התמלאה סאת השעבוד של ארבע מאות שנה כבר אחר מאתיים ועשר שנה.

ג. הגזירה הייתה על שישים ריבוא אנשים שיעבדו ארבע מאות ושלושים שנה, אבל בפועל עבדו הרבה יותר משישים ריבוא. ממצרים יצאו שישים ריבוא שהיו חמישית מעמ"י, שהרי ארבע חמישיות מעמ"י מתו במכת חושך, א"כ קודם היו שישים ריבוא כפול חמש. שנות העבודה בפועל היו שמונים ושש, שהרי עיקר השעבוד היה מלידת מרים שנקראה על שם "וימררו את חייהם", ומרים הייתה ביציאת מצרים בת שמונים ושש. עבודת שישים ריבוא כפול חמש במשך שמונים ושש שנה, הרי היא שקולה לעבודת שישים ריבוא במשך ארבע מאות ושלושים שנה. (430=5X86).

ד. רש"י (פרשת לך לך ופרשת בא) כתב שמנין הארבע מאות שנה התחיל מלידת יצחק, משום שמאז בנ"י היו בארץ לא להם, והגזירה לא הייתה דווקא על ארץ מצרים אלא "בארץ לא להם".

נראה שאין מחלוקת בין תירוצו של רש"י לתירוצים האחרים, שהרי שתי גזירות נאמרו לאברהם בברית בין הבתרים: **א.** גר יהיה זרעך בארץ לא להם.

---

[19] לפי זה ביאר הצל"ח מדוע המרור מוזכר במשנה אחרי הפסח והמצה, הרי לכאורה המרור היה צריך להיות ראשון לפני הפסח והמצה, כיון שהמרירות הייתה לפני הגאולה, וי"ל שגם המרור היה חלק מהגאולה מפני שהשלים את השנים.
וכן אפשר לבאר את המבואר בפסחים (דף לט.) שעדיף לאכול במרור חסה ולא חזרת, משום שבחסה יש רמז שחס ה' עלינו, וצ"ב מדוע ענין זה נרמז במרור, ולפי הנ"ל מובן. אולי זה גם הטעם שאע"פ שהחרוסת היא זכר לטיט ולכאורה היה צריך לעשות אותה מדברים מרים כמו הטיט, מ"מ עושים אותה מדברים מתוקים, כי משום מרירות זו הייתה מונחת הגאולה.

ב. ועבדום ועינו אותם. וא״כ כלפי גזירת ״גר יהיה זרעך״ התשובה היא שהמנין הוא מלידת יצחק, וכלפי גזירת ״ועבדום ועינו אותם״ התשובה היא קושי השעבוד השלים, או שעבוד הלילות השלים, או שריבוי בנ״י השלים.

לכאורה דברי ׳הבית הלוי׳ אינם מתאימים עם כל תירוצים אלו, כי לשיטתו לא הושלמה גזירת השעבוד, ואילו לפי התירוצים הנ״ל הושלמו שנות השעבוד.

בספר ׳ממצרים גאלתנו׳ (מאמר יט) כתב שאין הכרח לומר שדברי ׳הבית הלוי׳ חולקים על תירוצים אלו, משום שיש מידת דין ויש מידת רחמים, כל התירוצים הנ״ל הם תשובה רק מבחינת מידת הרחמים שבאופן כלשהו התקיימה הגזירה ואפשר להוציאם, אך כלפי מידת הדין הגמורה מוכרח שיושלם השעבוד בשאר גלויות, כי יציאה כזו היא יציאה לפני הזמן.

הוספה ה׳

דברי ה׳זוהר׳ והרמח״ל בענין החירות

ביסוד ב׳ התבאר שהקב״ה הוציא את בנ״י ממ״ט שערי טומאה בזמן יציאת מצרים, וכן מפורש ב׳זוהר חדש׳ בתחילת יתרו (ע״פ ביאור מתוק בדבש), וז״ל: שאל רב ייסא שהיה הקטן מבין החברים את רשב״י, וא״ל יש לי לשאול שאלה אחת ממך, והשאלה מטרידה ומבלבלת בליבי, ואני מתיירא מלשאול אותך, ואמרתי אם אשאל אותך אולי אהיה נענש, אך אם לא אשאל אזי היא תמשיך לבלבל את לבי. א״ל רשב״י אמור הקושיא שיש לך.

א״ל זה שהקב״ה מזכיר בכל מקום ״אנוכי ה׳ אלוקיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים״, איזה רבותא לימד כאן, הלא תנאי שלם התנה הקב״ה לאברהם כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם, ואחרי כן יצאו ברכוש גדול. א״כ למה לו להזכיר לישראל דבר זה בכל מקום הלוא היה צריך להוציאם מחמת שהבטיח לאברהם.

א"ל (רשב"י לרבי ייסא) בא וראה בני, הקב"ה לא התנה עם אברהם אלא שיוציא את ישראל מגלות של מצרים ולא שיוציאם מתחת השעבוד של אלוהים אחרים, כי ודאי שכשהיו ישראל במצרים נטמאו וטינפו את עצמם בכל מיני טומאות עד שהיו שורים ושוכנים תחת מ"ט כוחות הטומאה, **והקב"ה הוציא אותם תחת השעבוד של כל אלו הכוחות, ועוד שהביא אותם ב-מ"ט שערי בינה שכנגדם,** בעוד שלא התנה עם אברהם אלא להוציא ממצרים, **והוא עשה טובו וחסדו עמהם להוציאם מ-מ"ט שערי טומאה ולהכניס ב-מ"ט שערי קדושה**.

ולכן תמצא בנזכר בתורה חמישים פעמים ענין שבחים של יציאת מצרים, **להראות לכל באי העולם החסד שעשה הקב"ה עם ישראל שהוציא אותם מאותם כוחות הטומאה, והביא אותם לתוך כוחות הטהרה שהם חמישים שערי בינה**. וזהו שאנו סופרים ספירה מיום שני של פסח עד יום טוב של שבועות ואנו מונים ימים ושבועות, וכבר ביארו החברים וכו' כי בכל יום הוציא אותנו הקב"ה מכוח טומאה אחת וכנגדו הביא אותנו לכוח הטהרה, עכ"ד ה'זוהר'.

כתב הרמח"ל בספרו 'דרך ה' (ח"ד פ"ד אות ט): כי הנה יציאת מצרים היה תיקון גדול שנתקנו בו ישראל, ונשאר הדבר לנצח. והיינו, כי מאחר חטאו של אדם הראשון נשארה האנושיות כולה מקולקלת וכו', והיה הרע מתגבר בכולה, עד שלא היה נמצא מקום לטוב שיתחזק כלל, ואע"פ שנברר אברהם אבינו ע"ה להיות הוא וזרעו לה' נבדלים מכל האומות, הנה עדיין לא היה להם מקום שיוכלו להתחזק ולהתכונן בבחינת אומה שלמה, ולזכות לעטרות הראויות להם, מפני הרע שהיה מחשיך עליהם והזוהמה הראשונה שלא יצאו מהם עדיין. ועל כן הוצרך שיוגלו למצרים וישתעבדו שם, ובאותו השעבוד הגדול יצורפו כזהב בתוך הכור, וייטהרו. **והנה כשהגיע הזמן הראוי, חיזק האדון ב"ה, את השפעתו והארתו על ישראל, וכפה את הרע לפניהם, והבדיל אותם ממנו, ורומם אותם מן השפלות שהיו בו, והעלם אליו, ונמצאו גאולים מן הרע גאולת עולם, ומשם והלאה הוקמו לאומה שלמה דבוקה בו יתברך ומתעטרת בו. והנה זה תיקון שנתקנו לעולמים, וכל הטובות שהגיעו ושמגיעות לנו כולן תלויות בו,**

ועל כן נצטוינו לזכור אותו תמיד ולהזכירו בפינו, שע״י זה מתחזק התיקון ההוא עלינו, ומתאמץ האור בנו, ומתמידה בנו התועלת הנמשכת מן התיקון ההוא.

הוספה ו׳

עיקר ענינו של ליל פסח אמונה או עבדות

ביסוד ד׳ התבאר שעיקר ענינו של חג הפסח הוא שבנ״י נעשו לעם של עבדי ה׳, ולפי זה עיקר עבודת ה׳ בחג הפסח הוא להרגיש את העבדות לקב״ה ולשעבד את עצמנו לה׳ יתברך, וגם לשמוח על זה שזכינו להיות עבדי ה׳.

אך ידוע מרבותינו ובפרט מרבי יחזקאל לווינשטיין זצ״ל שעבודת הפסח היא בענין האמונה, משום שביציאת מצרים הוכיח הקב״ה את יסודות האמונה, וכמו שהאריך הרמב״ן בסוף פרשת בא.

יש בנותן טעם להביא מה שכתוב בספר ״ירח למועדים״ (מאמר ט-ג) לרבי ירוחם אלשין ר״י לייקווד ארה״ב. כשרבי יחזקאל לווינשטיין זצ״ל היה במיר שאל אותו המשגיח רבי ירוחם מה לדעתו מוטל עלינו ללמוד מהפרשיות של יציאת מצרים. ענה לו הגר״ר יחזקאל שצריך ללמוד ולהתחזק בענייני האמונה שנתגלו ביציאת מצרים. השיב לו המשגיח רבי ירוחם שבאמת העיקר שצריך להתעורר הוא ענין העבדות שנעשינו עבדי ה׳ ביציאת מצרים. (כמו שהאריך רבי ירוחם בספרו ״דעת חכמה ומוסר״ כמה פעמים ח״א מאמרים לח-מג). מבואר שבאמת יש שני צדדים בענין מה העיקר בחג הפסח, אמונה או עבדות, והשאלה האם יש כאן מחלוקת או שיש ליישב את הדברים יחדיו.

בספר הנ״ל הביא את דברי ״האור יחזקאל״ (אמונה עמ׳ רסה, מאמר יציאת מצרים-עבדות), שכתב שהאמונה שנלמדת מיציאת מצרים אינה סוף דבר, אלא העיקר הנלמד מיציאת מצרים הוא שאנו עבדים לקב״ה, וכל מעשינו צריכים

להיות בגדר עבדות, שכיון שבמצרים היינו עבדים לפרעה, לכן כשהוציאנו ה׳ מתחת עבדות פרעה, תמורת זאת עלינו להיות עבדים לה׳, ומקרא מפורש הוא ״**בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את האלוקים על ההר הזה**״. מבואר שמטרת יציאת מצרים היא למען תעבדון את האלוקים. וכן כשבא משה לפרעה תחילת דיבורו היה ״**שלח את עמי ויעבדוני**״ וכל ענין ה״שלח את עמי״ הוא בשביל ״ויעבדוני״, עבדי הם ולא עבדים לעבדים, עכ״ד בקיצור.

א״כ גם ׳האור יחזקאל׳ העמיד את יסוד יציאת מצרים על העבדות לקב״ה, ועל כרחינו שמה שאמר שצריך ללמוד מיציאת מצרים אמונה, כוונתו הייתה שזו ההתחלה וההקדמה לעבדות, שקודם צריך להאמין באמונה שלימה שהקב״ה הוציאנו ממצרים, ומתוך כך לבוא להשתעבדות מוחלטת לקב״ה.

זה שאמונה ועבדות הינם היסודות של יציאת מצרים מבואר בדברי הרמב״ן (שמות כ-ב) בביאורו לדברה הראשונה במתן תורה. ״אנוכי ה׳ אלוקיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים״. ״אנכי ה׳ אלוקיך״, הדבור הזה מצות עשה, אמר אנכי ה׳, **יורה ויצוה אותם שידעו ויאמינו כי יש ה׳** וכו׳. וטעם ״מבית עבדים״, שהיו עומדים במצרים בבית עבדים, שבויים לפרעה, ואמר להם זה **שהם חייבין שיהיה השם הגדול והנכבד והנורא הזה להם לאלוקים, שיעבדוהו**, כי הוא פדה אותם מעבדות מצרים, כטעם ״עבדי הם אשר הוצאתי אותם מארץ מצרים״. וזו המצוה תקרא בדברי רבותינו (ברכות דף יג:) קבלת מלכות שמים.

וכך אמרו במכילתא ״לא יהיה לך אלוהים אחרים על פני״ למה נאמר, לפי שהוא אומר ״אנכי ה׳ אלוקיך״, משל למלך שנכנס למדינה, אמרו לו עבדיו גזור עלינו גזירות, אמר להם לאו, כשתקבלו מלכותי אגזור עליכם גזירות, שאם מלכותי אינכם מקבלים גזירותי האיך אתם מקיימין. כך אמר המקום לישראל ״אנכי ה׳ אלוקיך לא יהיה לך״, אני הוא שקבלתם מלכותי עליכם במצרים, אמרו לו הן, כשקבלתם מלכותי קבלו גזרותי, כלומר אחר שאתם מקבלים עליכם ומודים שאני ה׳ ואני אלוקיכם מארץ מצרים, קבלו כל מצוותי. מבואר מדבריו שקודם צריך להאמין בקב״ה ואח״כ להיות לו לעבדים, וזו כוונת הפסוק אנוכי ה׳ אלוקיך וכו׳ מבית עבדים.

סיכום היסודות שהתבארו בקונטרס

חלק א' - ביאור מהותה של גלות מצרים ע"פ דברי הגר"א, **שהיו ב' עניני גלות במצרים: גלות הנפש, וגלות הגוף.** גלות הנפש פירושה שבנ"י ירדו עד מ"ט שערי טומאה כמבואר בזוהר (פרשת יתרו), ועוד רגע קטן לא היה את מי לגאול, כי לא נשאר בהם רושם מהאבות. ה'בית הלוי' הוסיף שגלות הנפש הייתה כ"כ קשה עד שהוכרח הקב"ה להוציא את בנ"י לפני שנשלם הזמן של גזירת ארבע מאות שנה. (והגזירה תושלם בשאר גלויות). כמו שהיו שני ענינים בגלות כך היו שני ענינים בגאולה, שהייתה גאולה לגוף וגאולה לנפש.

חלק ב' - ביאור מהותה של גאולת הנפש, שנתן הקב"ה לבנ"י רוממות רוחנית והעלה אותם מ-מ"ט שערי טומאה שהיו שקועים בהם ל-מ"ט שערי קדושה. גאולה רוחנית זו היא עיקר החירות שניתנה לעמ"י ביציאת מצרים, כי עיקר החירות אינה השחרור מעול השעבוד הגשמי, אלא חירות הנפש הרוחנית.

חלק ג' - שני פירושים למילה "חירות". **א.** שחרור מעבדות. **ב.** שררה וחשיבות. עפ"ז התחדש שהמצוה לנהוג בליל פסח בדרך חירות, ענינה הוא חירות של שררה וחשיבות, ולא חירות של שחרור היפך העבדות.

חלק ד' - חירות הנפש והרוממות הרוחנית שנתן הקב"ה לבנ"י, הם חלק מהקיום של מה שנאמר בתורה: "**ולקחתי אתכם לי לעם**", שע"י חירות זו הוכשרו להיות עבדי ה'. **וזה עיקר עניינו של חג הפסח, שבנ"י נעשו לעם עבדי ה', עם ששייך לקב"ה**. ובעצם הפכו מבני ישראל (יעקב אבינו) לעם ישראל.

חלק ה' - התבאר שבפסח עמ"י נעשה לעם עבדי ה', בפועל התחילה העבדות הזו במצות קרבן פסח שהייתה כעין כניסה לברית עם הקב"ה, כמו שנאמר בפסוק ביחזקאל: "**ואבוא בברית אותך** נאם ה'".

העבדות בקרבן פסח התחילה בשחיטת טלה שהיה אלוהי מצרים, שגם בנ"י עבדו אותו. שחיטת הע"ז של מצרים הייתה הביטוי לעזיבת הע"ז, וממילא נעשו שייכים לקב"ה. לשון התורה בציווי של קרבן פסח היא: "משכו וקחו לכם צאן

וכו׳ לעשות הפסח״, ודרשו חז״ל במכילתא ״**משכו ידיכם מעבודה זרה**״, שחלק מענייננו של הקרבן הוא לפרוש מע״ז, כי רק אחרי פרישה מע״ז אפשר להיות שייכים לקב״ה. בשחיטת הקרבן התחילה הגאולה הרוחנית של עמ״י.

חלק ו׳ - ביאור ענינו של שביעי של פסח, שאינו על נס קריעת ים סוף, אלא על אמירת השירה. השירה נאמרה על גאולת מצרים כולה, אבל כיון שקריעת הים הייתה גמר הגאולה, לכן נאמרה השירה לאחר קריעת הים.

ביאור מעלתה הגדולה של השירה ע״פ דברי הגר״א שבשירה בנ״י המליכו את הקב״ה עליהם, כמפורש בברכת ׳גאל ישראל׳ בתפילת שחרית: **שירה חדשה שבחו גאולים** וכו׳. יחד כולם **הודו והמליכו** ואמרו, ״**ה׳ ימלוך לעולם ועד**״.

הטעם שדווקא אחר קריעת הים הגיעו בנ״י לדרגה רוחנית כ״כ גבוהה של אמירת השירה, ביאר הנצי״ב שמתוך שראו את יד ה׳ וההשגחה הגדולה שהייתה בטביעת מצרים בים, שכל מצרי קיבל את עונשו במדויק לפי מה שהוא הרע לישראל, נתחזקה אמונתם בה׳, ולכן כתוב ״ויירא העם את ה׳ ויאמינו בה׳ ובמשה עבדו״. ומתוך שנוספה להם דרגה באמונה עלה בלבם לומר שירה.

חלק ז׳ - השלמת גאולת הגוף והנפש שהופרדה לשני זמנים. גאולת הנפש שהתחילה בזמן שחיטת קרבן פסח הושלמה בליל פסח בזמן מכת בכורות, ואילו גאולת הגוף שהייתה בעיקר ביום ט״ו שאז יצאו בפועל מארץ מצרים, הושלמה בטביעת המצרים בים שאז לא יכלו לחזור ולשעבד את בנ״י.

מטעם זה אמרו בנ״י הלל בליל פסח וחזרו ואמרו שירה בשביעי של פסח. ולכן יש בפסח שני ימי חג, החג הראשון נקבע על גאולת הנפש, וחג שביעי של פסח נקבע על גאולת הגוף. דברי הרמב״ן שלחג שביעי של פסח יש שתי בחינות: בחינת שביעי כלפי גאולת הגוף, ובחינת שמיני כלפי גאולת הנפש.

חלק י׳ - הוספות: **א.** מטרתה של גלות הנפש. **ב.** הרמז בתורה לגלות הנפש. **ג.** יסודות האמונה שהתגלו בעשרת המכות. **ד.** בירור כיצד התקיימה גזירת ד׳ מאות שנה במצרים. **ה.** דברי ה׳זוהר׳ והרמח״ל בענין גאולת הנפש. **ו.** עיקר ענינו של ליל פסח אמונה או עבדות.